Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor
Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links
Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

INDBYDELSESSKRIFT

TIL

KJØBENHAVNS UNIVERSITETS FEST

I ANLEDNING AF

HANS MAJESTÆT KONGENS FØDSELSDAG

den 6. October 1861.

Heri: Nogle uddrag af forelæsninger, vedkommende de nordiske sprog,

af

N. M. PETERSEN.

KJØBENHAVN.

Trykt hos J. H. Schultz.

1861.

Nogle uddrag af forelæsninger,

vedkommende

de nordiske sprog,

af

N. M. Petersen.

1. Til sproget og skriften.

Tidens åbenbarelser ere de nærmeste for tidens börn, og iblandt disse åbenbarelser er der en, der omfatter hele tiden i dens bevidsthed, som ikke blot forkynder hvad der nu er, men tillige kalder det tilbage, som har været, og i hvis skød det tilkommende spirer. Det er sproget, Urds kilde, Verandes ström, Skulds syner. Derfor ligger det spörgsmål os så nært: hvad er sproget? natur eller kunst? en guds gave eller en menneskelig vedtægt?

Sproget står ikke isoleret. Det ledsages af andre udtryksmåder, der tildels ere stærkere, men ikke altid så forståelige. Det ledsages af miner eller åsynets bevægelser, af gebærder eller lemmernes bevægelser, af det vidunderlige udtryk i öjet. Ligesom solen leger på vandet, spiller sjælen hen ad åsynet. Sjælens havblik og storm, hvad der bor dybt nede i hjærtet, det stiger op til denne overflade, og giver sig dèr uvilkårlig tilkende. På munden hviler villiens udtryk, behag eller mishag, hengivenhed eller hån; med sin mund logrer mennesket som en hund med sin hale, og læbens falske smil er ligeså advarende som klapperslangens rangle; derfor hedder det: vil du kende din ven eller fiende, så se på hans mund! På panden sidder tænkningen; den stryger enten let hen over dens glatte flade, eller skjuler sig og ruger i dens folder og rynker. Den bærer udtrykket af forvirring eller klarhed, gemenhed eller höjhed. Og öjet er følelsens tolk, sjælens lys og sol; når det åbner sig, siger digteren (Bulwer), går der et lysskær hen over åsynet, som når

sollyset opklarer et dunkelt landskab. Og hvo der ser ned deri, han ser ned i et havs dyb, i Mimers brönd, og når han fordyber sig deri, kommer han ikke løs, førend han, som Odin, har givet sit eget öje i pant. Det er den henrykte begejstrings sæde, ligesom panden er den klare tænknings. Sværmeriet sidder dèr i sin dunkle hule, og ser op til himlen; og den inderlige fromhed spejler sig i den klare tåre, og ser ind i himlen.

Med mindre styrke, men med större mangfoldighed taler mennesket igennem gebærder og lader. De udgöre et stort sammenhængende system, som ingen har lært, men som alle forstå. Hånden, armen, stillingen, lemmernes uafladelige bevægelse eller en viss udtryksfuld ro blive til ligeså mange særkender for det enkelte menneske og for hele folkeslag. Alt dette er en tale, som mennesket deler med dyret, men som det forhöjer, fordi det lader den korrespondere med åsynets höjere udtryk. Hånden forbinder sig med mund og öje, og da kan der ingen stærkere forsikkring gives, thi disse tre ere venskabets, kærlighedens symboler: håndens tryk og mundens smil og det tindrende öje.

Hånd i hånd og mund på mund og öje i öje, kan den elskende sige mere, end denne stumme tale? har han noget andet udtryk, der taler stærkere, end den susende ånde, der stiger op fra hans bryst, end de tindrende gnister (fysisk-ætherisk ild, om end fysikeren ikke kan opfatte den), der fare ud fra hans sjæl? Og ere disse midler ikke afhængige af kulturen? Hilsen og kærtegn vise det. Nogle folkeslag hilse hinanden med næserne, ligesom hundene; men anderledes kærtegner hos os ægtemanden sin yndige viv, sit livs lys, og moderen sit slumrende barn, sit livs velsignelse; de kysse deres öjne. Er der nogen der tvivler om, at i alt dette er der natur?

I alt dette er der tanke, men det er tanken i sin uendelighed. Tanken i sin begrændsning, i sin bestemthed, yttrer sig ved stemmen, ved talen, ved sproget. Den susende ånde bliver til en vokal, og vokalen, der støder an på læbe, på tunge og

tand, bliver begrændset. Da vorder stemmen leddet (artikuleret), og igennem disse led og deres forbindelser udtaler sig sprogets ejendommelighed i skarpt fastholdte og fyndig udtrykte tanker. Sjælen, der forhen kun følte sig selv, véd nu hvad den fornemmer, og siger det til andre; sjælen, der forhen var et bølgende hav, bliver nu til et fast land med bjærge og dale; enheden er bleven mangfoldig.

Alt hvad der er til har stemme, har røst, men de ere derefter. Den stav, der slår på en klokke, får også en fornemmelse af slaget; den bæver og sitrer indtil sit inderste, men den kan ikke få noget ud af det; den ryster og bæver, men ingen véd deraf, i det højeste den hånd, som holder den. Klokken derimod er et ædlere væsen; den forarbejder indtrykket, og svarer med en höj, klar, gennemtrængende tone. Indtrykket bliver hos den til et udbrudd. Men mennesket er det ædleste væsen, og hele dets liv går op i toner, fra dets første skrig indtil dets sidste dødssuk. Talen er musik, og sproglæren harmonilære. Sproget (ordet selv antyder det) er et udbrudd. Og hvoraf skulde det være et udbrudd, uden af sjælens indre rørelser? Og hvorledes skulde disse indre fornemmelser opstå, forsåvidt de ikke umiddelbar udgå fra gud, når ikke ydre indtryk satte sjælen i bevægelse? Således kommer da filosofien (Sibbern) til at sige: „at sproget har sin oprindelse deraf, at genstandene, tingene, slå an på sjælen, og når indtrykket i den har gæret og formet sig efter sjælens individuelle natur, så slår denne gæring ud, og tydeliggör sig i ord.“ Den slår ud, ligesom salpeter slår ud på fugtige mure, ligesom rødmen slår ud på den blufærdige møs kinder. Overalt den samme natur.

Altså, for at sproget kan blive til, må mennesket kunne modtage indtryk; det må kunne samle og bearbejde dem; det må kunne give dem røst. Hertil er det skabt, det hører til dets natur; til alt dette har det redskaber, organer. Hele den lavere organisme er kun til, for at bære den höjere. Eftersom mennesket ikke blev bestemt til, som planten, at blive på ett

sted, men til at vandre igennem verden og dens erfaringer, måtte det bære sin jordbund omkring med sig. Det har, siger en naturkyndig, rødder, ligesom planten, hvorigennem det tager næring, men de ligge i legemet selv. Det er en slags vandrende urtepotte på to ben. Og det har i sin ryggrad, hvilket i Eschrichts program for nylig så fortræffelig er udviklet, et organ for alle livets uvilkårlige Yttringer. En ypperlig forvalter forestår dèr, når han kun får et vink om sin herres villie, den exekutive magt til dens allermindste detail. Al denne detail kender herskeren ikke til; han kunde ikke være hersker, hvis han kendte den, og skulde udøve magten i dens lavere sfære. Denne ypperlige forvalter, der aldrig hviler, og aldrig behøver nogen slummer, bestyrer også det system, ved hvilket luftgemmet i vore lunger sættes i forbindelse med hine naturens store lunger, hvis pust er en stormvind; et vidunderligt system, der på én gang omfatter alle instrumenters toner, der på én gang er både flöjte og streng, der igennem tvende hulheder i det uendelige modificerer den grundtone, der er dannet i luftrøret; et system, hvori barn og kvinde, mand og gubbe, hver for sig komme frem, og dog smælte sammen. Dette system, så simpelt det ser ud, er et organon, et orgel, langt herligere end noget, der dannes ved menneskehænder; og den, der spiller det, er ikke et dødeligt, men et udødeligt væsen. Thi herren selv, orgelspilleren, er sjælen, der har taget sit höjsæde i hjærnen; og når han giver sin forvalter et vink, — så gå blæsebælgene, så arbejder luftrøret med alle sine udtræk, med rørstemme og flöjtestemme og dolcian og hvad de videre hedde, — og kirken, hvori dette orgel lyder, er guds egen herlige natur med et anderledes gulv, end fliser af sten, og med en höjere hvælving end den der opføres af kalk og mursten.

Men uudgranskelig er herrens egen bolig, er det værksted, hvor sjælen selv arbejder, og den gerning han dèr tager sig for, skönt vi vide, at han er, og dèr hvor han er er uforgængelighedens sæde. Vi kende ham kun af hans gerninger. Hvad der

bringes ind i dette værksted igennem de tjenende sanser, det bliver dèr forarbejdet og smedet nat og dag, uden ophør, under solens lys og i drømmenes leg; det mangfoldige, som strömmer derhen, lægges i sjælens digel, og smæltes sammen til harmoni og enhed, og enheden går atter ud i sin mangfoldighed. Deraf følger, at ikke det vi modtage bliver til ord, men det, som vi selv af det modtagne skabe; sproget er ikke verden, det er kun noget af vor verden; det, som vi gengive i ordet, er ikke tingene selv, men vore forestillinger om tingene. Når vi have modtaget dem som en løg, så skalle vi dem af, indtil vi komme til grunden, til spiren, til kærnen; så gengive vi det, — nogle give skallerne, andre kærnen.

Det falder mig derved ind: kunde man ikke oplyse det ved en lignelse? Vort sprogliv er en höjskole, ordet er undervisningens frugt. Så kunde nu nogen tænke: jeg vil tage lærerens ord, og dem vil jeg indprænte mig, så har jeg hans kløgt. Eller læreren selv kunde mene: jeg vil tage mine ord, og slå dem i min lærling, og når han giver mig dem igen, så har han min kløgt. Men den methode duer ikke. Det er ikke nok at hælde vin fra et kar i et andet, den må gære indvendig.

Sproget vilde ikke blive så rigt, så fyldigt, så egent, hvis der ikke endnu kom en egenskab til hos sjælen, som skaber det, sympathien. Det er en nysgerrig, en overmåde videbegerlig herre, som derhos pönser og grubler bestandig, og lader os aldrig have fred eller ro. Stundum overvælder han os, så at vi næsten önske os dyrets ligegyldighed eller sløvhed; men det er vor natur imod. Nogle af de dyr, der krybe på jorden, have så liden medfølelse med sig selv, end sige med andre ting, at det ene led ikke bekymrer sig om hvad der foregår med det andet; hos os er et stik i neglen nok til at sætte det hele menneske i oprør, og et tryk paa en öm fod vækker herrens vrede i hans fjærne bolig. Og imedens selv fuglen, den ædle forkynder af frihedens lykke, kun opløfter sin røst for at underholde sin mage, sine unger, eller for at prise den vederkvægende forårsluft, hæver

mennesket sine tanker til de höjeste genstande, føler med de fjærneste, og gennemfarer i öjeblikke de mest adskilte ting i tiden og i rummet. Han sympathiserer med den hele natur. Alt hvad der er til, er til for ham; alt hvad der virker, det virker i ham, på ham, med ham, for ham. Naturen sukker og klager, når vi sukke og klage; og når den oplives, strömmer der nyt håb ind i vort formörkede sind. Vi føle ikke blot medlidenhed med hine polske kvinder, hvis fader, broder eller ægtefælle ere faldne i kampen for frihed eller førte bort til trællegerning i Siberiens bjærgværker; vi græde også med Israels døttre, når de sidde klagende ved Babylons floder; og hvis der på Sydhavets fjærne øer foregår nogen stor dåd eller udåd, så kommer den os ved, så er den foregået hos os. Vi sympathisere med Niagaras skummende fald imellem Amerikas søer, med vinden Samum, når dens hede ånde farer hen over Afrikas ørkener; med skyernes mulm og hvide striber, der sejle hen over vore hoveder, med månen, når den spejler sig i søen, og når den bedækket af slør farer bly hen igennem nattens tåger. Når planeten Venus går igennem solen, når en af Jupiters drabanter formörkes, så er også det begivenheder i vor verden, og vi høre med forundring, at en af hine fjærne sole, hvis afstand vi næppe kunne udtrykke med tal, har udslukket sit lys, eller at der er oprundet et andet, som alderdommen ikke kendte. Der er ingen ende paa vor opmærksomhed og vor kundskab, på vor sorg og vor glæde, på vore lidelser og vore håb; derfor er der heller ingen ende på udtryk for vore erfaringer, vor elendighed og vor henrykkelse.

Disse bemærkninger skulle kun minde om det, som alle forud vide, men også alle vel bör betænke, at vor tale, vort sprog er en aldeles naturlig yttring, en ligefrem følge af vor natur, vor bygning, vor organisation, af hele vort væsen. Vort ene, udødelige væsen skyder ud i mange former; èn af dem er ordet. Det er et legeme, som vor sjæl har dannet af sit legeme og den luft, der omgiver det; det er et legeme, der ligesom

alle andre har sine visse nødvendige led, der kunne forbindes i större former, alle med deres nødvendige enhed. Når mennesket danner sproget, drevet dertil af gud, så bærer han sig ad som en digter, der giver ideen legemlig skikkelse. Ideen er og forgår ikke, men kan ikke blive til, ikke blive til noget, förend den kommer til udbrudd, förend den ledder sig og træder ud, nu i denne form, nu i hin, og förend disse former forbinde sig i en almindelig harmoni.

Og således digte da også vi, hver på sin vis, bestandig stigende efter som vor udvikling stiger. Barnet danner sine første ord ved en uvilkårlig organbevægelse, det ældste naturmenneske ved at efterligne naturlydene; forstandsmennesket ved at overføre naturlydene til de höjere sanser, og det fornuftige væsen ved at hæve det sanselige udtryk til det oversanselige; han opløfter tanken fra jorden til himlen, han taler med englene, hører dem og forstår dem, og henrykkes; han taler med gud og bæver.

„Sproget er en guds gave, og for mennesket er det en opgave“ (Baader). Mange ere de midler, hvorved denne opgave løses, og de måder, hvorpå midlerne anvendes. Et af de første, i alle sprog endnu genkendeligt, er efterligning af naturlydene eller det hørlige opfattet som ord. Efterligningen er klar, endog i det nuværende sprog: gøgen kukker, gåsen kækker, hönen kagler, anden snadrer, hesten vrinsker, slangen hvisler, bien summer, torden ruller, lynet knittrer, o. s. fr. Naturens barn hører, studser, lytter, og uvilkårlig hvisker og hvisler, summer og brummer, triller og ruller, suser og hyler det efter hvad det hører (Adelungs Mithridates). Enhver, der har øre, kan høre forskellen i ord som knurre, mumle, pibe, skrige, råbe, skråle, huje, hyle, hvine. I sit eget sprog hører ethvert folk det, og slutter deraf, at det er et tonemaleri, der findes i alle. Men hvilken sammenhæng, så spörger Herder, er der imellem hørelse og syn, imellem tone og duft, imellem lyd og farve? Hvilken

bro fører over fra hørelsen til synet, den koldeste sans af alle, fordi det er den mindst sanselige, den höjeste? hvilken forbindelse finder sted imellem det der giver lyd fra sig og det stumme, vi berøre, men ikke høre? En overgang er der, bevægelsen. Det som vi se, høre vi, når det ager og går, når det svæver og hopper, når det flyver og flunker. Vi høre græsset gro (gróa) ligesom Heimdal, der står og lytter på farvernes bro, ligesom vi høre morgenen gry (grýja), ligesom vi høre solen (ἥλιος, sól) skinne og lyse. Vi høre længden i strålen, smalheden i striben. Vi høre det, der giver efter, eller står imod, i den bløde uld og i de stride börster. Endelig betræde vi den Jakobsstige, der fører til himlen, den bro, der er slået over det svælgende dyb imellem denne verden og vort rette himmelske hjem, vejen, der fører fra det ydre til det indre, fra sans til tanke, og frejdig vandre vi fra sans til sans igennem begge tilværelser. Både tone og lys og tanke ere klare. Vi høre vor ånd igennem vor ånde (andi), vi høre vor sjæl leve (lifa), vi gå over fra gang til sind (at sinna, gå), fra fornemmelse til fornuft, fra håndens greb til begrebet, fra hurtig bevægelse til snille (af snjallr, schnell), fra det ydre syn til det indre (idé, husyn, hugsjón), fra det stygge (ljótr) til lyde (lýti), o. s. fr.

Og et middel endnu have vi i lydvexlingen, hvor tiltrækning og frastødning, kærlighed og had, slægtskab og selskabslyst (affinitet og association), tilsyneladende vilkårlighed og dog allevegne higen efter fuldkommenhed (perfektibilitet), kort alle naturånder åbenbare sig i ordet. Lydene støde sammen, og en af dem må gå under i trængslen (danskt bliver til danst eller dansk). Det er så trist at skilles ad, og den enlige tager en af sine gamle gode venner med sig (uppá, oppå bliver til på, norsk oppi til pi, oppunder til punde). Nogle (som rs, fr) ville gerne være sammen, den ene må derfor skifte plads med sin nåbo (crux, kors; hross, hors; fersk, frisk). Den ene kan ikke lide den anden ved siden af sig og støder ham ud (rá, rå, for vrá, vrå; fælligs, fælles); eller assimilerer ham med sig selv (ordr,

oddr, en od; i smug, smutte). Somme kan ikke komme afsted uden en følgesvend (spiritus, ésprit) o. s. fr. Men især ved böjning og afledning yttrer sprogudviklingen sig, først uvilkårlig, siden med bevidsthed, endelig aftagende, ja forgående. Saaledes grundlydenes naturlige vexling ved indre böjning og orddannelse (fingel, fangel, foff; snip, snap, snude; hin, han, hun; stikke, stak, stukken; tip, tap, top; titulus, titel, tøddel; spring, norsk sprang, tysk sprung). Hermed forbinder sig aflyden med sin forøgelse (augment) og fordobbling (reduplikation) og sin indre böjning ved grundlydenes forbindelse og sammensmæltning (fallo fefelli; taka, tók, tekinn); og omlyden eller loven for harmonien imellem grundstammen og tillægget, forstavelsen eller endelsen (volo, velim; fjörðr, fjarðar, firðir; fod, fødder; god, gøde; opp, yppe); o. s. fr. Men når ordene således og på mangehånde andre måder have formet sig, så gælder det om, af dem at udtage nogle og af dem danne forbindelsesmidler (konjunktioner), lim og kalk, der kan föje ordene sammen (som thi, fyrir því at; imellem, hensynsf. af meðal), for at tanken, så naturlig som muligt, kan bevæge sig i sætningens rhythmiske slyngdans. Thi det er målet: tankens fuldendelse i en harmonisk sætning, og sætningernes forbindelse i en almindelig harmoni. Dertil sigte alle, og alle nå det, om end ved de forskelligste midler og i en höjst forskellig grad. Derfor gives love; kun de tarveligste komme hos de fleste til klar bevidsthed. Kraft og fylde, farveblanding og runding, fremskridning og standsning, modsætning og identitet, alt hvad der rører sig i sjælen, skal blive til i sproget; talen skal blive til velklang, til rhythme, bevægelsen til dans. Det er fuldendelsen, veltalenhedens mål. Eftertanke og øvelse gör meget, granskeren søger den som Rousseau i de stille nætter, digteren finder den i sin begejstring, men ingen giver den liv uden ud af sit eget hjærtes inderste fylde.

Alt dette sker naturligvis ikke paa én gang. Et sprogs liv er langt, ofte tusende år, en sprogstammes endnu længere, måske titusende. Hver periode har sin historie. Den tid kunne

vi næppe forestille os, da vore forfædre i mange led dannede de første ord med bevidsthed, da de ved de simpleste ord, som bord, bænk, konge, hyrde og således i det uendelige, tænkte på og vidste, hvorledes de bleve til og hvad de betydede; og hvorledes deres efterkommere efter dem bleve ved at forøge det givne, hvorved meget, der i sin tid var nyt, blev gammelt og forældet. Men vi kunne dog bane os vej til at forstå det. Den første skald, der brugte ordet konge (konúngr) eller jöfurr (et poetisk ord for konge) vidste meget vel, hvad det egenlig skulde sige. Og ved granskning kunne vi ofte udfinde det, så vel for de ældste tider, som i de senere. Om ordet spedalsk vide vi, hvorledes det fik sin betydning af spitalet, hospitalet (af hospitalis), og da vi kende oprindelsen af hospes, så undre vi os ikke endda meget over, at hospitalet og hotellet (hôtel), hvor langt de end nu monne ligge fra hinanden, have samme oprindelse. Det er ingen ringe glæde, at sejle om, frem og tilbage, på det store sprogocean, at beskue de strömme og floder, det bestandig modtager, og de ætter og arter der tumle sig deri, og jeg kunde nok engang have lyst til at tage Dem ombord til en sådan lystfart. Men det som jeg nu nærmest vilde bemærke, er kun, hvorledes en fra begyndelsen af fuldkommen bevidst og organisk udvikling tilsidst benyttes som noget ganske villieløst og mekanisk. Det som har kostet vore fædre så megen möje at udtænke, agte vi nu ikke mere end det støv, hvorpå vi træde; vi modtage og bruge det som noget lært, noget tilvant, og der var en tid, da sproglærere sagde, at det var kun denne vane, denne brug, hvorpå det kom an. Vor udvikling vilde jo også uendelig sinkes, dersom vi forfra skulde gennemleve vore forfædres sprogliv; vi træde derpå som på en fast grund, og benytte det som oftest som et middel til dagens fornødenheder, rigtig nok den trivielleste brug vi kunne göre deraf. Men således göre vi mennesker overalt. Når megen og dybsindig tænkning har udfundet noget godt og anvendeligt, så tager efterverdenen det som noget givet, og bryder sig ikke gerne med, hvorledes det er blevet,

som den allerede har, eller hvorlunde det måske kan forbedres. Styrmanden slår mekanisk efter i sine bøger, og fører sit skib sikkert igennem bølger og uvejr. Dampskibet ruller igennem vore farvande, uden at mængden bekymrer sig synderlig om Fultons genvordigheder og opfindelsens skæbne. Hofmans galvanoplastiske apparat vil ligeså mekanisk blive anvendt af mange, der for resten hverken bekymre sig om zink eller syrer. Således tager også mængden vore fædres sprog, ligesom barnet tager sin moders, som en tradition, en overlevering. Men lad det for mængden være en sådan og intet andet, vi, mine herrer, vi vide, hvor meget der beror på, hvorledes vi bevare og forøge det; vi ville modtage det som en dyrebar, en hellig arv, som vi ikke skulle forvanske, men bevare og forædle; for os er det ikke nok at bruge det, vi ville også kende det, og vor kundskab skal afværge, at det ikke skal knyttes til noget, som vilde have været vore fædre en vederstyggelighed, så at vi trygt kunne overgive det endnu ædlere til vore efterkommere og deres börn som den bedste ejendom vi vidste af at sige. Det give gud!

Ja, gud give det! Thi uden at göre hans villie til sin, vil intet folk kunne vogte sit sprog for de fristelser og farer, som omgive det, og beskærme det for folkets egen letsindighed og svaghed. Det er ikke blot ideen, der bestemmer denne skabning som enhver anden, det kommer også an på de omgivelser, i hvilke ideen kommer til virkelighed, det jordsmon, der nærer den, når den træder ud i livet, den luft, hvormed den skal formæle sig, den varme eller kulde, der strömmer den imøde og gennemtrænger den. Ligesom plantens rod søger hen til den jordbund, der kan give den de fornødne væsker, og dens blomst drejer sig efter sollyset, således søger også ordet efter sit jordsmon og efter sin sol, efter den tænkning, som kan give det klarhed, efter de omgivelser, hvori den klare tænkning kan komme til udbrudd, efter den selvstændighed hos folket, uden

hvilken de begge på én gang sløves, fordærves og gå tilgrunde.

I sproget træder nationaliteten frem. Nej, sige de, der er meget andet, som bestemmer nationaliteten; der er jordbunden og der er klimaet og meget andet, hvad de nu sådan kan sanke sammen. Godt! lad der være nok så meget, der indvirker på og har indflydelse på nationaliteten, det er besynderligt, at ingen har taget folkeblandingen med; men i sproget, i dets behandling, træder nationaliteten ud. Når I kunne tilintetgöre sproget, så have I tilintetgjort folket, og så længe det sidste minde af sproget endnu er tilbage, kan folket rejse sig, hvor dybt det end er sunket. I ethvert sprog ligger en naturkraft, der tillige er folkets skabende kraft, der er just en yttring af den; i ethvert tungemål udtaler sig en folkevillie, der skyder ud igennem de enkelte villier, og åbenbarer sig igennem de mest fremtrædende individer, på denne måde og på hin. Folkeslaget, nationaliteten, er en mark; der må være grøde i denne mark, i folket, ellers bliver det hele til en gold ørken. Og når der er grøde i den, så skyder kraften op i græs og i urter og i buske og i træer og i hele skove; og der sidde mange småfugle i skoven og kviddre så godt de kunne, men stundum gæster også en nattergal (Oehlenschläger) lunden, et underligt væsen, der på sin gennemrejse gennem livet bygger sig en rede i grenene, men har sit rette hjem i fjærne og varmere egne. Men der voxer også tjörne og tidsler og allehånde ukrudt; ja, hvis markens avlekraft er angreben, skyde netop de frem i stort overmål, hvilket vel ikke er noget under, når fienden kommer og sår klinte i hveden, eller rettere, (thi man må ingen gjøre uret, de have ypperlig hvede derude) når enfoldigheden selv forskriver den sorte klinte i den tanke, at det er hvedekorn (hvidt korn), så den spæde, opskydende ædle urt kvæles i spiren. Her gælder det om at skelne, at have forstand på væxterne. Når den, der sår tidslen, vil bilde os ind, at det er en evighedsblomst, skal da også vi holde den for en flöjelsurt, og når vi se dens tykke låd og føle

dens hvasse torne, udråbe med beundring: hvilken frodighed, hvilket liv, hvilken fedme er der ikke i denne jordbund!

Ve det sprog, hvis næringsstof forsvinder, fortrænges af det fremmede. Det forgår efterhånden. De indianske stammers utallige dialekter ere ikke mere; en rejsende, der besøgte disse egne, fandt, at en af de störste stammers kun blev talt af et eneste væsen, af en papegöje. De slåviske sprogelementer ere sunkne i jorden i visse nordtyske egne, hvor de forhen blomstrede, endskönt folkeætten er til hist og her i sine efterkommere. Og hvorfor ere dansk og svensk blevne til forskellige sprog? fordi de, hver for sig og hver på sin vis, have tyet til fremmede kulturorganer. Sporene deraf ere trykkede dybt ind i dem. Fordi de, istedenfor at slutte sig sammen, sluttede sig til andre. Og disse andre indbøde de selv, og forelskede sig i dem, og, eftersom alt hvad der hos et folk skal trives, skal nedlægges i spiren, overlode de dem at drage omsorg for næsten hele folkedannelsen, forsåvidt den dengang var til.

Den enkeltes tilegnelse af fremmede sprog, (især når disse enkelte ere forholdsvis mange og det fremmede kun er en løs vandfarve), hvor meget den end beundres, har allerede noget betænkeligt ved sig, men imod den er der naturligvis intet at sige. Det betænkelige rammer kun ham. Thi med held vil han ikke kunne göre det, med mindre han assimilerer det fremmede med sig og sig med det fremmede, ligesom trykker det ind i sin sjæl, og lader den fremmede genius undertvinge og beherske den, som han arvede af naturen, som hans opdragelse skulde udvikle, og som i de modnere år skulde give hans væsen sit ejendommelige præg. Hvis han tillige bevarer sit modersmål, bliver han ikke til ett væsen, men til et blandingsvæsen. Og så sker endelig det, som ikke er noget særsyn, at den, der ligesom forskyder sin egen slægt, og giver sig hen til en fremmed amme, til en fremmed moder, at den, der ikke blot erhværver indsigt i, thi megen kundskab kan rummes i en stor sjæl, men som inderlig tilegner sig en mængde fremmede tungemål,

og med stor færdighed bevæger sig i fjærne og fremmede sprog, derved uundgåelig svækker kærligheden til og fordærver den ejendommelige brug af sit eget; thi alt hvad der er ejendommeligt for hine lader han uvilkårlig gå over i dette. Skal jeg kalde de forgangne tider frem, for at bære vidnesbyrd derom? Skal jeg beråbe mig på Vormer og Bartholiner, på Grammer og Holberger? Historien bekræfter det jo til alle tider.

Men den fremmede indflydelse river ikke blot enkelte bort; den kan undergrave hele folk og angribe dem i deres ædleste dele. Også vi have jo erfaret, hvorledes denne afhængighed lammer og fortærer; også vi have jo erfaret, hvilken sørgelig tilværelse det er, idelig at leve af andre, uden tillige at leve for dem, altid at modtage, uden at give noget igen.

For at oplyse, hvorledes denne fremmede indflydelse virker, skal jeg af den berömte forfatter til de slåviske sprogs historie (Mickievitz) låne et exempel på hvorledes Russer og Poler, uden selv at vide det, forvandlede sig til Tyskere og Franskmænd.

„Den dannede klasse, siger hin forfatter, begyndte at tale et fremmed sprog, der var ganske forskelligt fra folkets. Man klagede over, at det franske og tyske sprog berøvede den slåviske adel sin ejendommelige folkekarakter, man skrev mange tykke bøger derimod, man latterliggjorde i komedier det fremmede i talen. Men det var en overfladisk betragtning af tingene; det onde ligger ikke i selve det fremmede sprog, men deri, at det onde skyder frem ved det, og fæster rod i opdragelsen. Det fremmede sprog kan man ikke lære, man må indpode det. Det trives ikke uden det levende ord, uden gebærde og exempel. Bøger fordærve ikke noget folk, men levende menneskers exempel bringer dem pesten. Fremmede fra Frankerig og Tyskland vænnede efterhånden adelen af med folkelighed, ikke ved deres sprog, men ved deres undervisning.“

Og hvorledes gik dette til? „Den tyske opdrager begyndte barnets undervisning med definitioner, gik så over til slutninger, og fulgte stedse den tyske nationalfilosofis vej, virkede derved

kunstig ind på intelligensen, drev alle sjælekræfter hen til den, udviklede den på gemyttets bekostning, og dannede således eleven til en ægte Tysker. En således fortysket sjæl måtte naturligvis også yttre sig på tysk; han behøvede det tyske sprog, modersmålet kunde ikke række til."

Og den franske? „Den franske opdrager gav sine timer under leg, han trak nogen spøg ud af alting; han lærte sin elev at opfatte de fine skatteringer i ordet, at ordne talen med velklang, overalt at bemærke den overfladiske side af enhver ting, især overalt at vise vid (ésprit). Han formede altså allevegne sin elev til en Franskmand. En sådan elev behøvede uundgåelig det franske sprog, i modersmålet fandt han ikke noget, der kunde gengive hans forestillinger."

„Således forvandlede Russer og Poler sig efterhånden, uden selv at vide det, til Tyskere og Franskmænd."

Anvendelsen er let at göre. Det franske sprog har ingen fordærvet, men den franske gouvernante har gjort det. Det rommerske sprog har ingen fordærvet, men filologernes pedanteri har gjort det. Filosofi fordærver ingen, men Hegelske eftersnakkere har forrykket mange hjærner og fordærvet mange hjærter. Således virker undervisningen, den private og den offenlige, og mange andre ting med den, hvori mange öjemed støde sammen og egoismen altfor ofte regerer dem alle.

Det ene og udelelige folk, den indre virkende kraft, som åbenbarer sig deri, splitter sig i flere kræfter, der efterhånden skyde ud i mislykkede former. Intelligensens ager deler sig i strimler, ligesom jordlodderne i Dalarne, og hver forfølger sit öjemed, uden at tænke på den fælles enhed, som skal forbinde dem alle, og den næring, som de alle drage fra denne kraft, anvende de til deres egne snæverhjærtede formål. Derved opløses nationaliteten, og der bliver intet tilbage uden dagens tarvelige formål. Det går hermed som i hin slåviske parabel:

Der var engang et dampskib, bestemt for et fjærnt land, ligesom vi for hin verden. Værket var godt, og dampen var god

og rigelig. Undervejs bemærkede de rejsende, at man med en del af denne damp meget godt kunde koge mad; andre tilføjede et apparat, hvormed man kunde vaske, tilsidst kunde man ved at lede dampkraften udrette alt det, hvortil der ellers behøvedes menneskehænder og menneskekløgt. Skibet, der var i god stand og forsynet med alle bekvemmeligheder, fortsatte sit løb, og de rejsende sloge sig til ro, lode maskinerne gå, og morede sig eller så sig om. Men på én gang blev skibet stående, der manglede på kraft til at bevæge hjulene, den indre kraft var udtömt. Mandskabet kom i heftig trætte; ingen vilde lukke de åbninger, igennem hvilke dampen strömmede ind til hans maskineri, og den ene beskyldte den anden, at det var ham, der var skyld i skibets standsning. — Dampkraften er folkets indre liv, og de der vaske og koge, hvo kan ikke tænke sig det? Maskineriet er i fuld gang; stemplerne gå op og ned fra morgen til aften.

Hvad jeg idag skal tale om er et problem, om hvis udførelse der for öjeblikket ej kan være tale, og jeg hører mange sige, det er så problematisk, at det overhovedet ikke er værdt at tale derom. Desuagtet drager jeg det frem, thi for mig står det ikke som noget tvivlsomt, men som noget fuldt og færdig afgjort, ikke som noget jeg håber, men som noget jeg kræver, som tidens fornødne fordring. Hvo der med uøvet hånd vil gribe ind i et gammelt maskineri, og at vort undervisningsvæsen er det, vil man formodenlig tilstå, enten for at standse det eller for at give dets bevægelse en ny retning, udsætter sig åbenbar for, at hans hånd knuses, men en pligt kan være tung, kræfterne svage, og omstændighederne kunne alligevel fordre dens opfyldelse; mig påligger det, at give min skærv til at bestemme den offenlige mening, på hvilken, når alt kommer til alt, afgörelsen beror.

Det er egenlig ikke noget nyt, hvorom jeg vil tale. At man i almindelighed ikke bör lægge vind på at tale eller skrive

latin, men kun på nydelsen af den gamle klassiske literatur, er allerede oplyst af H. C. Örsted; og modersmålets uddannelse ved hjælp af det oldnordiske findes allerede tydelig udtalt af Jon Erichsen i fortalen til Kongespejlet, men han kalder det rigtig nok selv, det forstår sig, et kætteri; og dette kætteri, det oldnordiske sprogs anvendelse som undervisningsgenstand i de lærde skoler, er allerede hyldet og vil ydermere hyldes af det norske folk og regering. Det er ligeså naturligt som smukt, at exemplet, der må efterfølges over hele norden, er givet netop i det islandske sprogs ældste sæde.

Skolen! hvilken række af minder, tunge og trykkende, opløftende og henrykkende minder, ligger der ikke for os alle i dette ord! På det bløde, ömme gemyt lægger den rå skoletugt sin lammende hånd; hukommelsen fyldes med vokabler uden tanker; den overvældes af former uden indhold; mange svære, kostbare timer rinde hen uden fremgang. Men der farer tillige en himmelsk engel ned, ligesom hin ved Bethesda dam; han oprører dybet i den unge sjæl, og tankerne, der ligge som værkbrudne og lammede, stå op og bevæge sig og gå. Og den genius, som gör det, er venskab; jeg mener ikke alene det, der knytter de unge sjæle sammen, men også, hvorledes skal jeg kalde dette ærværdige forhold? den inderlige hengivenhed, hvormed læreren böjer sig ned til sin lærling, og opløfter hans væsen i sit. O ædle Suhr, o elskelige Bloch, når jeg tænker på eder, vil da ikke enhver tænke på andre, der på samme vis bleve deres ledere, deres åndige fædre, måske uden at vide det, i følge det instinkt, der knytter menneske til menneske og sjæl til sjæl.

Skolen er det første afsnit i det dannede menneskes liv; i den åbenbarer sig allerede livets hele tilkommelse. Skolens historie udgör derfor en såre vigtig del af den dannede verdens udviklingshistorie; i dens vildfarelse, kunde man næsten sige, er hele slægtens vildfarelser nedlagte; dens kundskab er næsten overalt af den natur, at hele det følgende liv næsten må gå ud på at berigtige den; i dens mekanik udtaler sig statens meka-

nisme, i dens frihed eller løsrivelse fra de mekaniske former, folkets udvikling til frihed. Alt hvad der skal yttre sig i folkets liv, skal blive til frugt, må som spire lægges ned i skolen. Alt må allerede blive til dèr i sine elementer. Derfor må den være alsidig; livet kan desværre blive ensidigt nok; derfor må spirerne være mange, thi ikke alle slå an. Derfor er det vel værdt, at tænke over og at nedlægge spirer, der ikke gå ud, når de flyttes over i livet.

Det, der nu ligger nærmest, er unægtelig dette: det der knytter folket, individerne, til dets fortid, og det, der knytter mennesket til den hele menneskeheds fortid. Af det forgangne udgår det nærværende, og fremtiden af det nærværende, der hvert öjeblik flyer. Og for os nordboer bliver da en dobbelt sprogdannelse ligeså naturlig som nødvendig, den nordiske og den klassiske, og der bliver da kun spörgsmål om, med hvilken vi skal begynde.

Bör det overalt være undervisningens mål, ikke så meget at give en uendelig mængde stof, som i alt stof, hvor lidet det end er, at eftervise den harmoni der ligger deri, så kan grammatikken ikke begynde med tungemål, der for största delen består af afrevne brudstykker, hvor uregelmæssighed dynger sig op höjere end regelen, hvor næsten alt må læres som stykker uden forbindende led. Sprogets afvigelser ere som naturens misfostre. Hvo vilde begynde den naturhistoriske undervisning med at lægge en hel hoben misfostre frem for sine lærlinge, og så sige til dem: Ser, börn, i alt dette er der hverken harmoni eller skönhed, men beundrer just heri naturens storhed og visdom! Men så omtrent vilde jo den lærer bære sig ad, der vilde give drengen den latinske grammatik i hele dens sönderlemmelse i hænde, og sige: Du må se at finde dig tilrette, jeg kan ikke hjælpe dig, lære det skal du; du må beundre den sammenhæng der er i alt dette, som rigtig nok, efter det du kommer til at lære af mig, hverken hænger sammen med sig selv eller med nogen anden ting i verden. Ganske anderledes forholder det

sig, når et levende sprog, et modersmål, knyttes til et gammelt sprog, som indeholder dets rod. Fenomenet står da ikke blot som et tomt fenomen, men det böjer sig over til sit udspring, og henter derfra lys og klarhed. De såkaldte uregelmæssige verber ere i alle sprog en plage for lærlingen, også i modersmålet stå de og det som kommer af dem som noget ufatteligt; men når man går tilbage til oldsproget, træder det, der nu ser ud som et kaos, frem som en samling efter bestemte og hver for sig ejendommelige, med hinanden harmonerende regler; ja hvad mere er, da ser man, at det som man ellers som et virvar kaster bagved, er sprogets første, rette, ægte malm, er netop det der skal stilles i spidsen, thi just derfra er det at sprogets ældste og udtryksfuldeste ordrigdom på en ganske ejendommelig vis har udviklet sig. Og følger man nu disse fenomener igennem deres overgange til den skikkelse de nu have, så ligger det hele tydelig for en. De gamle former, der tildels ligge hen i gamle forliggede skrifter, komme, når de stilles sammen med vore, atter i bevægelse; således kommer der liv i døden, og hvad der syntes henlagt og glemt, kan tjene til at oplyse og forbedre det sprog, som vi nu bruge uden kundskab og uden eftertanke. Det vi herved lære bliver frugtbart, frugtbart for skolen og for livet. Dertil er det ikke nok, at vide, hvorledes fenomenet er, man må også vide, hvorledes det er blevet til hvad det er. Det bedste er at kende alt i den sammenhæng, det virkelig har; det, som tykkes at stå mest afsondret, mest enligt, slutter sig alligevel til noget, hvormed det står i forbindelse eller hvorfra det er afrevet. Og kun ved denne kundskab kan man komme til at sige, hvorledes det der er bör være. Til at vide, hvorledes fenomenet er, kræves hukommelse og flid, til det øvrige tillige kløgt og skarpsindighed; og hvad kløgt og skarpsindighed fremstiller med klarhed, det tager hukommelsen helst imod og bevarer det bedst.

Kan nu det samme siges om noget andet fremmed sprog, der ikke står i inderlig forbindelse med vort? kan vi tage deres

afvigelser og have det mindste godt af dem, uden det at vide dem? Kunne vi göre noget andet med dem, end tage dem, som de ere, som noget dødt gods, stikke dem ind i vor hukommelses gemmer, bevare dem dèr så godt vi kunne, og trække dem frem igen, ofte med megen besvær, til praktisk brug? Men praktisk brug er en meget tarvelig ting; til praktisk brug lære vi aldrig noget sprog tilfulde, uden på samme måde vi lære vort eget modersmål til praktisk brug, ved daglig omgang. Dertil behøves ikke så mange ophævelser.

At latinen som kultursprog blev de lærdes almindelige sprog, at det som sådant endnu må læres af alle, og som alt hvad der læres må læres godt (for henved 40 år siden udtalte allerede Thomsen, at købmanden, han talte ikke om kræmmeren, ligeså vel skulde have undervisning i latin som andre), at modersmålet siden har hævet sig og fortrængt latinen som eneherskende, at øvelsen i latinsk stil har tabt sin gamle anseelse, at latinen ikke er tjenlig som grundlag for sprogundervisningen, uden hos de folk, til hvis sprog det indeholder roden, o. s. m. behøver ingen oplysning. En stor mangel og en af de væsenligste, hvis det ikke forbindes med levende sprog, er også den, at det er et dødt tungemål. Thi livskraften yttrer sig, ligesom overalt i naturen, ved en bestandig vexling af forbrug og næring. Hvor der er liv er der uafladelig strömning. Intet sprog i verden har på én gang alt sit stof i brug, men det søger bestandig næring, for at have nok, når det behøves, for at der til enhver tid kan være sprogstof nok tilstede, eller uden megen bekostning kan bringes tilveje; ellers går det sproget som planten, der forgæves skyder sine rødder ud i den golde jord, som omgiver den. Sådan gold jord omgiver de døde sprog, thi det er en grundsætning ved brugen af dem, ikke at anvende andet stof, end det, der allerede er anvendt, og ikke på anden måde, end visse forfattere allerede have anvendt det. Fejler man derimod, så fordærver man det, hedder det. I et dødt sprog, som latinen, når man ikke vil fordærve det, kan man derfor i grunden ikke

sige andet, end det, der allerede er sagt; og hvo gider altid det? Hvilken tænkende mand kan have lyst til altid at bevæge sig i visse tankegange eller, som æselet i møllen, idelig at gå i samme kreds? ja, ydermere, hvilken mand af ånd kan finde behag i at skrive i et sprog, som han ikke må forbedre? eller, om De vil, hvori han ikke må fejle. I vort eget fejle vi hver dag, og undertiden kan fejlen blive en skönhed, som hint Göthes hexameter, der skulde have sex fødder, men i hans henrivelse fik syv. Både stilen og livet kunne blive så korrekte, at de blive stive; og det forknytte i de foregående tider kom vel blandt andet også deraf, at hver, der i skolen begik en grammatikalsk fejl, fik håndtag. Livet er en blanding af lys og mörke, noget mörke er godt „imellem", for at hæve lyset, og undertiden har man af oplysningen ikke andet end ulejlighed. (Universitetet brugte den gang tællelys, der idelig måtte pudses).

Men, vil man sige, det vi i skolen behøve er netop det døde. Thi for at give vore lærlinge en klar forestilling om sprogudvikling, behøve vi et oldsprog, og de ere alle døde. Det levende, der idelig omskifter, eftersom det idelig udvikler sig, forvirrer os; vi må have noget, som vi kan holde fast, som bliver liggende, og som vi med ro kan beskue og undersøge. For at vi kunne anatomere det, må det være dødt, og dersom vi tage et levende sprog dertil, så må vi først slå det ihjel (holde det på et visst udviklingspunkt). De levende sprog ere også ufuldstændige; meget er faldet bort i tidens løb, noget kommer til hver dag; der er idelig strömning, men når vi gå ind ind i denne ström, blive vi revne snart til denne side, snart til hin, hvilket tillige gælder om literaturen. Vi må have noget som er afsluttet. Vi må have et afsluttet sprog, nemlig et oldsprog, og en afsluttet literatur, nemlig en oldliteratur.

Hvis det islandske sprog, tilligemed den gamle literatur, som er nedlagt deri, ikke var så ubekendt, så lidet bekendt, at selv vore sproglærere, endskönt det indeholder nøglen til det nuværende, lidet eller intet kende dertil, så vilde alle

strax tilstå, at vi i det have det oldsprog vi søge, at just det besidder alle de egenskaber, som vi kræve af et oldsprog. Hvorledes? spörge de. Det gamle nordiske sprog, der just har den store fordel, at det tjener til at oplyse alle nordiske sprog, og er ligesom moder til dem alle, det har en lydlære, et lydsystem, der lader sig udvikle og forklare ved sig selv? ja, med særegne fenomener, der kun i norden har udviklet sig fuldstændig (brydning, omlyd, aflyd). Det har en fuldstændig, en selvstændig böjning, ligesom græsk og latin? ja. Det har casus? ja, ligesom det græske, og vi have endnu den dag i dag mange levninger af denne böjning, levninger, som vi ikke kunne forstå uden ved hjælp af det. Det har numeri? ja, endog en dualis, ligesom græsk, skönt ikke så stærkt gennemført, og forresten de samme böjningsmåder, som vore navneord, men langt fuldstændigere, ordnede efter könnet og derved indeholdende oprindelsen til vore og anvisningen til deres ordning. Det böjer altså også sine verber? ja. Det har personer? ja. Det har tempora? ja. Conjunctiv? ja. En passiv? ja, den græske reciprokform, netop vor egen. Dets verber have styrelser? ja, endog ganske ejendommelige. Dets præpositioner have styrelser? ja, og vi bruge endnu daglig levninger deraf, som vi aldrig ville kaste bort, omendskönt vi ikke forstå dem. Og som en følge af alt dette, af den grammatiske fuldkommenhed, kan det altså konstruere sine ord på den frieste og mest uafhængige måde? ja, det forstår sig, friere endnu end latin og græsk. Forsøg engang at konstruere de gamle digte! Det har i følge sin lydlære og sin rigdom på endelser en indvortes kort og fyndig, udvortes rig, ved sin afvexling velklingende orddannelse. Kort, det islandske sprog besidder hele det fuldstændige sammensatte apparat, uden hvilket intet gammelt sprog kan bevæge sig. Det er et oldsprog, og besidder alle et oldsprogs egenskaber. Det er i alle henseender, til at begynde med, snarere for vanskeligt end for let; men det skal jo netop være vanskeligt; lærlingen, hvis hukommelse er så modtagelig, skal jo på én gang, ligesom én gang for alle, overvinde

vanskeligheder, der ingen ere for ham, men siden blive næsten uoverstigelige; han skal strax lære et oldsprogs ejendommeligheder, og har siden næsten for ingen ting alle de andres. Og dette ældgamle døde sprog lever endnu, ikke blot i bøger, men på den menneskelige tunge; enhver der vil kan göre sig det døde fatteligere, hvis han behøver det, ved at tage det som levende. Det er et særsyn. Alle de andre ere ophørte efter at have avlet og forplantet sig, det alene lever endnu, næsten uden tab af endelser og former, ikke hos en eller anden kaste, men på et folks læber.

Sprogvidenskaben har i den nyere tid gjort betydelige fremskridt. Der er meget, som de klassiske sprog enten ikke har, eller som sproggranskerne ikke have lagt mærke til, meget, som først nu er blevet opdaget og forstået og gjort anskueligt ved sprogsammenligningen, der har anvendt en forhen ukendt flid derpå, en forhen næsten aldeles ubekendt drøftning deraf. Det er især tilfældet med lydlæren, hvis dele ere bragte i klare systemer, som have skelnet fenomenerne fra hinanden, og givet dem bestemte navne, af hvilke jeg nyss nævnte nogle, og hvilke nu ere uundværlige, endog for vort modersmål. Hvor finder man dem i en latinsk grammatik? Og i hvilken ældre latinsk grammatik, som skolen idelig har plöjet, finder man noget, som er værdt at nævne, om orddannelsen, der nu næsten er bleven til en ny videnskab, en for alle nødvendig og aldeles uundværlig del af sproglæren? Hvor findes der noget, og hvorledes kan der findes noget, som man kunde sammenligne med en nordisk rodlære, jeg mener en virkelig sand og god rodlære? Alt dette skal nu ikke først bringes ind i den islandske grammatik, det er allerede optaget deri; det er endog ved den i mange henseender blevet klarere; og når lærlingen går over, som vi formode, fra den islandske grammatik til den latinske, så vil han i dette sprog støde på meget, som han bedre ser ind i, end selve hans lærer, der ingen forstand har på islandsk.

Men stilens dannelse, det glemmer jeg nok, er også en vigtig del af vor undervisning. I sætningslæren må vort oldsprog dog stå tilbage? Af disse idelig gentagne ganske korte, sjælden forbundne, sætninger kan lærlingen ingen forestilling få om en periode. Det almindelige, artiklens brug, adjektivet, der retter sig efter substantivet o. desl. kan han nok finde, men sætningernes forbindelse til en af de höjmodige fuldendte, stundum overfyldte, ciceronianske perioder søger han forgæves. Det skal jeg ingenlunde nægte. Men i den enkelte sætning gör vort gamle sprog fuldstændig fyldest for handlingens forskellige opfatning; og hin rhetoriske fylde, det vide vi alle, har også sine svage sider, og til at begynde med, duer den ikke. Lærlingen skal jo heller ikke nu fuldende sin sprogdannelse. Lad ham først blive fortrolig med nordens enfoldighed, der midt i sin simpelhed og ro er så udtryksfuld; tidsnok kan han lære at tabe sig selv og tanken i hine rhetoriske höjtravende og uendelige perioder.

Der er endnu ett, som jeg kun behøver at berøre. Der vil altid siges, at de klassiske sprog ere uundværlige nu og ville altid være det for humanitetens skyld, den humane dannelses. Det græske sprog er det rette grundlag for den europæiske kultur, det ældste og det ypperligste; det rommerske er mindre fuldkomment, men igennem det går middelalderens kultur. Om disse studiers vigtighed tvivler ingen, det er kun om måden, hvorpå de skulle drives, der kan være forskellige meninger. Den latinske grammatik og den latinske stil ere misbrugte; de ere gjorte til formål isteden for at være øvelse, og det smålige deri har ført til det lede examensvæsen. Men anlæg og kundskaber lade sig ikke måle med tommestokke, og examenstilhugningen og dens følgesvend kappelysten ere jesuitiske midler. Humanitetens begreb er desuden nu udvidet; det humane omfatter hele menneskeheden, og for hvert enkelt folkeslag nærmest det, hvori dettes individualitet senest er kommen tilsyne, tydeligst har yttret sin menneskehed. Vi nordboer have ikke nok i syden;

skolen skal meddele ikke blot sydens elementer, men også nordens; og dem først, thi de ere os nærmest, ere de mest fattelige og kærligheden, der skal holde ud i hele livet, skal tidlig vækkes og næres.

Hvilken forvæntning kan der nu haves om det som jeg forudsætter og forudser, indførelsen af det oldnordiske sprog i de lærde skoler? om den tid, der skal komme, da enhver skolepog skal have sin Heimskringla liggende ved siden af sin Cicero? Mennesket er særdeles tilböjeligt til at hænge sig fast i en overlevering; forstanden vil helst blive ved den enhed, den tror at have vundet, hjærtet vil helst have fred. Sig os hvad vi skulle tænke, sige de fleste, så tænke vi det, hvad vi skulle göre, så göre vi det; vi ville hverken have byrden eller ansvaret på os. Og her, hvor ere midlerne? endnu ingensteds uden i villien. Mange stille en sag således for sig: de spörge, hvilke midler have vi, lader os se hvad vi kunne udrette med dem! Men på den måde udrette vi intet. Det fornuftige er: først at få at vide hvad man vil, hvad man nødvendig må, hvad man skal og bör, hvad der er godt, og så se sig om efter midlerne dertil. Haves midlerne ikke, så må de anskaffes, og med guds hjælp ville de altid bringes tilveje. Siger til de studerende, men siger det på en human måde: det oldnordiske og eders fædres literatur trænger for öjeblikket til eders hjælp; studerer, og I ville finde en virkekreds for eder, lön for eders arbejde, påskönnelse af eders flid, og de ville søge hen til kundskabens kilde. Men hvad I göre, for guds skyld görer det for alvor! Tager ikke med den ene hånd hvad I give med den anden!

En sørgelig ting er det visselig, hvis nogen får en idé, og kæmper med den, og tilegner sig den, men ikke finder noget sted, hvor den med tryghed kan nedlægges, for at spire; hvis det folk, for hvilket han virker, ikke har andet for öje end livets materielle side; eller er så barnagtigt, at det ikke kan gribes af andet end af öjeblikkets nydelser; eller så kraftløst og blottet for energi, at det tålmodigt bliver gående i alle de tryk-

kende åg, som fortiden har lagt på det; eller hvis der er så liden klarhed i tiden, at den ikke selv véd hvad den vil, at dèr, hvor det gælder om en klar anskuelse af tingen og om kraft til at sætte den igennem, dèr skulle alle meninger høres, selv de modsigende gives medhold, for at både denne og hin kunne tilfredsstilles; hvor, som H. C. Örsted tyder hen til, de gode venner af middelvejen ere mange, om hvilke Fichte siger, at hvis der kunde opstå strid om, om 2 gange 2 er 4 eller 5, så ville de foreslå at enes om 4½. Så hænder det jo også tit, som enhver må have erfaret, at når en idé, der har gået igennem flere hoveder, vender tilbage til sin ophavsmand, er den gerne vorden næsten ganske ukendelig, thi enhver skal forme den om, for at få den ind i sit hoved, og enhver skal flikke på den, for at få den ind i tiden. Og når den således flikket og omskabt kommer tilbage til sin ophavsmand, kender han den ikke igen, og udbryder: dermed vil jeg ikke have noget at göre. Tanken er overhovedet endnu ikke moden, og tiden bliver det næppe såsnart, og det er dog kun ved formælingen af disse, af tankens renhed og tidens modtagelighed, at al god forandring foregår i verden. Meget vil der foregå endnu förend ideen kan virkeliggöres, thi meget må gå forud. Endnu er der i undervisningsvæsenet en stor gæring. Latinskolen, der för var den eneste, omringes nu af realskoler. Den må indgå venskab med dem; latinen må udbredes til alle dannede stænder; ellers vil følgen blive, at den ene lærde skole nedlægges efter den anden, og tarvelige realskoler oprettes isteden. Det grundige og strænge sprogstudium, det ene med det andet, og det oldnordiske med, vil derved udslettes og forgå, modersmålet overgives til umyndige, og literaturen selv vil synke.

De have sagt til mig: lad det blive som det er! vi kunne ikke forandre det. Men lade det blive som det er, kan jeg ikke. Sproget må blive bedre, skriften må også blive bedre.

Det er kun en ringe ting, men når jeg rører ved den, så trække de på smilebåndet eller de løfte på skuldrene eller de fnyse af arrighed.

Hvad er skriftens oprindelse og öjemed?

Af de synlige genstande kunne vi danne os et billede, så at de, skönt fraværende, blive som nærværende. Det lader sig nu ikke udføre med hørelsen; vi kunne ikke indslutte den luftbevægelse, vi kalde ord, i et rør, og sende det til en fraværende ven i længere afstand, eller danne en kikkert for øret. Men ligesom vi för overførte det synlige således at det blev hørligt, overføre vi nu det hørlige, så at det bliver synligt. Det er billedskrift; og den er efterhånden: fuldstændig billedskrift, forkortet billedskrift for de sanselige ting, og endelig symbolsk billedskrift for de oversanselige. Historisk kende vi denne overgang, f. ex. hos Ægypterne (Champollion, Grammaire Egyptienne. Paris 1836. fol.). Der kan også af en forkortet og sammensat billedskrift udvikle sig en skrift, hvori hvert begreb, hvert ord, har sit tegn (ordskrift). Det er Kinesernes, og vore taltegn. Man kan læse disse tegn, uden at forstå noget af det hørlige sprogs ord; hvert indsætter sine, eller giver tegnet sit tilsvarende ord. Bogstavskrift fremkom derimod først, da man forlod genstanden og greb ordet og opløste det i sine bestanddele, bogstaverne; da man bemærkede, at alle ord ligesom bestå af monader, der bestandig vende tilbage i samme skikkelse, at de bestå af vokaler og konsonanter, og at disse simple elementer kunne forbindes til at udtrykke ikke blot de ord, der nu haves, men alt det, som kan udsiges med menneskelig tunge. Den første kundskab var hellig, og taber sig i fortidens mörke. De ægyptiske præsters hellige sang skal have bestået i gentagelsen af syv vokaler, der tillige skal have givet anledning til adskillelsen af musikkens syv toner. Opfindelsen kan være bleven lettet derved, at man fandt de enkelte bogstaver som begyndelse til et ord, tegnede ordets genstand, og forkortede tegnet indtil det blev tegn for en lyd (runen maðr, ᛘ, m; runen ís, I, i).

Men hvorledes man end har båret sig ad dermed, overalt er det blevet enden derpå, at man har givet eller villet give hver lyd sit tegn, ligesom man i musikken har givet hver tone sin node; og at alle disse tegn i sig selv ere vilkårlige, og kun deres forbindelse nødvendig. Det er en stor velgerning for menneskeheden, at udviklingen er kommen til dette trin og ej kan forlade det.

Sprog og skrift må da være væsenlig forskellige; thi sprog er et nødvendigt middel til at udtrykke tanken, begrebet, men skrift et vilkårligt middel til at udtrykke det hørlige ord, lyden. Udtryk for begreber ere på naturlig vis ikke de samme uden hos beslægtede folk; men så vidt visse grundlyd ere de samme, kunne deres tegn være de samme over den hele jord. Der ligger intet i skriftens natur, der strider derimod. Billedet har en nødvendig lighed med genstanden (når jeg tegner en løve, kan jeg ikke sige til nogen, at det betyder en vejrmølle) men ikke bogstavet; bogstavet har ingen med lyden (når jeg lærer nogen, at det og det tegn, a, betyder lyden a; det og det tegn, b, betyder lyden b, er det i sig selv ligegyldigt). Det er blot vedtægt. At sætte noget folkestamligt eller noget nationalt særkende i bogstaverne, at tro, at der i dem er noget, hvori en nations ejendommelige udvikling giver sig tilkende, noget, som efterslægten skulde bevare af ærbødighed for fortiden, hvor uforstandigt, smagløst eller barbarisk det end i sig selv monne være, er dårskab. Ethvert middel, der hemmer nationens udvikling, har derved tilintetgjort sig selv som middel, og bör forkastes.

Vi kunne næppe göre os nogen ret forestilling om hin tid, da sproget flöj om i luften og intet var skrevet uden på hukommelsens tavle, da historie kun var sagn og lovene forplantedes som vers fra lagmand til lagmand, da slægtens begivenheder gik fra slægt til slægt som et arvegods, og mindet om store mænd kun bevaredes ved støtter eller bautastene, da patriarken, dèr hvor en mærkelig begivenhed var forefalden,

oprejste et alter eller plantede et træ eller oprejste en stenhob, og sagde til sin sön: bed til gud, og sig til din sön hvad her er skét! og da en stok med indsnit eller en snor med knuder var på én gang kalender og annal. Men altid have vi higet efter at bevare mindet, og göre det endnu på mangehånde måder: kunne vi ikke se dem, som vi elske, åsyn til åsyn, så glæde vi os i det mindste ved deres billede, eller vi drage et og andet frem, som minder om dem, noget der har berørt dem, en hårlok eller et vissent blad. Det er just ikke tingen selv, som herved bevæger os, thi ofte vide vi at endog billedet ikke ligner, men det bevæger os, som vi tænke derved, det vi henføre det til. Således går det også med skriften, der skal være et billede af sproget. Bogstavet er det ikke ganske og kan ikke være det; det er kun en springstav, ved hvilken vor indbildning kan svinge sig over til de levende ords land.

De hørlige lydes mangfoldige overgange kan næppe noget øre opfatte, endnu mindre noget tegn gengive. Der må gives noget, som alle uden altfor megen besvær kan opfatte og gengive; mere kan heller ikke anvendes. Den lov, at skriften skal gengive hele den mundlige tale i sin fuldstændighed, skal udtrykke udtalen aldeles som den er, kan ved intet tungemål bringes til udførelse, ligeså lidet, som nogen maler kan give et billede af et ansigt aldeles som det er. At træffe det rette forhold heri, har bestandig været en alvorlig genstand for granskning, og har fremkaldt meget forskellige theorier. (Se blandt andet vore i Nyerups retskrivningstheorier). To yderligheder ere i öjnefaldende. Den ene yderlighed er, at ville udtrykke alle lydene i deres fineste og allerfineste forholde, med deres fineste og allerfineste overgange. Man må bestemme sig for nogle, for de mest fremtrædende, for dem, der lettest kunne opfattes af alle, og overlade udførelsen til forklaringen, det mundlige foredrag. Men noget må man uundgåelig attrå, alle grundlydenes adskillelse. Den anden yderlighed er, at lade skriften blive stående, medens sproget rykker frem og forandrer

sig, så at man tilsidst i skriften næsten slet ikke kan genkende talen, men nødes til at lære to sprog, et mundligt og et skriftligt. (Pour savoir l'Anglais il faut l'apprendre deux fois, l'une à le lire et l'autre à le parler. Rousseau, essai sur l'origine des langues). Når en væsenlig overgang har fundet sted i sproget, må man også lade den gå over på samme vis i skriften. (Man kan ikke læse en have, når man skriver en hauge). De to grundsætninger, udtalen og etymologien, bestemme i almindelighed skrivebrugens fortrin eller mangler.

Skriften er fremdeles god, når den på en let og smagfuld måde kan give den, der allerede kender sproget, en tydelig forestilling om det hørbare, som han ved den skal tilbagekalde sig; men den bör tillige være så fuldstændig, at den for en fremmed kan tydeliggöre enhver klar grundlyd, ene og i dens forbindelser, og hvor nogen tvivl kunde opstå, i ethvert tilfælde, også ved betoningen, er i stand til at hæve den. Den må altså have mange tegn til sin brug, skönt den ikke altid anvender dem alle. Men heller må den mindre fuldstændig adskille alle lyde, som den indfødte dog så let kan genkende, fordi han kender ordet, end at opfyldes med tegn, som ingen betydning have i talen, eller endog en anden betydning end den de skulde have, efter at de allerede have fået den, eller som ydermere kun have til hensigt, i skriften at indbringe en overensstemmelse eller forskel, som talen ikke kender noget til. Det kan således let ses, at der må være stor forskel på etymologiske tegn, der ere virkelig stumme (som h i thi), og andre, der skulle være stumme, men kunne udtales. De første ere ikke blot uskadelige, men kunne i en viss henseende være gavnlige, de sidste derimod forvirre udtalen og må uden barmhjærtighed forkastes. Således som lydene overhovedet komme frem, i det talen forbinder dem, således må skriften gengive dem, endskönt den opløser dem; og når den ingen glemmer, og ingen, som kan fremkalde forvirring, er tilovers, des fuldkomnere er skriften.

Der er, som vi alle vide, en stor forskel på sprog og skrift i deres yttringer. (Rousseau siger blandt andet: l'on rend ses sentiments, quand l'on parle, et ses idées, quand on écrit). Når det levende foredrag med alle de midler det har i sin magt, den klangfulde stemme, der stiger og falder og i et öjeblik gennemløber tonestigens intervaller, de talende miner, det förend endnu læben har rørt sig talende öje, o. s. v. ikke blot overbeviser, men henriver; så kan skriften ikke göre det, uden hos den, hvis kundskab udfylder manglerne ved tegnene, hvis fantasi på én gang kan flytte dem over til levende tale, ligesom ingen kan begejstres ved et maleris fuldkommenhed, med mindre han kan göre det levende for sig. Skriften er kold.

Skriften er kold; men marmoret er endnu koldere, og dog får det liv under billedhuggerens hånd. Skriften er kold, og dog ligger der i det kolde bogstav mere, end der i marmor kan skabes; ikke blot digterens naive og følelsesfulde skildring: fantasus med sine brogede vinger; ikke blot den levende fortælling: sagas dybsindige åsyn, fuldt af eftertanke og kløgt; der ligger deri tillige billeder af alle psyches anelser og drömme, hendes jordiske håb, hendes himmelske åbenbaringer; og der ligger deri alt hvad menneskehedens ypperste ånder have fostret: den skarpsindigste forstand, den dybeste visdom, de höjeste idéer. Ordet er flygtigt som livet, hvis barn det er; det vækker sindet, men tilfredsstiller det ikke, thi det er sindets natur, ikke let at fare hen over noget, men at dvæle derved, at pönse derpå, at fordybe sig deri. Det flygtige er kun for öjeblikket, men i skriften holdes forestillingerne fast; de kunne derfor göres mere anskuelige, mere fattelige, blive mere tilforladelige, og ere mere varige. Det kolde bogstav indslutter både lys og varme, ikke blot i en snæver nutid, men fra den fjærneste fortid, og det skal lyse og varme for den fjærneste fremtid.

Overvejer man nu, med hvilken omhu billedhuggeren betragter og udsøger og sørger for sit marmor, hvor omhyggelig han polerer og glatter det, med hvilken kærlighed han ser til,

at ingen streg, ingen plet, ingen stribe, ingen fold skal findes, som kan forstyrre udtrykket af hans tanke, at hver form får sin behørige stilling; så er det påfaldende, hvorfor skribenten er så ligegyldig imod sit marmor, imod den skrift, der skal bevare hans bedste ejendom, imod bogstavet, der skal opfange lyden og give den igen, som skal være et ekko af den stemme, hvori hans tanke får legemligt liv. Det er påfaldende, hvorfor vor skrift næsten aldrig er en tro uforfalsket gengivelse af det levende ord, et tro aftryk af det hørlige sprog, men i almindelighed et afpræg af mange, hinanden krydsende, i tidens løb opståede og ved blind uforstand hævdede regler. Og dog må idelig ikke blot den enkelte, men det hele folk kunne overbevise sig om, at denne forsömmelse af en simpel og smagfuld skrift hævner sig selv, og at de ved en uforstandig, for et tænkende folk usömmelig udtryksmåde skabe en evindelig plage for sig selv og sine börnebörns börn.

Men imod enhver forandring, og især en gennemgribende, hæver sig fra alle sider en stor mængde stemmer og røster, meninger og indfald. De surre mig i øret, men de ere aldrig komne ind i mit sind. Først kommer uvidenheden og den er såre stor: vi have så meget at göre med andres, at vi ej kunne tænke på vort eget; man tager hvad der gives, og finder det altsammen fortræffeligt; vanen gör altid mennesket blindt for de fejl han hver dag begår. Så kommer uforstanden: „når alle en bys ure gå galt, så sørger en klog mand for, at hans kan gå ligeså galt“, et fortræffeligt middel til at ordne tidens løb! Så kommer ængstelsen og frygten: at forandre vor skrift er at give afkald på vor literatur, vor store herlige literatur; hvad skulle vi så göre med den? vi kunne vel dog læse den. Så kommer den danske sejghed: at göre et rask skridt, at forkorte overgangens pinagtighed, det er umuligt. Den kender ingen fremgang uden ved at krybe; den forener helst alle meninger ved at tilstå hver noget af sin. Enten-eller, slige ord kender den ikke: enten latinske bogstaver eller danske; nej både- og:

både latinske og danske. Enten stumme vokaler eller ingen stumme vokaler; nej, både stumme og lydende. Og således i det uendelige.

Dersom nogen vil undersøge, hvorledes dansk skrivebrug var i sprogets middelalder, hvorledes den har udviklet sig omtrent fra reformationstiden, hvorledes den herskende blev den herskende, i hvilke skæve former den skød ud, hvilke forunderlige grundsætninger den antog; så vil han uden tvivl finde anvendeligt på den hvad en tysk forfatter siger om den tyske, „at skriftens ejendommelighed er sanket sammen af de tre sidste århundreders forenede griller, og at de möjsommelig udtænkte regler, der ofte i deres barnagtige grundløshed lyde ret naive, ikke formå at bringe nogen forstand ind i denne uforstand (unsinn).“ Men så vil han også indse, at det er på tiden at anvende forstand på bogstaverne, ligesom på alt andet, og fra den overhånd tagende forvirring at vende tilbage til den oprindelige simpelhed og enhed. Al ærbødighed for fortiden, men ingen for dens fejl! Én efterligning er god, at efterligne det gode; én tilbagegang er god, at vende tilbage til sig selv. Og dette gode ligger lige for os: vore fædre i middelalderen besade det for en stor del; vore nærmeste naboer besidde det allerede igen i langt höjere grad end vi. Fuldendelse kan ikke på én gang opnås, men den kan erhværves. Det værste af alt er at stå stille; hvo, der står stille, bliver altid tilbage, thi hele verden skrider frem. Og der gives nu, da vi endelig begynde at beskue vor egen fortid og vore naboers udvikling med andre öjne end för, et simpelt middel til også at forbedre vor skrivebrug. Det er, for at sige det ligefrem, at göre den gammeldansk og det er at göre den svensk. Og det vil ske.

Det vil ske, ikke blot fordi det er svensk, skönt også det er et stort gode, at sprog, der væsenlig ere ens, få et lignende ydre, men fordi det i sig selv er godt. I den svenske retskrivning er just allerede meget af det optaget, som vi behøve; når

også vi optage det, så får vort sprogs ydre skikkelse enhed med deres, og vi få begge en god enhed.

Vi have nu to slags alfabeter, et, som vi kalde det latinske, et andet, som vi kalde det danske; middelalderen kendte kun ett. Det, som vi kalde dansk, kalde de svenske svensk, de tyske tysk; man kunde ligeså godt kalde det hvad det oprindelig skal have været: bøhmisk. Det er fremkommet af det latinske, som man har udsmykket med en hel mængde kanter og snörkler. Da det opstod, brugte man det til al slags skrift, latinsk, engelsk, fransk o. s. v. Fra Tyskland kom det ind til os. Det kom til adskillige andre folk; de have opgivet det; de fandt det både ufuldstændigt og smagløst. Sprogenes lyde kunne ikke udtrykkes deri med passende tegn; thi lydenes iagttagelse var den gang kun tarvelig og opfindsomheden ikke stor. Det latinske blev derimod uddannet i alle retninger; det er blevet det almindelig europæiske. Undvære det kunne vi ikke; men mere end ett behøve vi ikke. Skal nogen betydelig fremgang finde sted, så er det første vi have at göre, at slutte os til det øvrige Europa, og at göre det, som vi allerede bruge, udelukkende almindeligt. Vi vinde derved alle de tegn vi behøve; vor skrift kommer til at se ud som andre dannede folks, og vi lette dem adgangen til vor literatur.

Vi have optaget den i sig selv naragtige skik, at skrive substantiver med store begyndelsesbogstaver, Hvortil det? ere de bedre end andre ord? ligger sætningens fynd i dem? Og når nu adjektiver, adverbier o. desl. stå som substantiver, hvor skulle vi så drage grændsen? Vor middelalder kendte heller ikke noget til denne særhed. Andre folk, som begyndte derpå, faldt strax fra. Vi finde ikke denne skrivebrug, hverken hos Grækere eller Latinere, Spaniere, Portugisere, Franskmænd, Italienere, Englændere, Hollændere, Belgier, Polakker, Russer, Svenske, Islændere. Hvor har det da hjemme? kun vi og de Tyske, fra hvem vi have det, ligge og ruge over disse store bogstaver, som om de vare al verden. Vi sige, at det er en

god gammel dansk brug, som vor almue hylder, og vi derfor ville holde i hævd; men hvo der bilder sig det ind, kender kun den sidste stump af vort sprogs historie. Vore bibler og psalmebøger lige til den seneste tid behøvede dem ikke, ingen almuesmand har fundet noget stødende derved. Det er kun vore lærde, som finde noget snildt deri; gamle Holberg var klogere.

Det er strænge ord lovgiveren i det tyske sprogrige, Jacob Grimm, siger om de tvende tilfælde, jeg her har omtalt. Han siger ganske kort, som om man ikke kunde sige andet: „Wer die sogenannte deutsche schrift braucht schreibt barbarisch, wer grosse buchstaben für den anlaut der substantiva, schreibt pedantisch.“

Ere deslige granskere skabte til at råbe i ørkenen, uden at blive hørte? Så hør da engang vore egne! Vokalfordobbling, sige de, er aldeles nødvendig, for at göre forskel på lange og korte stavelser. Meget godt! så anvend den! Men så hedder det videre: denne betegnelse skal dog kun anvendes på e, i, u; ved de andre vilde det se altfor broget ud (gaaaaer, döör, lyys). Men den skal heller ikke anvendes allevegne ved e, i, u: når vokalen ender en stavelse, (men I staver jo galt!) så må den slet ikke fordobbles (deel, dele; hvis I tillader: deel, deel-e eller del, del-e). Og når den følgende konsonant er b, d, g, v, så behøves fordobblingen ikke (bleg). Men ved nogle ord, som ende på en af disse konsonanter, behøves fordobblingen dog (veed, for at skille det fra ved; meed, öjemeed, for at skille det fra med). Desuden gælder det altsammen kun om danske ord; fremmede ord, om de end ere aldeles danske, få aldrig fordobblingen (muur, men natur). Dog hersker her atter uenighed (alle skrive natur, nogle stiil = piil). Og så gives der også fremmede ord, hvis længde ikke skal udtrykkes ved vokalens fordobbling, men ved h (vahre, uhr). Og fremdeles udtrykker vokalfordobblingen ikke længden, men tonefaldet (armee); men der er adskillige andre, hvor tonefaldet skiller ordene ad, og alligevel ikke betegnes (ballet og ballet, d. e. ballett). Hvem skulde tro, at det er for-

standige mennesker, der have udtænkt alt dette, og forstandige mennesker, der hver dag bruge det, og finde det fortræffeligt. Hvor simpel er derimod den lov: hver vokal danner en stavelse.

Hensigten bör overalt være, isteden for kunstig sammensatte regler at sætte simple og naturlige. Når Rask for at bestemme brugen af je (jod) indviklede sig i modsigelser, og dog tilsidst måtte göre undtagelser fra sin egen regel (gejstlig, kejser, der skulde være gjejstlig, kjejser), så fandt jeg det ganske simpelt, at udelade betegnelsen af je-lyden, hvor stavningen og lydforbindelsen ligefrem førte den med sig. Det er en hyppig gammeldansk brug, og de svenske komme godt igennem med den (känna, genom).

Når jeg nu kort skal samle hvad vi behøve, så er det omtrent det samme, som de svenske allerede have: latinsk skrift, små forbogstaver i substantiver, enkelte tegn for å, ö og ø (thi disse to må adskilles, da de have samme afstand som æ og e), længde udtrykt ved enkelte vokaltegn, og korthed, hvor det behøves, ved konsonantfordobbling, udeladelsen af det je, der ikke behøves. Det er det hele. Og en så ubetydelig forandring skulde man ikke ville göre, når man derved kan vinde så mange fordele, blive fri for en evindelig plage og et trælagtigt bryderi, give sine skrifter samme dragt som vore naboers, og göre dem tækkeligere for hele Europa.

Mon et forsøg på en sådan forandring kunde have fremgang? jeg véd det ikke. Det vilde vel gå hermed, som med andre ting i denne elendige verden. Den ene vil ikke, fordi det er nyt; den anden vil ikke, fordi det generer ham; den tredie vil ikke, fordi folk ler ad det; den fjerde vil ikke, fordi hans patron måske ikke vil synes om det; den femte vil ikke, fordi han får utak af sine venner; den sjette vil først vide, om kongen kan lide det [faktisk]; den syvende frygter endog for at miste noget af sine indkomster, og hvad det nu ellers kan være. Ingen vil gerne være udsat for latter, selv om det var en dum latter; uden fred kan man ikke leve; med patronskabet må man holde

gode miner, ellers kan man ikke komme frem, o. s. fr. Derfor sker der så lidet godt i verden. Men latteren kvæler sig selv, gunst er ustadig som vejrlys, når tingen er overstået, så jævner alt sig, og nogle se hverken til höjre eller venstre, men altid lige ud. Derfor sker der dog noget godt i verden.

Om det kan have fremgang beror især på, om det er noget godt, og om det er brave folk, ikke narre, der vil det. Lad os göre et forsøg! Dersom der er to, som dele min overbevisning, så udbreder kundskaben sig fra dem til to andre. Så ere vi fem. De fem fordobbles til ti, og ti gange ti gör hundrede. Hundrede mennesker, som ville en ting blot for tingens egen skyld, er en uovervindelig magt. Kundskaben går ud i bestandig större og större kredse, ligesom kredse på vandet; tilsidst véd ingen, hvem der egenlig har kastet stenen ud, og det er også det ligegyldigste ved det hele. Så begynder der en lille billedstorm, ligesom i reformationstiden; så bryde vi ind i skolerne, og rive deres helgenbilleder om. Fremad! Vi have tiden for os. Tiden er en mægtig mand.

[Således talte jeg for femten sexten år siden. Nu mindes jeg Vaulabelles ord: „Le temps viendra.“ C'est un de ces élans involontaires que font tous les abandonnés vers un avenir meilleur. Men jeg meddeler kun forelæsningen, jeg skriver ingen kommentar til den. Det kan være nok at sige: de hundrede kom ikke.]

Vi elske modersmålet. Hvor lidet det end er, til hvor få sjæle det end er indskrænket, hvor få der end bekymre sig om det udenfor Danmarks grændse, og hvor betrængt det end er næsten fra alle sider, vi elske det dog, kunne aldrig forlade, aldrig opgive det, aldrig aflade at tænke derpå. Alligevel har det sit gode, undertiden at se ud over sin snævre kreds, og se ind i verden, for med udvidet sjæl at vende tilbage til vort eget; og når vi ville bestemme, hvilken plads vort modersmål indtager i sprogenes række er det nødvendigt. Men når vi

skue ind i tungemålenes verden, hvilket mod hører der ikke til at vove sig ind i den, hvilken fatning til ikke at forstyrres af dens mangfoldighed! Af hvilken forbavselse må vi ikke betages ved at se sprogene i deres forunderlige skikkelser, kantede, snirklede, runde, krusede skriftformer, ved at høre de stemmer og tunger, der bragende og brusende, hviskende og rislende, snurrende og stönnende, skrattende og snövlende, kviddrende og rungende, dumpe og klangfulde, snart som et oprørt hav, snart som en mild flod — tone os imøde. Går det øret således, der kun skal rumme det, hvorledes vil det gå sjælen, der skal fatte det? Snarere kan den fare igennem jordens höje og dale, kløfter og huler, måle himmelrummets kloder, end finde vej i sprogverdenens inderste gemmer, således som den åbenbarer sig i menneskets røst fra Pesheræernes rå skrig til Demosthenes' stormende taler.

Få undersøgelser have derfor således fængslet de dybsindigste tænkeres opmærksomhed, som undersøgelsen om sprogenes oprindelse og udspring, deres løb, gang og fordeling over jorden, deres sammenhæng og slægtskab. Vi betragte kun noget deraf, thi til lykke har vor sjæl allerede nu noget af den spændkraft, som Lavater tillægger sjælene i den anden verden, pludselig at kunne skyde sig ud i en afstand, større end solens, og atter trække sig sammen til et eneste punkt. Vi kunne stille en tubus for sjælens öje, skyde den ud og drage den sammen, danne en vid synsmark eller en snæver, og vende den hen over stort og småt, uden at forstyrres af mangfoldigheden, som ligger udenfor.

Dette serør vende vi imod menneskehedens vugge. Hvor gik første gang denne vugges gænger? Alle spor vise hen imod lysets opgang, imod østen. Når vi fra Ceylon skue op imod Forindien, eller fra det Ægæiske hav stige op imod Armenien, eller fra Japan og China bevæge os imod vesten, eller fra Ishavets brædder rykke op imod syden, så møde vi en stor landstrækning, ophöjet over alle andre egne, en stor og vid bjærgrygg, hvis issepunkt er ørkenen Kobi. Herfra sænker

Asien sig imod alle kanter; fra denne höjde udgå de bjærgkæder, der gennemskære det, fra disse bjærghöjder og deres skrå lier udspringe til alle sider store floder. Sydsiden af denne bjærgkæde danner Thibet, i hvis dale, efter en ældre rejsendes beskrivelse, risen, vinstokken, bælg- og træfrugter, der nu ere almindelige, have deres oprindelige hjem, og hvor de sædvanlige husdyr leve i vild tilstand. Til Thibet grændser det yndige Kashemir, hvor rosen gløder i de yppigste farver, hvor rosenhøsten er landets almindelige fest — og vejen ligger nu åben til Hindostan.

Men menneskehedens ældste sæde har ingen historie, og kan ingen have. Vor kultur vender sit åsyn imod østen, som den Kristne vender sit imod Jerusalem, Muhamedaneren imod Mekka; men vor ældste kultur tager sin begyndelse længer mod vesten, dèr hvor omvandringen, indsluttet mellem floder, i frugtbare dale, forvandlede sig til faste samkvem, riger og stater, thi kun i selskabet avles kulturen. Derfra vandrede den over til Afrika og Europa, til den snævre Nildal, og endelig til Grækenlands velsignede egne.

Overalt danne sprogene, og med dem kulturen, ligesom bælter og zoner eller brede striber. Fra Mellemasien går et bælte mod østen over China, mod sydost over Malaya, mod sydvest over Arabien til Nordafrika, mod nordvest tværsigennem Europa. Dette sproghele, for os det nærmeste og vigtigste, slynger sig ligeledes som særegne bælter igennem vor verdensdel, hvoraf flere ere os mer eller mindre magtpåliggende. Et f. ex. fra Europas höjtbankende aldrig hvilende hjærte Frankerig over Italien og Spanien; et andet fra Europas lunger, det höjtskrigende Tyskland op imod os, imod norden.

[Sprogenes synlige fremstilling i bælter og epoker på sprogkort. Deres inddeling efter de hørlige elementer i stammer, klasser og sprog.]

Den både udførlige og indtrængende betragtning heraf tilhører den nyeste tid, og har fået sin fuldendelse ved sprog-

sammenligningen; og imedens granskerne ere skredne fremad til enhed, da man för næsten udelukkende beskæftigede sig med enkeltheder og småheder, have folkene fulgt med, og indset granskningens höje mål. Vor tid (navnlig polske forfattere) have udtalt, at de sandheder, som forhen udtaltes af enkelte mænd, dem ere nu hele folk kaldede til at modtage og sætte i værk; „når en tanke har vundet lovgivende kraft, så bliver nu et folk dens udøvende magt.“ Og hvad et folk forhen vilde, det virker nu på en hel folkestamme, og sætter alle de beslægtede klasser i bevægelse. Derfor få sprogenes slægtskab og indbyrdes sammenhæng i vore dage så stor betydning.

[Fjærnere stammer: den Seriske, enstavelsessprogene. Den Semitiske med en ejendommelig østerlandsk literatur. Den Tshudiske med i det mindste tre klasser og tolv sprog. De Amerikanske o. s. v.]

Vor stamme: den Kaukasiske, af Rask kaldet den Sarmatiske, af andre den Indisk-germaniske. Det er den, hvori videnskaber og kunster både fordum have haft og endnu have deres vigtigste organ. Den strækker sig fra Indien (Samskrit) og Persien (Zend) over Kaukasus til Europa, hvor den mod norden ender i Shetlandsøerne, ved Nordkap og på Island. Folkene, der tale den, udgöre en mangfoldig blanding, i hvis historie man iagttager en uafladelig bevægelse, en evindelig uro, en bestandig strömning, medens folkene med enstavelsessprogene næsten blive stående som en størknet masse. Den deler sig i syv klasser, af hvilke to høre til Asien, og følgende til Europa: Den Keltiske fra hovedsædet Gallien, udbredt over Bretland, Irland, Skotland, (Kymrisk, Ersisk, Gælisk, Armorisk o. s. v.) Den Thrakiske (efter Rask) eller Græsk-romerske, den europæiske kulturs fostermoder og amme, i Grækenland fuldendt, i Italien blandet med tshudiske og keltiske stammer. Fra latinen udgik de romanske sprog i to grene: den pyrenæiske (Portugisisk og Spansk), den alpiske (Italiensk og Fransk). Den Lettiske, en ældgammel efterhånden sammentrængt klasse i Litthauen og

hos de egenlige Letter, uden literatur. Den Slåviske, af dunkel oprindelse, delt i to hovedgrene, en østlig (Russisk), en vestlig (Polsk) med i det mindste sex sprog i hver gren. Til syvende og sidst komme vi endelig til vor klasse, den Gotiske.

Den gotiske klasse, benævnet således efter de vidtbekendte historiske folk, Goter, Gother og Gøter, kaldes af nogle tyske forfattere den germaniske eller tyske, men ingen grundig sprogmand har gjort det uden i et slags literært overmod, ikke for alvor. Jakob Grimm, der i sin Deutsche grammatik optager alt under navnet Tysk, skelner desuagtet nöje to afdelinger, som vi ville kalde den tyske og den nordiske. De have formet sig under idelige kampe, hvorved mindre kredse efterhånden have böjet sig ind under störres herredömme, men adskille sig begge så vel fra den græsk-romerske klasse og dens affødning, de romanske sprog, som fra den slåviske. Begge udgöre de en umiskendelig enhed. Det er én lyre, én muslingskal, hvis strænge ere udspændte over dybe dale og vide sletter, og befæstede til höje bjærgkæder mod syden og norden, fra de østerrigske Alper til de store skandinaviske Tværbjærge. Men der er sat en stol på midten af lyren (Danevirke), hvorved den er delt i to lydfører (instrumenter) med forskellig klang og stemning. De have fremdeles delt sig, hver for sig, i flere grene, og de søge hver for sig at forene sig til samme samslag (harmoni). Tyskland har allerede sagt: der skal ingen Fichtelbjærge og ingen Schwarzwald være mere; Norden vil også sige: der skal ingen Køl være mere, og der skal intet Øresund være mere.

Den germaniske eller tyske afdeling skyder ud i tre grene, der have ordnet sig som lag i elementarverdenen fra syd mod nord med forskellig farveblanding mod øst og vest. 1) Den sydgotiske eller gotiske i og for sig: østgotisk eller Møsogotisk og vestgotisk. Kun af den første haves betydelige literære levninger (Ulfilas). 2) Den overtyske: Alemannisk, Frankisk o. fl. Hertil hører også Thüringisk, hvoraf der i middelalderen ud-

viklede sig Meissnisk, der anses for spiren til Oversaxisk og Höjtysk, som ved Luther blev til Tysklands skriftsprog. Han stak en kvist i jorden, nu overskygger den alle tyske lande. 3) Den nedertyske, der atter deler sig i tre skud: Oldsassisk, der i middelalderen blev til gammel Nedertysk, hvoraf Plattysk har udviklet sig, en vidt udbredt sprogart, der har en viss ejendommelig lighed med, og har haft megen indflydelse på vort modersmål. Frisisk der er bedstemoder til Hollandsk. Angelsaxisk, overført til England og moder til gammel Engelsk. Skönt vi ikke længer kunde forny Knytlingernes fordringer på England, göre vi dog krav på de oplysninger dette sprog kan yde vort modersmål i sin gamle skikkelse. Også er endnu det engelske sprogs stedord og hele grundlaget af dets ordforråd af angelsaxisk oprindelse. „Man kan derfor, siger Rask i et af sine håndskrifter, let se forskellen imellem Fransk (Romansk) og Engelsk, når man sammenligner ord som: homme, man; père, father; terre, earth; arbre, tree; aller, go; voir, see; aimer, love, o. s. v.“ De engelske vise mod nord.

Den nordiske afdeling udgår fra det oldnordiske sprog, som vi pleje at kalde det, eller, som de gamle sagde: den danske tunge, det norröne (norske) mål. Det er i grunden, som alle oldsprog, ikke nogen fuldendt enhed, thi det var ikke, og kunde, ligesom Grækenlands gamle tungemål, ikke være til uden i dialekter, der havde opløst sig i flere, endog personlige, ejendommeligheder. Der var den gang ingen, der kunde opfatte disse elementer i deres harmoni; det er en opgave for vor tid. Tydeligst og fuldstændigst finde vi dem, medens de andre aldrig have været til i skrift eller ere tabte, bevarede i Islandsk, i grundlyde, stamord, former o. s. v. og det besidder tillige den mærkeligste gamle literatur. Dèr må vi søge Eddaerne, kilden til historieskrivningen, de störste levninger af poesien. Dèr må også sproget søges, for at jævnføres med de andre, i selve de gamle skrifter. Enhver, der af det nuværende har villet forklare det ældre, enhver der går krebsgang fra nutiden tilbage,

isteden for fra oldtiden at skride frem, har sædvanlig i næsten enhver bemærkning om sprogudviklingen taget fejl. (Molbech). Nærved Islandsk ligger Færøisk, en liden dialekt uden literatur, men uagtet det ikke vilde føre til noget, af en sådan dialekt, eller egenlig to, at skabe et skriftsprog, er den dog altid værd at kende, da den har suget næring af stort og småt, og gamle sagn og sange ere opbevarede deri.

Fra det oldnordiske udgik de tre nordiske hovedsprog, eller, når Norsk og Dansk opfattes som ett skriftsprog, de tvende: Svensk og Dansk. Det norske har haft den besynderligste skæbne. Ligesom Norges gamle tungemål var det oprindelige grundlag til Islands, er det både i sproglig og literær henseende det Islandskes supplement. Omtrent fra reformationstiden faldt skriftsproget sammen med det danske, og det kunde da siges, at være også det danskes supplement, men dialekterne fortsatte deres egen, deraf uafhængige, virksomhed. I dem ligger en næsten uudtömmelig kilde på ord og former fra gammel tid, et ypperligt stof til et skriftsprog. Og når Nordmændene med en elskværdig travlhed, som alle folk, der begynder et nyt liv, synes at ville øse af denne kilde, og derved fjærne sig fra os, må en sådan forestående udvikling, hvis den lykkes, også være os kær; da vi nødvendig må komme til at tage del i den, må også vi hilse den velkommen, fordi den tillige er en berigelse for os. Fra det Svenske have vi i mangfoldige tider vendt os bort, og dog kan vor forfatning, vor historie, vore love, vore sæder og skikke, uden indsigt i de tilsvarende svenske ikke tilfulde blive oplyst, forsåvidt der i alt dette ligger en overlevering, der ligner vore fædres. Overalt danner det svenske et middelled, ligesom i sproget. I dets dialekter ligge de ældste ægte lyde forvarede, imedens de islandske gik over, og vore endnu mere. Middelalderen igennem og endnu den dag i dag stå de svenske former et skridt længer tilbage end vore, og lære os derved at gribe overgangen. Selve modsætningen indeholder megen lærdom. Det svenske sprog er af bjærgnatur; der er rigtig nok i den franske

periode kommet noget visst sødt deri, noget vammelt, noget ulideligt, men det kan tabe sig, og det deler med os en ligeså ulidelig tyskhed; men ellers besidder det uden tvivl af naturen en stærkere musik, större elasticitet, mere fylde, mere kærne, det vil sige, mere tanke. Stiller man de to sprog ved siden af hinanden, så bemærker man let det besynderlige fenomen, der uden tvivl indtræder overalt, hvor to sprog skulde være ett og ere blevne to: en mængde små underlige forskelligheder træde frem og göre sig gældende, fordi tanken er skudt ud fra ett spirende öje i to bladduske (vi stemme for noget, de røste for det; det er dog i grunden det samme), hvilket næsten gör det til en byrde at lære det ene sidesprog, når man har det andet til modersmål. Thi ligheden er ikke fuldkommen, og uligheden ikke heller så stor, at man gider lært den, da man i grunden ingen grund ser til den. Men det går vel hermed, ligesom med brødre, der have sine visse særegenheder, som først støde fra, siden trække til, egenheder, som man efterhånden finder sig i, og tilsidst kan komme til at holde af. Og vore brødre og frænder ere de jo; jo mere vi elske dem og os i dem, jo mere vi elske deres sprog og vort i deres og deres i vort, desto mere komme vi til at elske og at agte os selv.

Og så vil jeg da slutte med det thema, som jeg herefter skal variere så ofte, som der gives mig lejlighed dertil: foreningen af de nordiske sprog. Hvis ikke som ett fælles organ for samme nordiske ånd, så i det mindste imellem de tvende herskende skriftsprog en bestandig större ydre tilnærmelse og et bestandig större gensidigt indre samkvem. Dermed ville vi da også møde den ildevarslende spådom, at vort tungemål, inden to hundrede år, vil gå tilende, kun vil blive betragtet som en tysk dialekt (— so that probably in less than two hundred years more the Danish will, in Denmark at least, only be considered as a dialect of that language, det tyske. Ferrall og Repp, danish — engl. vocabulary. fortalen s. XXV.)

Det første middel til en sådan forening er kundskab, kund-

skab om sprogenes sammenhæng i norden, om deres historiske udvikling, og om den evne, der ligger i dem til fremdeles at udvikle sig. Det andet er kundskabens anvendelse, tillid til den, og uforsagthed i dens brug. Det tredie er årvågenhed hos folket, og alle i hver kreds fremtrædende mænds iver, for at vække det, når det falder i slummer. Måske ville nogle sige: det simpleste er at folkene forene sig; når folkene forbinde sig, så lade herskerne nok være at rive dem fra hinanden. Men dette ligger udenfor mit område. Og eftersom det ikke tilkommer mig at tale om andet end det, hvorpå jeg har nogen forstand, så vilde jeg sige, hvis nogen vil høre det og tænke derover: Overalt høres det samme råb, det samme kald til folkene, at forene hvad tiden har adsplittet, at samle i ånden hvad der er opløst i former. Velan! vi have nu i over tre hundrede år fortysket vort sprog; lader os nu, eftersom ingen lever ved sig selv alene, men i og med andre, i hundrede år forsvenske det! Vi have ved at fortyske det taget hvad vi kunde få, vi have ikke taget urten af drikken, men bærmen, ikke kronen af blomsten, men affaldet, skrabet, det sletteste vi stødte på, ligefra durchlauchtigheder til dyvelsdræk; lader os nu forsvenske det, men lader os göre det med bevidsthed og med smag! lader os ikke tage det slette, det skæve, men det bedste, det ædleste, det mest ægte nordiske og det udtryksfuldeste, vi kunne finde deri! Digteren skal foregå os, men vi ville følge ham. Da skulle vi kunne lade naboskabet afvexle med grandskab, indfald med huskud, historie med hævder, geni med snille; da skal vort tungemåls lynde vorde storladent og grant, vor lånte kultur vorde selvmyndig odling; og når vi således fuldgöre vor tids æmne, skulle vi selv have glæde deraf, og vore börnebörn velsigne os derfor.

[Det må erindres, at forelæsningen er holdt under Christian den Ottendes regering.]

2. Til sagaliteraturen.

Historisk indledning (forkortet; de mangfoldige kildesteder, der jo heller ikke egnede sig til det mundlige foredrag, ere også her udeladte.) Island er sagalandet. På en ø samledes og bevaredes og behandledes stoffet til nordens ældste historie. Det tykkes at være et sjældent og særeget fenomen, og var det, men ikke så meget, som det ved første öjekast synes. Hvad Island var den gang for det gamle norden, det blev England siden for hele Europa i en endnu højere betydning. [Udførelse af sammenligningen i lighed og forskel].

Nordens historie er imidlertid ældre end Islands, endskönt vi nærmest ikkun kende den af islandske kilder; og de lære os, at der i de nordiske lande för Islands opdagelse må have været en viss kultur. Vi finde den overalt i nærheden af de store vande: f. ex. i Sverrig ved Mælaren; i Norge ved Throndhjemsfjord, ved Fjordene, ved Vigen; i Danmark ved Isefjorden, ved Limfjorden, ved Slien. Overalt blev der anlagt faste stæder, og foruden de flygtige søkongebøle findes der faste kongehirder, i Sælland f. ex. Hleiðra, i Throndhjem Hlaðir. Der var konger, helte og heltegerninger; sikkert var der da også skalde. Der var store folkekampe: Daner og Angler strede med de nordtyske folk, Hunerne (Hervararsaga og Saxo), i norden selv kæmpede Daner og Nordmænd og Svear i det store Bråvallaslag. Tilvisse bleve disse og lignende folkekampe forevigede i episke digte; brudstykker deraf haves endnu. Al kamp uagtet

må der i denne kultur også have været enhed, der giver sig tilkende i fælles gudsdyrkelse, fælles myther og fælles sprog (den danske tunge, dönsk túnga), efter en gammel fortælling begge bragte til norden af Odin og Aserne. Også en fælles skrift var til, hvor ubehjælpelig den end må have været, runeskriften, der findes som stenskrift fra Danmarks sydligste til Sverrigs nordligste grændse, fra den hedenske tid. Undersøgelserne om dette sprogs og disse indskrifters beskaffenhed og deres åbenbar större ælde, end sprogets på Island, udgör en af vore sproggranskeres for sprogmænd underholdende granskninger. Denne större folkeælde bestyrkes ydermere ved statsformningen, der er langt ældre end Islands opdagelse og taber sig i mythen, ved en udvikling af stænder, fælles for alle tre riger: trællen, bonden og hersen, jarlen og den fra jarleætten udsprungne kongeslægt, en kongemagt, der jo aldrig fandtes på Island. Endelig viser kultur sig i de hyppig forekommende, noksom bekendte indenlandske forbindelser imellem de trende fastlandsriger og udenlandske forbindelser endog med fjærne lande: fornemmelig viking, handel, rejser og nedsættelser. Viking begynder med vildhed og ender med kulturens befordring. Det var skik, siger Snorre, at lensmænds og mægtige bönders sönner fare på hærskibe. Først hærgede de indenlands, og der fandtes hele rækker af vikingesæder fra Vigen igennem Øresund, langsmed Gøta — og Sviaskær. Da kongerne forbøde dette uvæsen, og søgte at hæmme ran og strandhug på rigerne selv, gik disse toge til fjærne kyster, og nordboen øvede sig i vesterviking og østerviking. De foretoges kun om sommeren; om vinteren tyede vikingen til et fredland, hvor hans længere ophold måtte fremme den gensidige meddelelse. Jeg vil kun nævne nordboernes toge og nedsættelser i de nordtyske lande, og stiftelsen af riger, hvis mythishe historie er genstand for en hel række af eddiske digte (Völsungesangene); de store Normannetoge imod vesten, især nordmanden Gange-Rolfs nedsættelse i Normandi, og udvandringen derfra til Sicilien og Neapel; imod østen Varægernes,

nærmest Svenskernes, nedsættelser i Garderige og den for alle nordboer almindelige vandring til Myklegård, og de senere tilbagevirkninger deraf på norden. Hvis nordboernes agtelse for den svage og ærbødighed for kvinden ere træk, der vidne om nogen dannelse, så gælder det også om handelen, der trivedes midt under den vilde krigerfærd, og selve vikingens agtelse og skånsel imod købmanden (kaupmaðr) og handelsmanden til søs (farmaðr), samt selve foreningen af viking og handel. Ved hvert offersted og tingsted var der tillige købsted (kaupstaðr), hvoraf de senere købsteder tildels opstode, og der holdtes, efter at offringen (blotet) og retsforhandlingen (tinget) vare endte, et marked (markaðr). Levende handel forbandt de tre riger. Ved et ældgammelt offersted, Skíríngssalr i Vigen, var et hovedsæde for Norges handel imod syden. I Danmark fandtes et lignende ved Haleyri, Halør. Hele flåder mødtes i Øresund for handelens skyld (den såkaldte Eyrafloti), og did kom ikke blot skibe fra Vigen og Gøtland, men også fra Færøerne og endnu fjærnere egne. Höjt oppe i Norge holdtes et lignende handelsmøde ved Vågen (Vogastefna og Vogafloti). I Sverrig var Øen Gottland (Gulland), også bekendt for sine fund af sjældne mynter, middelpunktet for en levende handel på landene mod østen. Vikingstogene på Bjarmeland endtes gerne, når den første kamp var tilende, med en indbringende tuskhandel. Ligeså på Estland og andre kystlande ved Østersøen, i togene på Saxland (Nordtyskland) og langsmed Nederlandenes kyster til Flæmingaland (Flandern) og fjærnere. Der er ingen tvivl om, at disse toge og handelsforhold måtte give vikingen og handelsmanden anledning til at lægge vind på fremmede sprog; navnlig forekommer Vendisk (vindverska) og Vælsk (valska). Föj hertil de tidlige forbindelser med de tidligst kultiverte lande, Irland, England og Skotland. Afgörende beviser på forbindelsen imellem selve de nordiske lande, imellem de fjærneste egne mod nord og landene ved Østersøen, ere Ottars og Ulfstens rejser. Ottar (Ohtere) var en Helgelænder, og foretog to rejser, den

ene fra Helgeland (Hálogaland) den nordligste del af Norge, omkring Nordkap til Bjarmeland, den anden fra Vigen igennem Kattegattet og Bæltet ned til Hedeby; Ulfsten (Wulfstan) skal have været en Slesviger, der foretog en rejse fra byen Slesvig til et sted på kysten af Preussen. Begge gave mundlig efterretning om deres rejser til den engelske konge Alfred (887—900), der har bevaret dem på angelsaxisk i sin oversættelse af Orosius.

Men om det end således er visst, at der var udbredt en viss kultur over hele norden, opmærksomkeden bör især fæstes på Norge. Thi Islænderne udgik fra Norge; det var norsk sprog og norsk kultur, som de førte med sig fra deres hjemstavn, og siden på Island udviklede på særegen vis. Islands kultur, selve dets poesi og saga, var i sin oprindelse norsk, men den blev islandsk ved en selvstændig udvikling, så selvstændig, at den tilhører Islænderne, og bör bære deres navn. Med Norge stode Islænderne i umiddelbar forbindelse; de udgik fra Norge, de havde mest samkvem med Norge, de vendte tilbage til Norge, desværre må man sige: de udgik fordrevne, og de vendte tilbage afmægtige. Stedse må man have forholdet til Norge og dettes kulturudvikling for öje, medens de kun middelbar, historisk, stå i forbindelse med Sverrig og Danmark.

Genkald altså de bekendte forsøg på at forklare Norges ældste udvikling, de mislykkede i den gamle fortælling i Fundinn Noregr om Norr og Gorr, den senere historiske oplysning om landskaberne (P. A. Munchs beskrivelse); og selve historien indtil Halfdan Svartes sön Harald Hårfager ved en række af hærtoge forenede alle norske landskaber under sit eneherredömme. Selv skald havde han skalde ved sin hird, ikke blot fra Vigen og andre landskaber mod syden og vesten, men fra det fjærne Hálogaland imod nord, og alle digtede de i det samme sprog, den danske tunge. Tidlig var lovgivningen. Fra kulturforbindelsen med England udgik indførelsen af kristendommen. Med alle disse enkeltheder for öje kan man da vende sig til Island, hvis ældste historie vi her kun antyde.

Til historien om Islands opdagelse og bebyggelse hører især: De forskellige meninger om øen Thule, Bedas omtale deraf og Islændernes opfatning af Bedas ord; den irske munk Dicuils fortælling om eneboerne fra de nordbrittiske øer, der besøgte Færøerne og Island, og de efter dem fundne levninger i Papey og Papýli; Islands første opdagere: Garðar, efter hvem det fik navnet Garðarshólmr, Naðoddr, som blev dreven hen til Gardersholm, og kaldte det Snæland, og Flóki Vilgerðarson eller Ravnefloke, der kaldte det Ísland. Harald Hårfager bemægtigede sig Norge efter det store slag i Hafursfjord; han undertvang, som det i sagaerne hedder, alle Norges konger, og lagde det ene fylke under sig efter det andet; over hvert fylke satte han en jarl, der blev mægtigere end den forrige konge; i hvert fylke tilegnede han sig al odel eller ejendomsjord, ja endog alle ubeboede landstrækninger, selv søerne og vandene anså han for sine, og alle bönder måtte være hans lejlændinger (leigumenn) og betale skatter og afgifter (álögur), ikke blot landskyld for jordens brug, sagøre for rettens nydelse, men endog personlig skat (nefgilldi) for lov til at leve. Overalt tvang han de mest ansete mænd til at underkaste sig ham eller at fly landet; nogle lod han lemlæste, andre dræbe. Det var utåleligt for de mægtige og rige nordmænd, der hidtil havde besiddet fuldstændig frihed, og elskede den over alt. De opgave deres besiddelser, og droge til Jæmteland og Helsingialand mod østen, hvis opdyrkning allerede var begyndt, eller de tyede til Færøerne, til Hjaltland, Syderøerne og andre øer i Vesterhavet, men især til Island, der snart blev det vigtigste nyland, efterat man havde lært at kende dets fordele. Den første nedsættelse foretoges af fostbrødrene Ingolf og Leif (Hjörleif), der landflygtige fra Norge droge ud for at opsøge det land, Ravnefloke havde fundet, og landede i den söndre Alptefjord på østkysten 870 (det år, da kong Edmund den hellige blev dræbt); og atter, efter et vikingstog til Irland, sejlede ud for at nedsætte sig (874). Ingolf landede ved det efter ham opkaldte Ingolfshøfde, Hjörleif ved

Hjörleifshöfde. Hjörleif blev dræbt af sine irske trælle, der flygtede til de efter dem kaldte Vestmannaøer, men Ingolf hævnede sin frændes drab, og tog derpå fast bolig i Reykjavik, hvis omegn han tog i besiddelse. Ny landnamsmænd kom til, og efterhånden befolkedes Islands fjorde landet rundt, Borgefjord med Skallagrims slægt fra Fjordene, Bredefjord med Thorolf Mostrarskæggs slægt fra Sogn, Vatnsdalen med Ingemund den gamles slægt fra Romsdalen, Øfjord med Helge den magres slægt fra Irland, o. s. v. Sidstbefolket blev Østlandet. Landnamstiden eller den tid, i hvilken hele landet blev fuldbygget, angives til 60 år (874—934). Da levede endnu mange af landnamsmændene eller deres börn. Til den tid havde også landet fået sin politiske forfatning. I disse 60 ar var også (efter Íslendíngabók og Landnáma) befolkningen bleven så stærk, at landet aldrig siden har været bedre befolket. Ved biskop Gissurs folketælling over hundrede år efter denne tid fandtes der på landet 38 store hundrede, det er 4560 husfædre eller selvstændige mænd, og i betragtning af den store mængde undergivne, der gik på hver husfader, må de sædvanlige regler fordobbles, når man deraf vil slutte til hele folkemængdens störrelse.

Bebyggelsen er forbunden ved omstændigheder, der måtte befordre en literaturs udvikling, og give denne fjærne ø, der dannede ligesom et midtpunkt imellem vesten og østen, til bevaringsstedet for næsten hele den gamle nordiske kultur. Nybyggerne vare i almindelighed rige og mægtige mænd af höj slægt. De havde haft store besiddelser, en stor slægt og et udbredt svogerskab, der tildels fulgte med dem. De udledte sin æt fra nordens konger, jarler og herser. Landflygtige med eller mod deres villie udrustede de stundum et skib eller flere, for med sin slægt og sine rørlige ejendomme at kunne drage ud til det forjættede land. Skibet indeholdt ikke blot udvandrerens nærmeste slægt, men også et stort følge af frænder og beslægtede (frændalid eller skuldalid) foruden mange andre

undergivne, frigivne og trælle. Auðr hin djúpauðga havde foruden mange trælle 20—30 fri mænd, som stode under en mand, der havde været herse i Norge. Geirmundr heljarskinn førte halvtreds eller flere frigivne med sig. Det er en egen underholdning, at følge med disse mænd, at lande med dem, at vandre med dem langs floderne, og at se dem fordele landet imellem sig. Nogle af nybyggerne havde drevet viking og samlet sig meget gods, andre havde som handelsmænd faret til fjærne lande, som pelsværkhandleren Skinnabjörn med tilnavnet Holmgårdsfarer, andre havde i deres fædreland forestået hov (hedenske kirker) og godord, o. s. fr. Tilsammen kunde de således være i besiddelse af den kultur, der var til i norden, og efterlade den til sine börn, der ydermere kunde udvikle den under frihedens beskyttelse. Den langt overvejende del af nybyggerne, hartad alle vare fra Norge, fra næsten alle Norges landskaber, fra Helgelands kyster og øer, fra kystlandene mod vesten langsned til Agder, men også fra Thelemarken, Vestfold o. s. fr. Kom de ikke umiddelbar fra Norge, så var det dog Nordmænd eller deres efterkommere, der havde drevet viking i Vesterlandene, eller havde nedsat sig dèr, og tildels stiftet riger på Ørkenøerne, Syderøerne, i Skotland eller på Irland. Hertil hørte nogle af de mest fremragende slægter. Nogle indfødte Skotter og Irer fulgte med, men de fleste af dem vare trælle. Fra Sverrig og Danmark vare kun få, men disse lande havde ikke desmindre fra arilds tid stået i forbindelse med de udvandrende slægter; thi mange førte, med en viss stolthed, deres herkomst tilbage til Danmarks gamle konger, til Harald Hildetand, til Regner Lodbrok, og sagn og fortællinger om dem må have været levende og forplantet sig i slægten. Fra Danmark nævnes kun én nybygger, Une den danske eller hin ubårne, som han også kaldes, fordi han var født efter faderens død, en sön af den Gardar, der først fandt Island, men en mand, der kun gör os liden ære. Kong Harald Hårfager havde lovet at göre ham til jarl over øen, hvis han kunde underlægge sig den;

men da nybyggerne fik nyss derom, skyede de ham og vilde hverken give ham kvæg eller anden næring, så han måtte drage fra sted til sted, indtil han blev dræbt af Leidolf Kappe, hvis datter han havde forført. Der nævnes blandt nybyggerne heller ikke mer end én svensk mand, Thormod hin ramme eller stærke.

Mangfoldige af de sædvaner og skikke, der omtales under bebyggelsen, vidne også om det lands forfatning, som de havde forladt, og tildels førte over med sig. Iblandt dem vil jeg kun hentyde til nogle. Forberedende vare: måden, hvorpå de bestemte landingen og nedsættelsen, ved, når de nærmede sig land, at udkaste de støtter eller stolper, der stode ved höjsædet (höjsædesstøtterne, öndvegissúlur, setstokkar), med den beslutning, at nedsætte sig dèr, hvor de dreve i land. Det kunde vare tre, ja ti til femten år, förend de fandt dem, men når de fandtes, opgave de det sted, hvor de imidlertid havde nedsat sig. Det kunde også være en anden kær genstand, som Kveldulfs kiste; thi da han følte at han skulde dø, befalede han, at hans lig skulde lægges i kiste og denne kastes overbord, så vilde han dog komme til Island og tage land dèr, og dèr, hvor kisten landede, skulde hans sön nedsætte sig. Det andet er måden, hvorpå de toge en landstrækning i besiddelse (at nema land), mærkerne på at en del af landet var indtaget, og det var ikke lidet, hele fjorde og store strækninger ind i landet, ved at oprejse en stang, ved at fæste en øxe i klippen, og deslige, som viste, at her havde været mennesker, især ved antændelse af ilde (at fara land eldi). Senere nybyggere brugte også andre midler: de købte sig jord i en andens landnam, eller toge land med hans tilladelse, efter hans råd, eller de toge med magt hvad de vilde have ved at fordrive den første besiddelsestager. Men mærkeligst er hele den religiøse og retslige forfatning. Der var naturdyrkelse og gudsdyrkelse eller en blanding af flere elementer; én dyrkede en lund, en anden et vandfald, eller en sten, hvori han havde sin skytsånd (ármaðr)

eller han dyrkede en af hovedguderne, Odin, Thor eller Frej. Der var hedenske templer (hof) med deres alter (stalli), hvortil stundum mulden blev overført, som var under det gamle i Norge. Den gejstlige og verdslige magt forbandtes i godordet, o. s. fr. Kristendommen, der var kommen over med fra Vesterlandene, holdt sig på enkelte steder, hos enkelte slægter.

Dersom en literaturs udvikling kunde fremmes ved en sammenströmning af slægter fra østen og vesten, måtte den endnu mere befordres ved deres forening under en fri forfatning, og ved den ro, der lodes dem til at beskæftige sig med fortællinger om sig selv og om hele nordens, ja al verdens begivenheder. Blandingen fremkaldte kamp, kampen gæring, og under denne måtte alle føle trang til orden, kultur og sædelighed; og alle livets kilder åbne sig friske og klare i frihedens ungdom. Medens hele det øvrige norden hyldede kongemagten, dannede Island en fristat, der kunde udvikle sig uden ydre forstyrrelse. Harald Hårfager tilegnede sig rigtig nok fra først af en slags overmagt, han yttrede sin fortrydelse over udvandringens tilvæxt, han gav den bestemmelse, at ingen måtte tage större landnam, end han på én dag kunde fare over med ild; han gjorde endog forsøg på at drage øen ind under Norge, men det havde ingen fremgang, og Norges følgende indre tilstand, stridighederne imellem Harald Hårfagers sönner, den gæring kristendommens indførelse førte med sig, de derpå følgende uroligheder, indførelsen af jærnbyrd og borgerkrigene, samt Islændernes årvågenhed, at Norges konge ikke, som han snu nok forsøgte, skulde vinde endog det mindste og fjærneste punkt af landet (Grímsey), alt gjorde, at planen til Islands undertvingelse tabtes af sigte, og slægterne dèr havde ro til at formere sig og forene sig i en fri uafhængig stat, der først efter de norske borgerkriges ophør gik under i et overmodigt aristokrati. Uden det var Island aldrig blevet til det det blev.

Begyndelsen til den politiske forfatning var patriarkalsk. I en nybygd, hvor der ingen anden øvrighed var, måtte hus-

faderens myndighed over hele den slægt eller rettere de slægter, han havde ført med sig, være endog större, end den havde været i moderlandet. Som den førstkomne, som den sædvanlig ældste, som den, der havde tildelt de andre deres besiddelser, var han tillige den naturlige dommer i alle de stridigheder, der opstode imellem de mænd, der havde nedsat sig i hans landnam. Først når bygderne toge til, når de store landnamsmænds besiddelser bleve bebyggede dèr, hvor de stødte sammen, på grændserne, kunde der opstå stridigheder imellem høvdingerne, og da måtte trangen til lov og ret levende føles. Der oprettedes ting (þíng) for en hel landstrækning eller et herred, indstiftet af den mest ansete høvding med de andre skellige mænds råd og samtykke (með ráði allra sveitarmanna). Alle samtykte den lov, de skulde adlyde; deri ligger friheden; men naturligvis adløde de, der skulde adlyde; disse lovgivere vare bönder, men det falder visst nok ingen ind ved dette udtryk at tænke på vore bönder; det var landets höjbårneste og mægtigste mænd, kongers og jarlers efterkommere. I begyndelsen vare tingene få; da pådömtes ved dem, f. ex. ved tinget på Kjalarnæs, sager endog fra fjærne egne, hvor der endnu intet ting var. Thi hvor det var tilfældet, var der, når man ikke vilde holde sig til den stærkeres ret, der galdt altid, ingen anden udvej end at voldgive sagen til en eller anden anset mand i selve sveiten, hvilket ofte var misligt, eller at ty derhen, hvor der allerede var et tingsted, og ret kunde findes. Når flere herredsting vare oprettede, valgtes et af dem til overret eller fjærdingsting; og endelig føltes mangelen af en fælles regering for hele landet, og der oprettedes et Alting (930). [Fortælling om tingene, altinget og fjærdingsinddelingen, altingets indretning og femterdommen. Sammenligning imellem den islandske fristat og de græske republikker, især Athenen og Sparta, der dannedes af byer med en omegn.]

Nedsættelsen og udviklingen af en fri forfatning, den bestandige afvexling i nybyggernes stilling, den uro, der måtte opstå ved de vandrende slægter, de små, men i forhold til

slægternes omfang store begivenheder, næringsforholdene og de af øens særegne natur udsprungne naturbegivenheder, stridigheder i hjemmet og på tinge, de løsladte lidenskaber og den bevægelighed i karakteren, hvis frugt de vare, og som de ydermere fremkaldte, kort den ny stats dannelse og tilværelsesmåde måtte allerede give anledning til fortælling, og danne grundlag for en mundlig sagaliteratur, der forplantedes ved overlevering fra slægt til slægt. Hvad den måtte gå ud på, er let at skönne. Minder om udvandrerne og deres udvandring, minder af alt det, hvoriblandt sange og fortælling, som de havde ført med sig fra moderlandene, viser, som de nu selv digtede, sagaer, som de nu selv fortalte om alt hvad der var dem vigtigt, også opdigtede, især om trolde og lignende væsener, slige fortællinger måtte jo nu blive til hist og her, hvorledes så formen har været; vi kende dem ikke, thi mundlig kunde de ikke nå til os, vi kende kun de skriftlige optegnelser, der også gå tilbage til denne tid, og hyppig dvæle ved den. Og her møde vi da en af de mærkeligste omstændigheder ved Islands bebyggelse. Landes og rigers oprindelse, staters dannelse, kulturens første fremkomst og udvidelse, det er i almindelighed, når man ser sig om i historien, ubekendte ting. Hvad man derom kan sige, er sædvanlig formodninger, gætninger, hypotheser og fabler. Men således forholder det sig ikke med Island. Hvorledes blev England befolket? Det bliver dog altid noget dunkelt, hvorfra urindvånerne kom, hvorledes Irer og Gæler, Pikter og Skotter, Walesser og Britter færdedes i de ældste tider. Den angelsaxiske krönike, Chronicon Anglosaxonicum, fortæller rigtig nok Angelsaxernes første toge til England, deres nedsættelser og stiftelsen af de syv angelsaxiske riger; efterretningerne derom ere tilvisse mærkelige, og kan dog ikke stilles ved siden af dem om Island, thi Angelsaxerne kom til et allerede beboet land, hvor kulturen allerede havde gennemgået flere skikkelser. Danmarks rige, når blev det til? En kong Dan stiftede det, men det er vel kun en fiktion efter Rígsmál for at forklare Dans

mark, og at Dan og Angul vare brødre, det er vel kun et udtryk for de to hovedfolk, der kom til at danne Danmarks rige; alt hvad vi vide derom, er vel ikke pålideligere, end verdens skabelse efter skabelsens bog? Gorm den gamle samlede riget (forenede Angel med Danmark?), men hvad vide vi så om denne samling og dens indflydelse på kulturen? ikke andet end æventyr. Men Islands historie kende vi fra første færd af i det enkelte. Når De engang tager bogen om Islands befolkning, Landnáma, for dem, så vil De måske sige, at det er en overmåde tör bog, men det vil den kun være, når De ser hist og her i den, på alle disse enkeltheder, hvoraf de fleste synes at være lutter ligegyldige ting; men hvis De vil betragte den i det hele, vil De finde, at det er en overmåde mærkelig bog, at det måske er det i sit slags eneste skrift, der er til i verden. Hvis De ikke holder af tendensløse samlinger, så er jeg ganske af deres mening; hvis De ikke finder smag i en fortegnelse over forvalterne på Jægerspris eller skomagerne i Christenbernikovstræde eller den fortegnelse, Holberg taler om, over alle de braknæsede borgere i København, så gör jeg ikke heller, og mig interesserer det heller ikke at vide navnene på alle landmandsmændene og deres medfølgere, med mindre jeg kan bruge det til noget höjere. Og dette höjere er her, at jeg kan se, hvorledes slægterne historisk kan følges i deres begyndelse og udbredelse. Thi der er måske intet, der således rører gemyttet og sætter det i bevægelse, som når en slægt kan gå tilbage til sin første oprindelse og følge dens udbredelse fra det ene led til det andet igennem alle dens udviklinger og gerninger, hvormed da også stedet og boligen ere nöje forbundne. Spörg en Islænder om hans fædrenehjem, så vil De forundre Dem over, hvorledes han hænger ved det og dets minder. Det kan nu meget ofte være ligegyldige ting, men de ere ikke ligegyldige for ham og hans fædrelandskærlighed. Og at se det for sine öjne, hvorledes et folk formes og dannes i det mest enkelte må være en lise for enhver historiker. Vi kunne have en for-

nemmelse deraf, men en langt ufuldkomnere, ved vor adels historie (jeg mener den danske adel, thi vi have også en tysk adel, og hvor dens minder hørte hen, have vi haft bittre anledninger nok til at føle), men når vi gå til vore købstæders, til håndværkernes og handelsmændenes oprindelse, så er jeg bange for, at vi ikke finde stort andet for os, end tomhed eller fremmede; og jeg tager ikke i betænkning, i forbigående at sige, at derfor, blandt andet, er Danmark så afhængigt, så løst, så lidet mægtende, fordi der i dets slægter er så liden sammenhæng, fordi slægterne selv ere så løse, at det fremmede overalt, fra øverst til nederst, har trængt sig ind og skudt det oprindelige bort, og isteden for den nedarvede æresfølelse sat den öjeblikkelige egennytte. Hvor findes der nu en slægt hos os, der kan gå tilbage til oldtiden? Findes der overhovedet noget land i Europa, der har noget, der ligner de islandske forholde? Da jeg spurgte mig selv derom, traf jeg på den bekendte rejsende Kohls skrift: Reisen in den Niederlanden (1850), og læste med fornöjelse i andet bind afsnittet: Historicher grund og boden, hvor han taler om, at „en elsker af historien kan ikke finde noget skönnere land i verden end Nederlandene, thi her er i grunden, på luft, skyer og stjærner nær, alting historisk.“ Og det kommer deraf, at naturen har gjort så lidet, mennesket måttet göre så meget. På andre steder, hvor naturen har skabt det meste, ligge landsbyer, stæder og slotte ligesom sædekorn strøede i landskabet, men ingen véd ret, hvorledes de ere blevne til. Men i Holland måtte mennesket næsten afvinde havet alt. Derfor er der knyttet en overlevering, i det mindste et sagn, ikke blot til stædernes mure, tårne og gader, men næsten til hvert stykke land du betræder. Det hele land er afdelt i en utallig mængde små stykker, de så kaldte polder. Hver især har sin egen mere eller mindre bekendte historie. Man véd så omtrent, hvor gammel den er, når den blev afvunden havet, hvorledes den efterhånden voxte til, når den blev omdiget og overgivet ploven. Næsten hvert stykke jordbund har sin alder og sin særegne

historie. Han sammenligner landet med et skakbræt, scholle für scholle zusammen gestückt und aufgebauet, med en bikube, thi polder er sat ved polder, som celle ved celle. Han minder om, at Grækerne kaldte fædrelandets jordbund hellig og dyrkede Gæa; så kan man tænke sig, hvorledes jordbunden, stedet, må være helligt dèr, hvor forfædrenes navne så at sige svæve om enhver krog.

I den overbevisning at dette kan anvendes på Island, gik vi tilbage til dettes historiske oprindelse; vi fandt allerede i begyndelsen det, som gjorde Island til sagalandet, og gav det en literatur, en historisk literatur, hvortil der ikke findes mage i noget andet af de nordiske lande. Landets og folkets historie, fra først til sidst, det mindste som det störste, hører væsenlig til for at forklare sagaernes oprindelse; og betragtningen af den islandske historieskrivning har værd i sig selv ved det lys den kaster over historien i almindelighed. Det er det, som P. E. Müller allerede så træffende har sagt: „Fremstillingen af, hvorledes denne historieskrivning har udviklet sig, må vække deltagelse for sin egen skyld, thi der gives næppe noget andet folk, hos hvilket man således kan påvise historiens undfangelse og fødsel, hvor man med klarhed kan fremstille, hvorledes mindet fæstede fod og avlede fortællingen, hvorledes fortællingen forplantede sig og voxte, indtil den blev nedskreven, og den nedskrevne fortælling blev ordnet efter årstal og drøftet efter regler, indtil under tidens løb ånden, der havde oplivet det hele, svandt hen, og ikkun det døde bogstav blev tilbage.“

Det er i sandhed et stof, som det er værdt at behandle. Vi stå endnu kun ved den allerførste begyndelse, sandsynligheden af en mundlig saga. Denne varer endnu ved i århundreder, ja egenlig hører den aldrig op; men förend noget kunde komme til os, må der fra den mundlige saga udgå en skriftlig saga, hvilket naturligvis ikke kan ske för bogstavskriftens indførelse. Dertil behøvedes en anden stor bevægelse i landet, religionsforandringen (siðaskipti) eller kristendommens indførelse.

Næppe var landet fuldbygget og forfatningen dannet, før denne bevægelse begyndte. De første forsøg mislykkedes, men endelig blev kristendommen lovtaget år 1000. [Fortælling om Thorvald Kodranseń, hin vidførle, og biskop Frederik fra Saxland; om Stefner Thorgilssen og Thangbrand, Síðu-Hall, Gissur hin hvide og hans svigersön Hjalte Skeggesen; Kjartan Olafsen i Norge, Gissur og Hjalte på Vestmanaøerne og Altinget; hedningen Thorgeir godes overvejelse, troens antagelse og den almindelige dåb.] Med dens indførelse begynder et nyt tidsrum, skönt virkningerne ikke strax komme tilsyne. En af de vigtigste var indførelsen af (den latinske) bogstavskrift, der afløste de ufuldkomne og besværlige runer, som nærmest kun vare indrettede til at indskæres i træ eller at udhugges på stene eller klipper, og i hedenskabets tid bleve anvendte til trolddom eller nid, stundum til skrift (på kevle) til opbevaring af sange (sonartorrek). Men hvorledes det ny alfabet indførtes, ad hvilke veje, når og ved hvem lader sig næppe i det enkelte oplyse. Det angelsaxiske alfabet kunde nærmest benyttes; i det vare allerede de bogstaver indførte, som det gamle sprog krævede, men som manglede i latinen (f. ex. þ og ð). Islænderne bleve også ved at uddanne hvad de havde modtaget, at forskyde hvad de ikke behøvede og at tilföje manglende tegn. Afhandlingen (i Snorra-Edda) um látínu stafrofit nævner som nogle af de første, der indførte det latinske alfabet, det vil sige en skrift med latinske bogstaver læmpede efter sprogets natur, to mænd, nemlig Thorodd runemester og Are frode. Med kristendommen fulgte også læsning af latinske skrifter, thi dette sprog brugtes udelukkende ved den romerske messe, og dets elementer måtte i det mindste alle gejstlige lære. Men dette fremmede sprog overvældede ikke landets eget, det hjemlige, det satte sig ikke istedet for det, således som i Danmark og Sverrig; munkeforsøgene derpå forsvandt snart (Saxo i Danmark, Theodorik i Norge, på Island munkene Oddr og Gunnlaugr). Tværtimod, studiet af den fremmede tunge vakte hos den klygtige Islænder eftertanken over hans eget sprog, og

kun hos Islænderne findes som enestående fenomen i det gamle norden sproglige undersøgelser. Ved kristendommen trådte overhoved Island ind i Europas literære kreds. Det hentede ved den kundskab og kultur fra syden, en anden anskuelse af verden, en ny tankegang for livet. Hidtil var strömmen næsten uafladelig gået fra norden til syden; gotiske folk havde overskyllet de sydlige lande; store nordiske vikingesværme hærgede deres kyster. Nu gik strömmen tilbage fra syden til norden; og disse strömme vare af höjst forskellig beskaffenhed. Nordens vildhed og barbari bragte syden blodig kamp og plyndring og drab, tanken om hæder, bytte og verdslig vinding; kristendommen derimod, hvor forvansket den end var, forkyndte mildhed, ikke ydre strid, men indre, ikke sejr over fiender, men selvbeherskelse, ikke verdslig hæder og ære, men sjælens indre fred og himmelske goder. Vikingetogene efter bytte forvandlede sig til rejser efter lærdom. Det nærmeste land var Saxland. Karl den store havde oprettet skoler, som hans efterfølgere fortsatte. Klosterskoler blomstrede i Tyskland (om Herfurða i Vestfalen, som biskop Isleif besøgte, se Mooyer's afhandling). Det andet og störste lærdomssæde var Paris; til klosterskolen på Genovevabjærget strömmede Parisklerke fra alle lande. Kirkens hovedsæde var endelig Rom; der hentedes pallium. Medens mange verdslige mænd droge udenlands efter historisk kundskab, eller bevarede den i hjemmet, droge de Islændere udenlands, der attråede höjere stillinger i kirken. Vejen gik over Norge og Danmark, hvor de hædredes og understøttedes af kongerne eller andre mægtige mænd. Opholdet i Tyskland og Paris var ofte langvarigt. Der knyttedes således et kulturbånd imellem det fjærneste land imod nord og det fjærne syden; et fælles lærdt sprog forbandt dem. Der dannedes to arter af lærde, kirkelige og verdslige; nogle forenede begge öjemed, og der oprettedes efterhånden skoler, der bleve planteskoler for literaturen.

Nu udvider også sagaen sig; hidtil kunde den kun gå ud på minder fra fortiden om begivenheder, der vare ældre end

bebyggelsen, og minder fra Island selv omtrent fra bebyggelsen til kristendommen; nu griber den videre om sig, og omfatter alle de nordiske landes historie udenfor Island. Nu voxer den i værd og betydning, og bliver til med begivenhederne, og man kan med rette sige, at Islændernes historie ligger lige så meget, ja mere, udenfor Island end på Island. De drage ud, de opholde sig som skalde ved kongehirderne, og tage fra det ene land til det andet; de ere med i alle slag, i det mindste i de store; de erfare det vigtigste der forefalder, og bringe det hjem og fortælle det, og hvad der fortælles høres med begerlighed af et videbegerligt, et nysgerrigt folk. De mindes sikkert, mine herrer, anekdoten om biskop Magnus, der kommer hjem; altinget er i den heftigste trætte, da kommer der bud om biskoppens ankomst, trætten er endt, hele tinget sprænges, alle ile ham imøde, for at modtage ham, for at bringe ham til et höjt sted, hvorfra han kan fortælle hvad der er hændet på hans rejse, især hvorledes det har sig i Norge. Begivenheder ved den norske konges hird er som bynyt for altingsmændene på Island. Dette folks videlyst er umættelig. Denne ny tilströmning af begivenheder forstyrrer ikke den ældre ström, og kristendommen hemmer ikke bevaringen af, udsletter i det mindste ikke de hedenske minder. I begyndelsen var nemlig kristendommen hos den store mængde vel endog kun til af navn; de hedenske elementer havde således gennemtrængt alle, at de ikke kunde udryddes med rode. De første ivrige biskopper måtte finde sig i, at almuen hang fast ved de gamle hedenske sagn og sange. Ugedagenes navne kunde de få afskaffet, men ikke gudernes navne i de eddiske digte. Vidner det end om forfølgelse, at disse sange ere komne til os i brudstykker, så var denne forfølgelse dog kun forbigående. Heller ikke blev kristendommen, således som i Danmark og Sverrig, indført ved fremmede, men af landets indfødte mænd. De første biskopper bleve hverken hentede fra Tyskland eller fra England, de udgik fra landets egne höjbårneste og ypperligste slægter, og modersmålet lå dem ligeså meget på hjærte,

som nogen anden. De fleste gejstlige toge tillige del i verdslige foretagender, i statens anliggender, og lode sig ikke berøve kærligheden til landets historie. Kirken var ikke alt. Islands biskopper vare også langt mere uafhængige, end de øvrige i norden; de vare fjærnede fra den mere umiddelbare indflydelse af ærkebisperne i Hamborg og Bremen, og siden i Lund. De kunde modtage og anvende alle kirkens goder, men ikke så let tvinges til eller göre brug af kirkens onder; og der var også fra denne side större ro for historiens udvikling.

For at forstå denne, må der endelig haves kundskab om landets historie, endog i dens enkeltheder (langt mere end her meddeles) fra kristendommens indførelse til foreningen med Norge, og noget derefter. Gissur den hvide anlagde en gård i Skalholt. Hans sön Isleif († 1080, 80 år efter Olaf Tryggvesens fald) studerede i Tyskland, ægtede Dalla, var stifter af den første skole og blev Islands første biskop. Isleifs sön biskop Gissur († 1118) blev oplært i Saxland, besøgte pave Gregor den syvende, indførte tiende, lod göre almindelig folketælling, og afstod en del af sit bispedömme, for at der kunde oprettes et til i Holum i Hjaltadal, hvis første biskop var Isleifs lærling, Jon Øgmundsen († 1121), en stræng forfølger af hedenske minder.

Den ældste skole efter Isleifs blev oprettet af Hall Thorarensen, den milde eller spake, i Haukadal (f. 996, † 1090, ti år efter biskop Isleif). Han var tre år gammel bleven døbt af Thangbrand, hvilket han kunde mindes, var verdslig, ikke præsteviet, og havde til sit tredivte år drevet handel. En af hans lærlinge var Are frode. Biskop Isleifs sön Teit kom syv år gammel til Hall den milde, blev præst og fortsatte hans skole. Teits sön Hall, kaldet biskopsæmne, havde en sön Gissur Hallsen (Gissur lögsögumaðr, † i Skalholt 1206), der om sine ophold i udlandet, hvor han var meget hædret og berömt, forfattede et skrift, flos peregrinationis. Hans sön Thorvald Gissursen avlede i sit andet ægteskab Gissur Thorvaldsen, der rådte Snorre bane, og blev jarl på Island.

Historie bliver først til ved alvorlig behandling og gransk-ning. Den første, som forsøgte det, var Are Thorgilssen hin frode, også kaldet den gamle til forskel fra hans sönnesön Are den stærke, (f. 1067, † 1148) der i sit syvende år kom til Hall i Haukadal, og var dèr i fjorten år, i hvilken tid han blev oplært i fortidens begivenheder, dels af Hall selv, dels af sin ældre medlærling Teit Isleifsen. Han var, efter Snorre i fortalen til Heimskringla, den første, der skrev på norsk (á norrœnu); han forfattede nemlig en sammenhængende historisk fremstilling, af hvilken han selv gjorde et udtog som ví endnu have (Íslendigabók). Han havde, efter Kristnisaga, et godord, og blev præsteviet af biskop Gissur Isleifsen.

Are frodes samtidige var den berömte samler af de eddiske digte og forfatter til flere historiske skrifter, Sæmund Sigfussen hin frode (f. omtrent 1056, † 1133) bekendt af sit tidlige og lange ophold i Tyskland og Paris, hvorom fortællingen for resten taber sig i legenden (se foruden de islandske kilder også Maurers Isländische volkssagen). Efter sin hjemkomst tiltrådte han sin fædrenegård Odde, giftede sig og efterlod en berömt afkom. Som præst havde han del i den islandske kristenret; og på gården Odde oprettede han en skole, det ypperste sæde for videnskab og lærdom på Island, der blev vedligeholt af hans sönner, Ejolf og Lopt. Ejolf († 1159) havde blandt sine ypperste lærlinge biskoppen i Skalholt Thorlak Thorhallsen, den hellige († 1193), der af sin moder havde lært ættvísi og mannafrœði, og skönt han havde studeret i Paris og Lincoln, som biskop lige til sin død vedblev at finde moro i kvad og sagaer. Lopts sön, Jon Loptson († 1197), en af de lærdeste og rigeste mænd, der vedligeholdt Sæmunds skole, og hos hvem Snorre Sturlesen blev opfostret, havde flere friller og uægte börn; til hans ægte sönner hørte den mægtige Sæmund Jonsen på Odde.

Islands forfatning, der aldrig havde været ren demokratisk, udartede, da flere slægter søgte at erhværve sig den höjeste magt og ikke just dertil anvendte de reneste midler. For at vinde

herredömme tyede de til fremmede, og Norge var nu oplagt til at nære disse stridigheder, for at vinde landet. Det er Sturlungernes tid.

Sturla Thordarsen i Hvamm i Dalesyssel (f. omtrent 1116) var en begavet og driftig mand, men tillige listig, gerrig, ærgerrig og verdsligsindet. Med sin anden hustru havde han tre sönner: Thord, Sighvat og Snorre. [Fortælling om Snorres levnet, efter kilderne, hvoraf især mærkes:] Snorre Sturlusen (f. 1179, dræbt natten efter Mauritius messe, den 22 september, 1241) var hos Jon Loptson fra sit tredie til sit attende år indtil Jons død. Ved giftermål lagde han (ligesom Suhm) grunden til sin rigdom (gården Reikholt, fortegnelsen over kirkens ejendom, Snorralaug). To gange i det mindste var han Islands lagmand. Som alle sine frænder, mellem hvilke han dog gerne stiftede fred, var han indviklet i mangfoldige stridigheder, snart om godordet, snart om gods; med sine brødre, Thord og Sighvat, med sin brodersön Sturla Sighvatsen, med sine svigersönner, Gissur, Kolbein og Thorvald, med sin egen sön Urækja, med sine stifsönner, Halveigs sönner Klæng og Orm, med sin fosterfaders sön Sæmund Jonsen. Hans tre døttre bleve alle forskudte af deres mænd, og disse hans svigersönner bleve hans arrigste fiender. Engang var der fred i landet, og den varede en sommer, det var 1232, den sommer, da Snorre ikke red til tings, men lod præsten Styrmer hin frode „ride med lovsagan.“ Sturla og Snorre kom nu bedre ud af det med hinanden, og Sturla var ofte på Reikholt, og da hedder det, at Sturla lagde megen vind på at lade skrive sagabøger efter de bøger, som Snorre udarbejdede (setti saman). Ved den tid var Snorre en mand på omtrent halvtredsindstyve år, og han må jo da have udarbejdet en betydelig del af sit værk, siden der kunde være tale om at tage afskrift deraf. Snorres biografer sige, at han „næsten døde som en forræder mod den konge, til hvis tjeneste han havde forbundet eller forpligtet sig.“ Det er at berøve hans død al den medfølelse den ellers vilde vække hos os, og det er grundfalsk. Han bör jo netop hædres, fordi

han følte, at pligten mod hans fædreland var större end imod magthaverne i Norge, fordi han intet gjorde, hvorved han måtte række hånden til sit fædrelands undertvingelse og til dets literaturs undergang, som var følgen deraf. Snorre var ingen forræder imod sit land, men hans drabsmand var det, hans morder. (Nöjere udvikling af de historiske fakta.) Snorre rejste til Norge 1218, blev vinteren over hos Skule jarl, besøgte næste sommer Håkon galins enke i Vestergøtland, og tilbragte atter den næste vinter hos Skule jarl. Den unge konge gjorde ham til sin skutelsvend eller var det drotsæte? Næste år vilde han sejle hjem; men der var på Island opstået fiendskab imellem Islænderne, især Oddemændene, og Nordmændene ved Nordmændenes eget overmod; drab fremkaldte drab, og en Nordmand var endog fældet i kirken. For at hævne det vilde Skule jarl sende en flåde derover, hvilket Snorre søgte at afværge, og sikkert var det noget af det farligste der kunde ske for landets frihed. For at opnå sit öjemed skal han da have forestillet jarlen, at det var bedre at göre sig landets bedste mænd til venner, og at han ved sin indflydelse nok kunde bringe dem under de norske høvdingers lydighed (at snúask til hlyðni við Noregs höfðingja); han henvendte sig også til den unge konges rådgiver, Dagfind bonde, og ledingsfærden blev opgivet, men det blev besluttet, at Snorre skulde sendes til Island, for at frede om de norske købmænd (at friða fyrir kaupmönnum eðr Austrmönnum), og kong Håkon gav ham lensmands navn. Dengang, hedder det, talte jarlen første gang om, at Snorre skulde bringe landet under kongen, og at Snorre lovede, at sende sin sön Jon murt over til jarlen som gissel derpå. Om høsten (1220) kom Snorre ud; men Sönderlændingerne toge ilde imod ham formedelst den hæder han havde vundet, og fordi de troede, at han var sat til at forhindre eftermålet efter deres dræbte landsmand, ja en mand lod forfatte et niddigt over ham. Snorre brød sig ikke derom, og tog til sin gård Reikholt. Om sommeren sendte han sin sön Jon til Norge,

men hos sine landsmænd udrettede han intet, og gjorde sig heller ikke umage derfor (en öngu kom Snorri á leið við landsmenn, ok lítt flutti hann), hvorimod de norske købmænd havde god fred derude på den tid. Han opfyldte altså det løfte han havde givet, for at afværge ledingsfærden; men for at bringe landet under Norge, gjorde han intet, hvad enten han formedelst indbyggernes mistillid ikke kunde, hvortil Sturlungasaga hentyder, eller han ikke vilde, eller der overhovedet ikke var talt derom endnu, som der siden blev med Sturla Sighvatsen ved hans besøg hos kongen i Tönsberg; han gjorde intet. Hvad vil det sige med Jon murt? han blev sendt til Norge som gissel, hedder det, men Island underkastede sig ikke, og hans fader virkede intet derfor, og alligevel drog han strax efter tilbage til Island, og deltog i landets uroligheder. Man giver dog ikke gerne gisler frihed, når det de skulle være pant for ikke bliver opfyldt. Det var Snorres første rejse til Norge. Ved den anden (1237) besøgte han også sin gamle velynder, Skule jarl, nu hertug, der nu just var i færd med at opkaste sig imod sin svigersön kong Håkon. Snorre forenede sig med hertugen, og var med sin sön Urækja ved hans hird. Der gik endog det rygte, at hertug Skule gav ham jarlsnavn. (Styrmer frodes antegnelse ved Snorres dødsdag: ártíð Snorra fólgsnar jarls, den hemmelige jarls årtid). Snorres forbindelse med hertugen måtte være nok til at tildrage ham kongens unåde, og han var uforsigtig nok til at forøge den. Opfordret af hertugen kvad han i en samtale med denne sin bittre nidvise over kongens ven Gautr Jonsen, som man gav skyld for striden imellem kongen og hertugen, og som han sammenlignede med Gautr (Odin), der hidsede kongerne sammen. Denne vise blev meget omtalt og udbredt, og vakte, da den kom kongen for øren, hans höjeste forbittrelse. Da Snorre med flere Islændere vilde sejle hjem, gav hertugen dem et skib, men da de vare sejlfærdige, kom der et strængt bud og befaling fra kongen, at ingen Islænder måtte sejle ud den sommer. Da de viste Snorre brevet, sagde han: ud vil jeg, og sejlede bort imod

kongens forbud. På Island gik imidlertid efter den skarpe træfning, der endte med Sturla Sighvatsens og hans faders fald (1238), magten over til Gissur Thorvaldsen. Snorre tog (1239) atter sit sæde på Reikholt, og hvad enten han ikke troede sig stærk nok eller var bleven modløs ved sin slægts nederlag, drog sig tilbage fra de offenlige sager, blev siddende rolig på Reikholt eller drog om til sine andre gårde. Men kong Håkon i Norge glemte hverken det ene eller det andet. Samme år som hertug Skule blev fældet (1240), da der ingen hinder var længer for hans foretagender, sendte han de to bekendte mænd, en nordmand og en af Snorres svigersønner, over til Island med brev til Gissur, at han skulde sende Snorre som fange over til Norge, eller, hvis det ikke lod sig göre, rydde ham afvejen, og i dette brev kaldte kongen Snorre en landsforræder imod sig (at Gissur skyldi láta Snorra fara utan, hvert hánun væri ljúft eðr leiðt, eðr drepa hann at öðrum kosti, fyrir þat at hann hafði farit út í banni kóngs; kallaði kóngr Snorra landráðamann við sik.) Brevets udtryk vise, at der aldeles ikke tænkes på noget løfte om Islands underkastelse, som Snorre havde svigtet, men han havde overtrådt kongens forbud, og han havde forud forbundet sig med hertug Skule, og derved begået landsforræderi imod kongens höjhed (crimen læsæ majestatis). Men kongen havde kun givet ham en tittel, der jo ikke engang kunde afslås; han var ikke Snorres konge og herre, og denne var ingen forræder, fordi han var kongen ulydig, men vilde have være det, hvis han havde forrådt eller givet sin hånd til at forråde sit fædreland. Snorres minde er i denne henseende aldeles uplettet. Ligeledes er det klart, at kongen helst önskede at få Snorre levende i sin magt; men Gissur, der higede efter Snorres rigdomme og enemagten, foretrak hans død, og bekendtgjorde heller ikke kongens brev og budskab strax. Ved mødet på altinget (sommeren 1241) synes Gissur Thorvaldsen og Kolbein Arnorsen at have påtænkt et overfald, som Snorre, medens Kolbeins folk fore som vilde og galne om på tingmarken, undgik ved at stille sine

mænd udenfor kirken, og at begive sig selv ind i kirken, hvor Gissur efter en lang samtale forligedes med ham. Men efter Snorres hustru Halvejgs død strax efter tinget opkom en ny arvetrætte, og da holdt Gissur og Kolbein et møde, og oplagde de råd, der siden kom for dagen. Snorres død blev besluttet. Han blev advaret af Odd Sveinbjörnsen fra Alptanes ved et brev skrevet med en art runer (stafkarlaletr), som han ikke kunde læse. Han var den gang på sin brodersön Sturlas gård Sauðafell, hvor han havde et møde med flere af sin slægt; han var den gang meget munter, tog brevet frem og viste dem det; heller ikke de kunde læse det, men tyktes der måtte være en advarsel deri; men han tog ingen hensyn dertil, talte om hvilke steder han vilde gæste på vejen, og vendte hjem til Reikholt. Gissur derimod stævnede efter mødet med Kolbein mænd til sig, gjorde dem nu bekendt med kong Håkons brev og befaling, og sagde, at med det gode vilde Snorre aldrig fare udenlands, kun med magt, han havde derfor besluttet at overfalde ham. At han vilde dræbe ham, sagde han ikke. Kun én faldt fra, og vilde ikke være med (Snorres stifsön Orm), de andre samlede folk. Kolbein besatte alle vejene i Dalesyssel med 3 til 400 mand, Gissur selv drog med 70 mand til Reikholt, og overrumplede ham om natten. Det var en tragisk skæbne for en mand, der kun 62 år gammel endnu besad megen livskraft. En mand som han, en af landets mest ansete og rigeste mænd, stor som historieskriver, en ypperlig skald, meget lovkyndig, vel bekendt med det latinske og græske sprog, heller ikke ukyndig i mathematik og mekanik, der flere gange havde stået i spidsen for sit lands regering, havde fortjent en bedre skæbne, end at fældes forrædersk af sine tre svigersönner og sin egen stifsön. Ved hans død splittedes hans besiddelser ad. Men hans slægt forgik ikke. Ti biskopper efter reformationen udlede sin herkomst fra ham, foruden adskillige andre ansete og berömte mænd, som biskoppen Edvard Londeman, adlet under navnet Rosenkrone, og historieskriveren Torfæus, ikke at tale om mænd fra vor tid, som Finn

Magnusen og Albert Thorvaldsen. Og hans navn og minde, renset fra de pletter, som uskönsomme kongemænd i altfor höj grad have sat på det, vil leve evindelig, så længe norden er til.

Snorre var ikke den eneste historieskriver på denne tid. Erik Oddsen, der menes at have skrevet 1162 eller kort efter, forfattede, efter andres mundlige beretning og egen erfaring, Hryggjarstykki, som Snorre har benyttet (Hkr. Saga af Sigurði, Inga ok Eyrteini, kap. 4. 7. 10. 11. 12). Karl Jonsen, abbed i Thingøre kloster, 1169 (eller 1179) foretog 1185 en rejse til Norge, på hvilken han samlede materialier til Sverrissaga, hvis begyndelse han har skrevet; han tiltrådte atter sit abbedi 1187 og døde 1213. To munke i Thingøre kloster, Odd Snorresen, der menes at være død henved 1200, og Gunnlaug Leifsen, der døde omtrent 1218, forfattede begge kong Olaf Tryggvesens historie på latin, og begge, hedder det, lode sine arbejder gennemse af Gissur Hallsen, forfatteren til flos peregrinationis; disse arbejder kende vi kun af islandske oversættelser eller bearbejdelser, om hvis forhold til Snorres værk der senere skal blive tale. Samtidig med Snorre var Styrmer frode, om hvem der med sikkerhed kun vides meget lidet. Han blev Islands lagmand tidligere end Snorre, var altså en anset mand, og rimeligvis ældre. I historien forekommer han ved et forlig 1228, der skulde sluttes i Norderådal imellem Snorre og hans brodersön Sturla, hvor han fremsagde forliget og på Snorres vegne bekræftede det med håndslag. Han overlevede Snorre, som allerede kan ses af antegningen ved dennes årtid, og døde 1245 (ikke 1265). En Styrmer Kåresen var to gange Islands lagmand, 1210 (1214) og 1232 (1236); i den ene fortegnelse over lagmændene hedder han Styrmer Kåresen, i den anden Styrmer frode, og det sidste år (1232) er netop det, hvorom Sturlungasaga siger, at Snorre ikke red til tings, men lod Styrmer ride med lovsagan; det er altså ham. Han skrev Olaf den helliges saga (lífssaga hins heilaga Ólafs konungs) og noget mere; og han kaldes sædvanlig Styrmir prestr, eller hvis læse-

måden er rigtig, prior (Necrologium Islando-Norvegicum hos Langebek, og Annalerne). Når man nu ikke véd mere, hvorledes kan man da, mine herrer, få mere ud af det, når man ikke vil lave historie? O, det er en meget let sag. De skulde læse Finn Magnusen om Styrmer (i Grönlands mindesmærker, første del): Siden hverken Styrmers fædrenenavn, fødested eller øvrige herkomst omtales, så kan han ikke høre til nogen af de mægtigste og rigeste familier, men han kunde være af den agtede bondeslægt frá Skógum under Øfjældene, i hvilken navnet Styrmer, der ellers er et sjeldent fornavn, forekommer. Jeg gyser for at gjentage alle dem, som han så vilde være beslægtet med. Deraf at Snorre lod ham ride med lovsagan (det vil sige, overlod til ham, at overtage lagmandsembedet), slutter Finn Magnusen, at han stod i et underordnet forhold til Snorre (skönt der nok ellers, tænker jeg, til at være lagmand hørte, at være en selvstændig mand), og finder det så höjst rimeligt, at han opholdt sig i Snorres hus. Og da han nu var i Snorres hus, og Snorre selv bruger det udtryk om sit skrift, at han lod det skrive (lèt rita), som overhovedet høvdinger, der ikke vare præster, i almindelighed ikke gave sig af med skriveri, så må Snorre have brugt ham til sin afskriver eller skriver. Hvorlænge han har været hos Snorre, kan ikke vides, men rimeligvis måtte han, ligesom Snorre selv, flygte fra Reikholt 1236, da Snorres fiender bemægtigede sig gården, (men det kan da heller ikke vides, da der aldrig siges et ord derom). Siden han kaldes prior, må han have tilbragt sin sidste levetid i et kloster, og det kunde da være Helgafell kloster, med mere, som spindes ud deraf. Egilsson har (i Scripta historica Islandorum t. 10) efter et sted i Laxdælasaga, hvor der blandt en Hermunds sönner nævnes en Styrmer, yttret, at vor Styrmer kunde være Styrmer Hermundarson, og oplyst, hvis så var, hvorledes han var i slægt med Snorre Sturlesen selv. Men fortjene lagmandsfortegnelserne nogen tiltro, så var han en Kárason, og når han var en Kárason, hvorledes kunde han da være en Hermundarson? Skulde nogen

af Dem, mine herrer, have lyst til at fordybe sig mere i genealogierne? Min lange episodes hensigt var kun at göre opmærksom på nødvendigheden af den historiske kritik, ellers drukner man i hypotheserne, og kavfører med det samme selve historien.

Hvor liden eller stor Snorre Sturlesens villie eller evne end kan have været til at fremme Islands forening med Norge, sikkert kunde han ikke rolig have set på, at magten i landet blev overgivet i én mands og det endog i hans bittreste fiendes hænder. Ved hans død måtte en af hindringerne for landets undertvingelse ryddes af vejen, og Gissur Thorvaldsen kom ved den et skridt nærmere til sit mål. Han rykkede frem igennem udåd. Snorres brodersön Sturla Sighvatsen var falden; Snorre selv var fældet ved snigmordersk overfald; hans brodersön Thord Sighvatsen eller Thord kakali var endnu tilbage. På ny begyndte kampen imellem ham og Gissur Thorvaldsen. Begge tyede til Norge, og gjorde kong Håkon til deres voldgiftsmand (1247—1248). Kongens mening var ikke tvivlagtig, og han fandt den bestyrket af kirken. Kardinal Vilhelm var samme tid kommen til Norge, for at krone kongen, og han var aldeles af samme mening som kongen, han fandt det urimeligt, at Island ikke ligeså godt skulde stå under en konge, som alle andre lande i verden. Forsøgene på at vinde det fornyedes. En biskop Henrik, der var viet til biskop i Holum, blev med Thord kakali sendt til Island med det ærende til landsfolket, at de skulde underkaste sig kongen og give ham skat. Gissur, der således blev tilsidesat, gjorde en romerrejse. På Island bleve Thord og Henrik snart uenige. Efter to års forløb vendte biskoppen tilbage til Norge, og da Gissur var kommen tilbage fra sin romerrejse, indgik han venskab med ham, og forestillede kongen, at det vilde gå bedre, hvis de to bleve sendte derover. Hværvet blev nu overdraget Gissur, men han fandt det ikke så let, som han havde tænkt, og kongen fandt ham heller ikke ivrig nok. Begge medbejlerne samledes atter i Norge, med gensidigt had i hjærtet. Thord bad kongen sende Gissur bort, de to kunde ikke være på ett sted.

Mener du, svarede kongen, at jeg skal sende min frænde bort for din skyld? (Gissur var i fjærde led beslægtet med kong Håkon) eller vilde du heller ikke være i himmerige, når Gissur var der? Jo, det nok, svarede Thord, når der kun var langt imellem os. Næppe tænkte han på, hvor nær han var den anden verden. En aften da han sad ved drikken, fik han kong Håkons brev, hvori kongen lovede ham, at ville sende ham til Island, og göre ham til den ypperste mand. I sin glæde udbrød Thord: bliver det mig beskæret at komme ud, skal jeg heller aldrig mere forlade landet — men strax efter svimlede det for ham, han måtte bringes i seng, og døde kort efter (1258). Nu var Gissur ene om det. Kong Håkon gav ham jarls navn, mærke og lur, lod ham sidde i höjsædet hos sig, og lod sine skutelsvende skænke for ham som for kongen selv. Han manglede den gang et år i de halvtreds. Efter nogle års forløb bragte han landet til at sværge den norske konge troskab og at yde ham skat (1260—1264). Som Gissur jarl havde han sit sæde på gården Stad i Skagefjord, og bestemte den för sin død (1268, ikke 1266) til et kloster (Reinestads kloster), i hvis kirke han blev begravet.

Som slutstene på den gamle sagaskrivning og digtekunst, der begge allerede nu bleve stærkt påvirkede af kongemagten, nævne vi endnu Snorres brodersönner, Olaf Thordarsen Hvítaskáld og Sturla Thordarsen, sönner af Snorres broder Thord Sturlusen, avlede med en frille Thora. Olaf Hvitaskald fik sit tilnavn formedelst sine hvide hår i modsætning til en samtidig digter Olaf Svartaskald. Han deltog i Sturlungernes stridigheder, men ikke på voldsom vis, og måtte i følge et forlig drage udenlands; han fulgte med Snorre Sturlesen til Norge (1237), men blev hos hertugen, og var med i slaget ved Oslo (1240), hvor han stred på kong Håkons side. I følge hans egen beretning, der bekræftes af hans slægtning Thorgils Bödvarsen, var han hos kong Valdemar sejr i Danmark († 1241). Senere træffe vi ham på Island, hvor Thord kakali, der (1247) tog derover med

biskop Henrik, indsatte ham til lagmand (1248), hvilket han anden gang var (1252), men kun i ett år; og han oplærte vel unge drenge, i det mindste hedder det om en Torstein præst titling, at han var bleven oplært på Stafaholt hos Olaf Thordarsen. Han døde 1259 (1258). Han anbefalede den norske konges herredömme i nogle taler, der endnu haves; på nogle brudstykker nær ere hans skrifter tabte, undtagen hans fortsættelse af Skálda; det var draper om Thorlak den hellige, om hertug Skule, om kong Håkon og kong Valdemar i Danmark. Sturla Thordarsen (f. 1214) deltog i sin yngre alder i sin faders stridigheder med Snorre, og når der sluttedes forlig, var han stundum i Snorres hus; han tilbragte en sommer dèr tilligemed Paul Loptsen. Siden vedblev han at deltage i landets mange uroligheder, men der gives ham det gentagne vidnesbyrd, at han var fredelig sindet, og vilde ikke anfalde andres besiddelser med ufred. Han var lagmand 1250 (eller 1251), men, af en anden mening end sin broder, talte han imod kong Håkon, fik snart magthaverne imod sig, og kunde ikke vente, selv at beholde fred. Biskop Henrik erklærede ham for en fredsbryder, og Gissur jarl lyste sag imod ham på altinget. Ved sin datters bryllup, hvortil Gissur var indbuden, blev han imidlertid Gissurs lensmand (lendr maðr Gissurar jarls), og denne lovede ham Borgefjord i len; men næste sommer (1261) kom Hallvard guldsko fra Norge med kong Håkons brev, hvori Borgefjord blev tildelt en anden mand, endog hans fiende. Det var en bitter skuffelse, som han udtalte i en bitter vise; og endelig måtte han flygte til Norge (1263) næsten uden midler og med grundet frygt for kong Håkons vrede. Men denne var dengang fraværende paa sit store tog mod vesten, og døde samme år på Ørkenøerne. Kong Håkons sön Magnus, som han henvendte sig til, tog da heller ikke vel imod ham, og vilde ikke have ham i sin tjeneste; men endelig fik han ved en anden mands fortale lov til at være med på kongens skib, da denne sejlede fra Bergen; og nu fortalte han på skibet sagaen om Huld (Huldarsaga) så godt og livligt, at alle trængte sig sammen

om ham og det vakte dronningens opmærksomhed, så at hun næste morgen sendte bud, at han skulde komme til hende med troldkonesagaen (ok hafa med sèr trøllkonu söguna), og en stor del af dagen fortalte han da sagaen i lyftingen for kongen og dronningen, og fik tillige lov til at kvæde et digt om kong Magnus selv. Det virkede. Om aftenen lod kongen ham atter hente, og tog et sølvkar med vin, og drak ham til, og rakte Sturla det med de ord: ven skal tildrikke ven. Nu kvad han også det digt, han havde gjort om kong Magnuses fader kong Håkon, hvilket dronningen roste meget, og kongen sagde: det må jeg sige, at du kvæder bedre end paven i Rom. Kongens nåde var nu vunden, og det i den grad, at han overdrog Sturla at forfatte (setja saman) hans fader kong Håkons historie under kongens egen vejledning og efter de kyndigste mænds fortælling. Han fik orlov at drage til Island, men vendte atter tilbage, og blev endnu mere hædret; også hans hustru og sönner kom over (en af sönnerne blev siden kong Magnuses hirdpræst). Han digtede mange kvæder om kongen, samt en flokk på tolv viser om Birger jarl i Sverrig († 1265), og i et møde imellem kong Magnus og Birger jarl foredrog han en drapa om jarlen, der indbød ham til Sverrig, men hans hu stod til Island. Endelig skrev han i Norge selve kong Magnuses historie, dels efter breve, dels efter kongens egen vejledning. Med flere mænd blev han (1271 eller allerede 1265, se fortalen til den arnamagnæanske udgave af Járnsíða, og Annalerne) sendt til Island med den ny lovbog, som kongen vilde have antaget dèr (Járnsíða), blev lagmand (1272), og beholdt denne værdighed, indtil han under en opkommen strid (um staðamál) selv frasagde sig den, og tog til Norge. Men han vendte igen tilbage til Island (1277 eller 78), og levede dèr i megen anseelse til sin død (1284 i en alder af 70 år).

[Så vidt. Det er kun første afdeling af indledningen, nemlig til den islandske literatur. Den anden, som indeholder fortsættelsen, nemlig til den norsk-islandske, oplyser følgerne af for-

bindelsen med Norge, blandingen af folket og literaturen, tilstanden i det hele, som P. E. Müller i korthed har gengivet således: „oldtidens historiske kundskab forsvandt hos de lærde, smagen hos digterne, agerbruget blandt bönderne, lægfolk mistede deres gamle friheder, landet sin handel og søfart, og biskopperne (nu norske) fik næsten kongelig magt"; de store landeplager, vulkanudbrud, jordskælv, uår og pest og landfarsot, så at folkemængden fra omtrent 120,000 sjæle sank under 20,000; de mænd, der nu fremtraadte i literaturen, og sagaens forvandling, enten til gentagelser eller til æventyr og rímur. I forelæsningen er i følge dens hensigt denne afdeling kun behandlet i et kort omrids, men den bör, for at hele den literære tilstand kan stå klar for læseren, fuldstændig udføres.

Sagaliteraturen selv er æmne for en bog. Dens opkomst, udviklingen af den mundlige saga og den skriftlige, når de begyndte og ophørte, og i hvilke former de optraadte tidligere og sildigere, poesiens sammenhæng med fortællingen og versene i sagaerne, sagaens arter og inddelinger, betragtninger over de mythiske, de islandske slægtsagaer, de historiske sagaer, deres historiske værd, forholdet imellem de forskellige redaktioner (Snorres norske kongesagaers til de øvrige), deres egenheder i sammensætning, karakterskildring og sprog, de oplysninger og skildringer, sagaerne give, af tro og tænkemåde, af sæder og skikke, sagaliteraturens værd i det hele og nyere anskuelser deraf, alt dette i det enkelte, og meget mere, der bestandig mere og mere går op for granskeren, men endnu ligger i svøb som barnet, der aner, men endnu ikke har lært at tale, det er et æmne, som det allerede er behageligt at se på og at sysle med, men hvis dele stå i så nöje forbindelse, at de bör meddeles samlede.]

3. Til den gamle nordiske (islandske) poesi.

1. Poesiens vilkår. Poesiens vilkår i Norden. Den nordiske oldtid besidder hverken videnskab (dens visdom, frœði, er historie) eller plastisk kunst, disse ord tagne i moderne betydning, hverken iagttagelser af naturens store fenomener og granskning derover (naturkyndighed og naturfilosofi) eller af fenomenerne i menneskesjælens dybde og spekulation derover (filosofi), hverken maleri eller billedhuggerkunst, som det er værdt at tale om. Ikke desmindre er denne fortid, om den just ikke er vid og stor eller fuldendt i form, dog både gribende og dyb; og hvis nogen kan svinge åndens segel, så er her endnu meget at meje, meget at køre hjem, meget at samle i lade, og at rense med kasteskovlen.

Der ligge især (for at blive i billedet) tre sædemarker til nordens hovgård, som bonden ved sin bedrift har plöjet, den travle sagamand vandet med strömme fra sagas kilde, og digteren ladet bestråle af sit indre livs befrugtende sol: historien, mythologien og poesien, der begge ere poesi, skönt i forskellige yttringer. Historien er den travle dag. Poesien er morgenrøden, som åbner dagen, og aftenrødmen, som slutter den. Nutiden behøver dem alle. Sproget er allerede den klareste yttring af et folks væsen, det middel, hvorved den ene slægt taler til den anden; men poesien er den mest særegne, den skönneste og uforgængeligste åbenbarelse af sproget. Meget kan have hemmet forbindelsen imellem oldtidens poesi og nutidens, meget kan

have afbrudt ledningen, men igennem havenes dybde kan den galvaniske tråd forbinde de adskilte lande og tanken igennem tidernes dybde de adskilte folk. Sanggudinden kan, som spottefuglen, efterligne fremmede røster, men aldrig skal hun dog kunne glemme eller fornegte det sted, hvor hun er født og båren. Vore sørgespil, de, som virkelig ere nordiske, ligge næsten fix og færdige i de islandske sagaer. Vore kæmpeviser have deres forbilleder i oldtidens heltesange. Ja, de første og simpleste udtryk af poesi, vore mundheld og ordsprog, ere, som oftest, gentagelser eller genfødelser af de gamle.

Der gives et finsk digt, Kalevala, og i det en mythe: En moder har mistet sit barn; hun finder det igen i dybet af dødens elv, men det var söndersledet i stykker. Da samlede hun de opløste stumper, og under sange vuggede hun det helt i sit skød. Det er poesiens æmne i norden; det er det den skal göre, og det den mægter at göre, når den engang bliver sig selv bevidst. Den skal genforene det adsplittede. Den skal ikke føre syden over til norden, men genføde norden i nordens eget skød.

Al menneskehedens poesi er dobbelt. Begge ere den inderlighed, hvormed vi tabe os selv i det vi elske, i idealet. Moderen elsker sit barn, förend det er født, elskeren sin mø, förend hun er funden. Det er poesi. Alt hvad vi elske tillægge vi ynde; overalt, hvor vi se eller ane det fuldkomne i det ufuldkomne, finde vi trøst; overalt, hvor vi se eller ane fuldendelsen i begyndelsen, finde vi håb. Den glæde, vi føle, når vi se barnet på moderens skød, drengen på bedstefaderens knæ; den sorg, der bringer lærlingen til at fælde tårer ved sin lærers død, den, hvormed et folk følger sine udmærkede mænd til graven; det er poesi. Den virkelige natur er uskön og kold. Den fugtige tåge, de hængende vandsække, som vi kalde skyer, give os ingen anden fornemmelse, når vi vandre igennem dem, end en klam og uhyggelig kulde, og dog er det de samme skyer, der ved solens nedgang forme sig for vort öje som henrivende landskaber, som fjælde og søer og fjærne slotte. Denne sol, som

må komme til, det er digterens begejstring, der forskönner og forædler os livet. Denne poesi er Naturens og Livets. Uden den kan ingen menneskelig sjæl leve.

Der gives en anden, uden hvilken intet folk kan leve. Det er Ordets poesi, det er det ideelles åbenbarelse i ordet. Fra den trivielle tilværelse føres vi ved det over i en höjere verden, og igennem tungemålet kalder digteren alle åndige kræfter tillive. Han lader os som börn igennem en sprække se ind på en skueplads, der er oplyst af himmelens lamper og opfyldt af overjordiske væsener. Han viser os sit folks billede i poesiens spejl, og daguerreotyperer det for de kommende tider. Religionen reflekterer sig derfra ved det underfulde, fædrelandets natur ved sine naturbilleder, fortiden ved sine minder og traditioner, nutiden ved sine længsler og lidenskaber, og fremtiden kommer allerede tilsyne i nutidens dunkle drömme og lyse ideer. Det er om denne poesi Thomas Thorild siger:

Poesi — det är djupet af sannt och höjden af saligt,
Blommen af skapelsens vår, själen af språkets musik.

Derfor vandre både digteren og erobreren på menneskehedens höjder (Schiller), men erobreren er et tugtens ris, digteren en forædlingens engel; erobreren træder ned, digteren bygger op, ja opbygger.

Poesiens historie er tillige folkets, og alle hovedfolks tilsammentagne den hele menneskeheds. Alle udfylde hinanden. Den indiske forfærder ved sin enormitet, sine dæmoniske og groteske jætteformer; den hebraiske tiltrækker ved sin naivetet, sin billedrigdom, sin höjhed; den græske henrykker ved sin ro og klarhed, ved sin objektivitet, ved sine plastiske former. Hvad gör den nordiske oldtids? Den stiller sig ved siden af hine tre ved sit oldtidspræg. Den er udsprungen af en hård og stræng natur under en frosthimmel, men som også har glimrende nordlys, hos et folk, der er strængt som naturen, der lever for kamp og af kamp, og ligeledes kæmper med ordet, der har en så

stærk følelse af frihed, at det frigiver kvinden, men besidder overvejende forstand og strænge sæder.

Den nordiske poesi udmærker sig ved en höj ælde, dels som al poesi, dels i norden. Poetisk fremstilling er overalt ældre, end den prosaiske. De første bönner, der opsendtes til guderne, de første eder, der aflagdes, have en poetisk form. De ældste indskrifter og de ældste lovbud ligeså. Den første fortælling var et episk digt. Poesiens ælde i norden udtrykkes i en gammel overlevering ved den bekendte sætning: at sproget kom hid til norden med Aserne, og med sproget kom tillige skaldskab. Guderne vare de første sangsmede (ljóðasmiðir), og alt hvad Odin talte var i hendinger, på rim eller i vers (í hendíngum).

Nordens gamle tungemål er vel skikket til poesi. Det er fuldt af naturlyd. Det er hårdt med vægtfulde stavelser, et talende bevis på, at det er blevet til under en stormende og brusende natur, hos et folk, der stormede og brusede med; men dets hårdhed formildes ved en heldig og klangfuld lydblanding. De stærkt tonende grundlyde (a, i, u) afvexle, således at ingen overdøver den anden. De forbinde sig i en vexlende række af tvelyde og deres afledninger (au-ey o. s. v.). De indgå forbund med halvselvlydene, og frembringe brydning (ia-e o. s. v.). Digteren har derved frit valg imellem flere ensbetydende former. Medlydssystemet kan være så hårdt, som digteren vil, men han kan også blødgöre det ved de flydende bogstaver. Næsten for hver betydning haves der ord med hårde, bløde, flydende medlyde. Digteren kan sætte visse medlyde til eller lade dem falde bort (hl-l; vr-r), eller han kan assimilere dem. Det gamle sprog ynder assimilationen. De grammatiske former ere fuldstændige; adskillige have endog et dobbelt udtryk. Ordenes stilling er fri, måske friere end i noget andet oldsprog. Sprogets rigdom på former og ord er usædvanlig stor. Som oldsprog indeholder det de ældste, korteste og fyndigste gerningsord, der udgöre sprogets malm, de ældste, korteste og fyndigste afledninger.

Dets udvikling ved en sammenströmning af flere stammer kommer just tilsyne i det poetiske sprog som det ældste. Samme genstand kan have ikke en, men ti, ja tyve og flere benævnelser med samme eller lignende betydning, hvilke enten ere udgåede fra forskellige rødder i norden selv eller ere indførte, overførte, fra beslægtede stammer. Samme genstand betragtes i dem fra forskellige sider. De poetiske omskrivninger udgå fra samme tanke, at beskrive genstanden ved at omskrive den. Og disse omskrivninger (vi skulle siden betragte dem) ere dels dannede i den dybeste old og hævdede ved en almindelig tradition, dels kan digteren efter en vedtagen analogi danne dem selv og omskifte dem. Rigdommen er så stor, at den misbruges. Af alt dette udgår atter en række af vexlende stavelsemål og rim; af rimstave, halvrim og helrim i samme linie, af enderim i flere; og en så mangfoldig, samtidig, anvendelse af dem er tilladt, at der næppe i noget andet sprog dertil findes mage.

Oldtidens stemning var poetisk; den havde overflødighed af poetiske æmner. Der er tre aldere. Den mythiske tid lever endnu i sin fantasirige barndom. Den nordiske mythologi er lutter billeder: Odin i sine omskiftelser, Thor med sin Mjölner, Heimdal med sin regnbue, Frejr og Gerde i kornlunden. Man siger, at den har ingen attributter, og derfor er uskikket til plastisk kunst. Man kan ikke strax kende en gudefigur ved at se på figuren, der sidder ved hans fødder; man skal dèr, mere end andensteds, kende guden på hans egen höjhed; men således bör det jo være. Den har dog attributter, men de ere i bevægelse; handlingen træder frem i gruppen. Bevægelsen hører norden til. Den lænkede Loke og Signy stå i midten af jordskælv. Valkyrierne fare hen i luft og hav, for at føre heltene i et sejerstog til Valhal. Alferne sväve over marker og enge, og lejre sig usynlige, men velsignende, omkring arnen. Som skæbnens varsler gå Fylgierne, som dyr eller fugle, forud for mennesket, snart milde og venlige, snart barske og blodige, ligesom menneskets sind. Tanken stiger ned i dybet til Hels

tavse skyggerige; endnu dybere til Niflheim, til mörkets og tågens hjem, hvor der flyder mudder eller sværd i floderne, hvor de söndersledne lig svömme i giftströmme, og kastes op på Nåstrand, ligstranden. Men tanken stiger også opad til det höjeste, til gudernes og verdens opløsning og fornyelse, til genfødelsens ildbad, når Nidhugger synker, og den Unævnelige kommer fra oven og holder sin stordom. Og disse den hedenske tros billeder havde et så stærkt poetisk liv, at de ikke døde ud med hedenskabet. De gamle guder gå igen i den kristelige tid som forbillede på kristne ideer. Skalden lader Kristus som Balder have sæde i syden ved Urds kilde:

Setbergs kveða sitja
suðr at Urðar brunni.

Under heltetiden vedvarer forbindelsen med guderne. Det er Grækernes Ødiptid. Forførelsen avles ikke i menneskets bryst, men kommer udenfra, og dog lider han under brøden og slægten i ham. Stærkodders nidingsdåd er forberedt i mødet med Hroshårsgrane (Odin) og i Thors forbandelse. Men den er tillige bunden i naturfølelsen: kærlighed til slægt, land og konge. Kæmpende indtil døden lever han for troskab mod sin konge og hans æt. Odin låner Dag sit spyd til blodhævnen; det er Odin, der sætter splid imellem slægterne. Hedins Fylgie åbenbarer sig for Helge, og bedårer hans sind, så at han attrår sin broders brud. På denne tid ere endnu himmel og jord forbundne; de døde komme tilbage, gå igen, i livet. Helge kommer ridende fra Valhal, og besøger sin brud. De tårer, hun hver Aften fælder, kalder ham tilbage. Endnu engang slumrer hun, den levende kongemø, hos dødningen i höjen; men han kommer ikke mere, og hendes hjærte brister. Digtningen fra denne tid behandler ikke en enkelt begivenhed, men hele menneskehedens skæbne. Når Brynhilde jubler i sin hævn, så er det hele menneskeheden, der jubler i hende. Når Gudrun klager, er det ikke et menneskes sorg, men det er, som Grundtvig siger, isklipper, jøkler, der smælte.

I den historiske tid, der er bunden til virkeligheden, antager poesien en anden karakter, men den er ligeså frugtbar. Tiden var rig på dåd; derfor er den også rig på sange. En stordåd var ikke et enkelt folks, men alle nordiske folks fælles ejendom; derfor have alle søgt at bevare den i mindet, og poesien blev et almindeligt dannelsesmiddel for alle. Når skalden står udenfor sit folk, og ikke griber ind i staten, så vil der heller ingen åndig sammenhæng være imellem statens dele, så vil nationen snart blive et historisk forarmet folk uden minder, et håndværksfolk uden bedrifter, et prosaisk folk, der fortærer livets materielle goder uden begejstring. Det var ikke så i det gamle norden. Skalden var ikke blot det forbindende led imellem delene af det enkelte folk, han knyttede alle de folkeslag sammen, der vare af samme stamme. Han hævede ikke blot sin røst om nordisk dåd på Islands Alting, men ogsaa ved Norges kongehird, ved Mælarsøens brædder, på Lejres sletter; hans sang lød ikke blot igennem Jyllands skove, over Lyrskogs hede, men også over Themsens vover og Northumberlands höje, forståelig for alle i et fælles tungemål.

Dette vil ydermere blive indlysende, når vi betragte skaldens stilling. Poesien var agtet og anset, skaldens stilling hæderlig. Det var magtpåliggende for alle at bevare den som historiens forgård, og næsten i enhver slægt var den poetiske gave, mere og mindre, en nødvendighed, en hæder, for slægten. Ordet skald (formodenlig af skella, skall) må være gammelt, da det, skönt mandsnavn, er intetkön. Skaldene vare i almindelighed mænd af anseelig byrd, de ypperste sönner eller slægtens fædre, fri og uafhængige, dannede og kundskabsrige, lærde efter den tids måde. Saxo fortæller, hvorledes Danmarks rige blev udsat som en prisbelönning for det bedste gravkvad over kong Frode; Hjarne vandt den. Et gammelt sagn lader skalden Fleinn blive gift med en dansk kongedatter. Ofte indtoge de en anseelig stilling ved hirden, i staten. Blandt alle sine hirdmænd agtede Harald Hårfager sine skalde höjest, og anviste dem det andet

höjsæde lige overfor sit eget. Halvandet hundrede år efter gav den svenske konge Olaf Skødkonning sine islandske skalde den samme hædersplads. Sagaerne vise, hvorledes skaldene droge fra land til land, til konger og jarler, for at vinde fremme og hæder.

Sóttak fremd (hedder det),
sóttak fund konúngs,
sóttak ítran jarl,
þá er ek reist,
þá er ek renna gat
kaldan straum kili,
kaldan sjá kili.

(Jeg besøgte fremmede lande, jeg søgte kongens fund og den berömmelige jarl, i det jeg ristede, i det jeg kløvede den kolde ström med kølen, den kolde sø med kølen).

Selv søgte de fremme og hæder, men målet for deres sang var dog kongens og jarlens pris:

Njóti aldrs
ok auðsala
konúngr ok jarl,
þat er kvæðis lok.
Falli fyrr
fold í ægi,
steini studd,
enn stillis lof.

(Höj alder og rigdom nyde konge og jarl! det er kvædets slutning. För falde jorden, støttet af klippen, i havet, end kongens lov!)

Var skalden forhindret fra selv at bringe sit kvæde, så overdrog han det til en anden, der måtte lære hans digt udenad. Skapte lagmand på Island forfattede en sang til kong Olaf den helliges ære; hans sön Steinn måtte lære den udenad, og drog til Norge, for på sin faders vegne at foredrage den for kongen. Men i almindelighed foredrog skalden selv sit digt, helst når

kongen sad med sine mænd ved drikkebordet, og han modtog selv sin digterlön (bragarlaun), der sædvanlig var en betydelig gave: en hjælm, et prægtigt sværd, en guldbeslagen øxe, en skarlagens kjortel, en fórværks kappe, en gerdsk (russisk) hat, o. desl., stundum endog et skib eller to. Lönnen måtte ikke udeblive. Selv Egil Skallagrimsen, der som barn digtede sin første vise, fik til belönning tre muslingskaller og et fugleæg. Foruden digterlönnen selv fik den fremmede skald tillige en hædersbolig i kongeborgen selv eller i dens nærhed, så længe han opholdt sig der, et rum på kongens skib, når denne sejlede til et andet sted, o. s. v.

Mangehånde fortællinger findes der i de större sagaer og de mindre totter (þættir), som oplyse den ene skalds forhold til den anden, skaldens og hans kvæders forhold til slægten. Dersom ordet skáldit, som nogle mene, har samme betydning som det romerske vates, så finder man også her det samme vatum irritabile genus, som i syden; det var en ufornöjelig slægt. Dersom et digt skulde mindes, så var den slægt nærmest, i hvis skød det var undfanget og båret. Men os er det især magtpåliggende, at oplyse skaldens forhold til historien. Ofte, det kan ikke nægtes, finde vi skaldenes hæderssange fulde af stærk smiger, som kongerne kunde tåle ligeså godt som nu. Thoraren Lovtunge sammenlignede kong Knud den store med gud i himlen; omkvædet i hans digt Hovedløsen (Höfutlausn) var nemlig dette:

Knútr verr grund sem gætir
Grikkjalands himinríki.

(Knud behersker jorden som Grækenlands vogter, gud, himmerige). Men denne smiger bestod dog mere i overdrivelser i udtrykket, end i forvanskning af begivenheder. Den historiske sandhed turde skalden ikke forvanske, thi det, hvorom han sang, levede i folket, enhver kunde gribe ham i usandhed, og han vilde udsætte sig for en stræng og retfærdig dadel, hvis han enten forvanskede en begivenhed eller skildrede en mand ander-

ledes end han var. De gamle digte kunne derfor betragtes og bruges som historiske kilder, ja de høre endog til de reneste og bedste. De vare ofte samtidige med begivenheden, og nogle havde netop fra den deres udspring. Knytlinga meddeler strofer af en flokk (en mindre drapa), som blev digtet af krigerne (ortr af liðsmönnum) den gang Knud den store lagde sig med hele hæren om London og belejrede den. Snorre siger også i fortalen til Heimskringla, at han især har hentet sit stof fra hine kvæder, der bleve sungne for høvdingerne selv og deres sönner, og „vi holde alt det for sandhed, siger han, hvad der i disse kvæder findes om deres toge eller feltslag. Thi det er vel skaldes skik at love eller prise den mest, for hvilken de stå, men ingen vilde driste sig til, til manden selv at tale om sådanne hans gerninger, om hvilke alle de, der hørte derpå, og han selv med vidste, at det kun var løs snak og tant (hégómi ok skrök); det vilde da være hånd og ikke lov (spot og ikke ros; þat væri þá háð en ekki lof).“ Deslige kvæder bevaredes i hukommelsen fra slægt til slægt. At kende dem og de fortællinger, der fra dem udgik, hørte til den tids visdom (frœði); og på Snorre Sturlesens tid kunde man endnu de sange udenad, som Harald Hårfagers skalde havde digtet. Skalden var jo også selv kriger; han sang om det, hvor han selv havde været med; han svang sværdets tunge med samme færdighed som ordets sværd. Da kong Olaf den hellige fylkede sin hær ved Stiklestad, dannede han en skjoldborg omkring sig af de stærkeste og djærveste mænd, og han bød derpå sine skalde at træde ind i skjoldborgen, for at de kunde synge om det, til hvilket de selv skulde være vidne. „I skulle være her, sagde han til dem, og selv se hvad der tildrager sig, så at I ikke behøve at lide på andres fortælling; thi I skulle selv fortælle det videre og digte kvæder derom.“ Og kæmpernes begejstring vaktes just ved gentagelse af gamle sange. Thi her i morgenstunden på slagets dag hævede Thormod Kolbruneskald sin røst, og kvad, så höjt at det kunde høres

hele hæren over, det ældgamle danske Bjarkemål fra Rolf Krages tid:

Dagr er uppkominn,
dynja hana fjaðrar

(Dagen er oprunden, hanens fjædre bruse). Skalden levede således på én gang i fortiden og nutiden. Han måtte vel kunne og omhyggelig bevare de fjærne minder med alle deres mythiske forestillinger, thi de poetiske udtryk grundede sig for en stor del på dem; men han var tillige ikke blot vidne til, men selv deltager i de ny begivenheder. Han var ofte en konges ven og rådgiver, og hædredes ikke blot som sådan, men som skaber af kongens ære, som den der bar hans ry og rygte i sin harpe, Og han var ikke blot kongens yndling, men tillige folkets mand, som bevarer af dets helligste minder, som fortolker af dets önsker, som værn mod dets undertrykkelse. Dèr, hvor de andre tav, opløftede han sin røst i sine Frisprogsviser (bersöglisvísur). Skalden hædrede folket ved sin sang, folket ham ved at bevare hans værker. Derfor er norden så rigt på digte.

2. Den poetiske form. Overgangen dertil dannes ved poesiens forbindelse med musik og dans.

Musikalske instrumenter (hljóðfæri) omtales meget tidlig. især harpen; men deres beskaffenhed er ubekendt. Gunnar i ormegården, hvis hænder vare bundne, slog harpen med fødderne (Sæmunds Edda). Aslaug blev som barn i en harpe ført til Norge (slutningen af Völsúngasaga). Kong Hugleik (Hug-leikr) i Sverrig sad hjemme i fred, og havde i sin hird legere, harpere, gigjere og fidlere (Ynglingasaga). Stærkodder hos Saxo bebrejder Ingild Vendemod blødagtigheden ved hirden, hvorved nævnes flöjtespil og strængeleg (fistulæ aut chordarum lenocinium). Nornagest slog harpen, så det var en lyst at høre derpå, og spillede blandt andet Gunnarslag og den gamle sang om Gudruns svig, Guðrunarbrögð hinu fornu (Nornagestssaga). Derhos nævnes Gýgjarslag, Drambuslag og Hjarrandahljóð i en fabelagtig saga (Herrauðs ok Bósasaga). Rognvald jarl på Ørkenøerne opregner

i en vise sine færdigheder, deriblandt harpeslag og rhythmer (harpsláttr og bragþættir. Orkneyíngasaga). Der omtales altså strænge- og blæseinstrumenter, og man må formode, at sangen undertiden blev ledsaget af musik, men almindeligt var det ikke. Sædvanlig bleve digte fremsagte (reciterede). Slige foredrag omtales ikke blot af enkelte digte, men af flere, dels mythiske, om guder, Aser og Alfer, dels indeholdende moralske lærdomme og livserfaringer. Taleren, der holdt deslige offenlige foredrag, hed þulr, stedet, hvorfra han foredrog, var en ophöjet þularstóll, og handlingen kaldtes at þylja (efter Jon Olafsen om den gamle nordiske digtekunst svarende til Horatses dictare carmen). Sang alene, eller forbunden med våbenklang, forekommer også som krigssang (læto cantu hos Tacitus). Ved gilder forekommer udtrykket, at man dèr til forlystelse kvad viser (Egilssaga: þat var þar haft ölteiti, at menn kváðu vísur). Men her er endnu meget at oplyse. (Sylvester Giraldus taler et sted om melodier med to stemmer? kun brugelige hos de nordlige Englændere, der skulle have lært den måde af de danske og norske).

Mærkeligere endnu er sangens forbindelse med dans. Den findes allerede hos Homer (Od. 8, 266) og er da rimelig at vænte i det ældste norden. Skönt dansen forargede de første kristne præster, vedvarede den efter kristendommens indførelse, og forekommer i flere sagaer, især i Sturlúngasaga, som en almindelig folkeglæde, og nævnes blandt andre lege (margskonar leikir, bæði dansleikr, glímur ok sagnaskemtan). De fik sig en dans, hedder det (fóru með dansagjörð); om aftenen blev slagen en dans i stuen (var slegin dans í stofu); om söndagen var der stor dans (dans mikill), hvortil der samledes mange mennesker. Der var uden tvivl to arter, ligesom i syden: Dansen blev trådt, ringdans (t. umgehender tanz, ringeltanz, fr. carole), eller dansen blev sprungen, springdans (t. reigen, fr. espringale). Begge arter bruges endnu på Færøerne (Lyngbys Færøske kvæder). Udtrykket gå bruges for danse, ligesom i vore kæmpeviser: Vil du træde en dans med mig? Om den smukke Ingolf hedder

det i visen i Vatnsdæla, at alle møer vilde gå (danse) med ham, ja kærringen med, så længe hun havde to tænder i sin mund. Med den første adstadige art forbindes på Færøerne afsyngningen af gamle kæmpeviser; der dandses til kæmpevisemelodier. At det samme må have været tilfældet på Island, ses deraf, at selve melodien eller kæmpevisen kaldes en dans. I Sturlúngasaga fortælles, hvorledes Thord Andresson var fangen af Gissur jarl, og frygtede for sit liv, og i samtale med en anden mand om denne sin frygt, standsede han sin hest, og kvad denne dans (þá hrökkti þórðr hestinn undir sik, ok kvað dans þenna við raust):

mínar eru sorgirnar þúngar sem blý

(sorgerne mine ere tunge som bly). Et exempel på den stormende dans anføres i Herrauðs ok Bósasaga: dansen Faldafeykir, så kaldet, fordi kvindernes hovedtøj (faldr) derved dreves op i vejret. Den blev danset, som vi sige, så det stod efter. (Sló Sigurðr þá þann slag, at Faldafeykir heitir; stukkuðu þá faldarnir af konunum, ok lèku þeir fyrir ofan þvertrèn).

Den simple dans, der blev trådt, og hvortil visen blev sungen, fører os ligefrem ind i fodmål og takt. I den sang, hvortil der kan danses, må der være takt, ligesom i musikken bestemt ved nedslag og opslag. Takten bestemmer fodmålet; fodmålet (og rimet) bestemmer versarten.

Den nordiske versbygning afhænger ikke, som Jon Olafsen antager, af stavelsernes antal, men af takten (accentuationen). Stavelser (samstöfur) ere lange (lángar eller seinar) og korte (skammar eller skjótar). Enhver stavelse, der falder i den gode takttid (som nedslag) er lang; enhver, der falder i den slette (som opslag) er kort. Ordets hovedtone hviler i almindelighed på første stavelse, ikke, som i de sydlige sprog, på sidste. Ordets grundstavelse er i almindelighed lang, bistavelserne kortere eller korte; men endelserne ere i det gamle sprog vægtigere end i vort, og kunne lettere gælde for lange. Ligeså småordene. Flere korte stavelser have samme gyldighed som én lang, ligesom

i musikken to ottendedele f. ex. have samme værd som en fjerdedel. Position bidrager til at styrke længden, men fremkalder den ikke, som i de klassiske sprog. Det uvæsenlige -r lyder ikke med, danner ingen ny stavelse:

lá brýtr, lög skýtr
lúng-armr, rángbarmr

(lúngarmr brýtr lá, åren gennembryder vandet;
rángbarmr skýtr lög, skibet skyder søen)

danner i hver verslinie fire lange stavelser. Den ubetonede endeselvlyd opsluges foran en følgende betonet: hendi inni hægri bliver til hend'inni hægri; ljóðandi eingla til ljóðand'eingla. En grundselvlyd opsluger selvlyden i småordet: svá at = svát; þá er = þá'r; kalla ek = kalla'k, o. s. v.

Den korteste sang er en vise (vísa) eller strofe. Som en del af et större digt kaldes den også et ærende (eyrindi, erindi), der også forekommer i gammel dansk. En vise består i almindelighed af to halvdele (vísuhelmíngar); hver halvdel af fjærdinger (vísufjórðúngar), nemlig et forled og et bagled. En enkelt verslinie kaldes et ord (orð, vísuorð).

Begge halvdeles bygning er ens; og hver halvdel danner en musikalsk sætning eller mening; de skyde ikke, som i den nyere poesi, over i hinanden:

Gánga halir
af herskipum
tólf saman
tírar gjarnir.
Munu við at aptni
Óðin gista
tveir fullhugar,
en þeir tólf lifa.

(Hjalmar siger til sin staldbroder Odd, da han ser Angantyr med sine elleve brødre gå i land: Tolv ærelystne mænd

gå op fra Hærskibene; vi to modige skulle i aften gæste Odin, men de tolv leve).

Hyppig forekommer, især i de ældste digte, en forøgelse af verset, som de gamle kalde málfylding (málfylling), der svarer til hvad der i musikken kaldes optakt, og altså kan bestå af én eller flere (to, tre) stavelser (♪, ♫, ♫). Enhver sådan málfylding eller optakt læses over til den følgende sætning, hvortil den hører, og berøver de foregaaende stavelser eller pauser så megen tid, som den selv behøver:

undu oddlár
i Ódins veðri
(blodet flød i Odins vejr)
ítr áliti
ok i orðum spakr
(herlig af udseende, og i ord veltalende).

Málfyldingen står i begyndelsen af verslinien, hvortil den hører, ikke i slutningen af den forrige:

áttak gott
við geira drottinn
gjörðumsk tryggr
at trúa hánum,
(jeg havde det godt (kom vel tilrette)
hos spydenes herre, o. s. v.)
ikke: áttan gott við
geira drottinn,
(jeg havde det godt hos
spydenes herre).

Det nordiske rim (rím) er tre slags: bogstavrim eller gentagelse af samme begyndelsesbogstav, og stavelserim eller gentagelse af samme endestavelse, hvilket atter findes, som linierim, i samme linie, eller, som enderim, i enden af flere linier.

Bogstavrim, alliteration (stafasetníngr) er i al islandsk poesi en så væsenlig form, at det bruges i alle versarter og til

alle tider. Det består i almindelighed i tre med hinanden overensstemmende bogstaver, der kaldes rimbogstaver eller rimstave (stafir, hljóðstafir), de to første i én verslinie, og det tredie i begyndelsen af næste. Det sidste kaldes hovedstaven (höfutstafr), de to foregående bistavene eller støttestave (stuðlar); som g i:

gánga hèr í garði
gullhyrndar kýr.

Urigtige ere altsaa vers, hvor rimstavenes orden vendes om, som dette af Oehlenschläger:

Lejligheden
er længlers læge,

hvor hovedstaven står i første linie, og to bistave i anden.

Enhver rimstav må stå i en betonet stavelse, altså ikke i en målfylding; og intet andet hovedord med tonen på første stavelse må begynde med samme bogstav. Hovedstaven må stå i begyndelsen af linien eller i det mindste nær derved, ikke i slutningen. Urigtige ere altså vers som Oehlenschlägers:

Loke lokkes af
Kvindelokker —
Guldhårsgaven i
böndergårde.

Bistavene må ikke gerne stå tæt på hinanden, især når verslinien er lang. I korte versarter kan én bistav og én hovedstav være nok, helst når der ellers findes tre; som

hljóðs bið'k allar
helgar kindir,
meiri ok minni
mögu Heimdallar.

Dannes rimet af medlyde, så gentages samme medlyd, og er medlyden sammensat, gentages sammensætningen, især sk, st, sp. Imellem rimstave med enkelt s kan derfor stå ord, der begynde med et sammensat; som i dette:

sól skein sunnan
á salar steina,

hvor skein og steina ikke forstyrre de tre rimstave med s.

Dannes rimet af selvlyde, må det ikke være den samme, men forskellige; som

önd þau nè áttu,
óð þau nè höfðu,

hvor rimstavene ligge i ordene önd, áttu og óð.

Ildeklingende ere altså vers som disse, ligeledes af Oehlenschläger:

ædikæblet
ædes i hunger,
yder ej Ydun
yndig frugten. —
ast han atter
agter kun fage.

For selvlyde gælde forbindelser med j og v; som i ordene jötni og vætr i følgende:

öxn alsvartir
Jötni at gamni. —
svaf vætr Freyja
átta nóttum.

At bogstavrimet tidlig må have været anvendt og vidt udbredt i norden, skönnes af dets hyppige brug i lovformler og ordsprog. (J. Grimms deutsche rechtsalterthümer). I den svenske Vestgötalag hedder det: den å hara er hendir, den å ref, er resir, den å varg, er vindir, den å biorn, er bætir. I Jyske lov: så langt æns limæ lutæ ok rot renner. I ordsproget bruges det endnu, og giver det fynd: som lån må gå lakkeløs hjem; hugg er holdne vare.

Stavelserimet (hending) består, som hos os, af to stavelser, hvad vi kalde kvindeligt, eller af én stavelse, hvad vi kalde mandligt; det sidste hedder hos de gamle stakket eller afstumpet (styft, hnept).

Særegen er stavelserimets brug som linierim, der enten er helrim (aðalhendíng), konsonans, med samme selvlyd foran samme medlyd: sum-ir, gum-a; merk-i, sterk-a; eller halvrim (skothending), assonans, med forskellig selvlyd foran samme medlyd: stirð-um, norð-an; varð, forð-a. Det rim, der står først i linien, kaldes forrim (frumhending), og stilles helst i begyndelsen af linien (oddhending), men kan også stå i midten (hluthending); det andet kaldes bagrim (viðrhending). Endelserne -r og -s regnes i følge lovene for stavningen ikke til linierimet: bjart-s og hjart-a ere fuldkomne helrim; áð-r og flýð-i ere fuldkomne halvrim. Det gælder også her om, ved stillingen at befordre velklangen: ikke at lade rimene komme for nær sammen; kun at rime stavelser, der have samme tonehold. Men digterne tage sig her, som ved andre lejligheder, mange friheder. Harald Hårdrådes hirdskjald Thjodolf Arnesen kom engang til at rime gröm med skömm-u, det første med langt, det andet med kort tonehold. Kongen bebrejdede ham det og råbte: Jo, du er mig den rette digter! bruger du at rime således? gröm, skömmu, de rim ere jo ikke lige stærke.

Linierimets anvendelse giver strofen en mangfoldig afvexling, og derved hele digtet en særegen karakter. Snart er kun én linie rimet, som

auðit var þá flotnum dauða

(da var det sømænd beskæret at dø),

snart ere alle linier halvrimede eller alle helrimede; men sædvanlig vexle begge arter med hinanden, så at den første linie er helrimet, den anden halvrimet, eller, hvad der er endnu hyppigere og skönnere, den første halvrimet, den anden helrimet, f. ex.

fastorðr skyli firða
fengsæll vera þengill

(kongen må være ordholden som hengivne mænd skal få).

Vil digteren i endnu höjere grad vise sin færdighed, eller, om De vil, sit sprogs vidunderlige rigdom, så sætter han to helrim i hver linie; som her:

herfjöld bera höldar
hag-báls lagar stála
friðask sjaldan við valdi
val-lands svala branda

(hver mand på hænderne bærer det fagre metal, thi helten gemmer sjælden på smukke ringes mængde).

Tilsidst ender det med, at hele strofen bliver lutter rim (den såkaldte nýi háttr), som

ræsir glæsir
rökkva dökkva
hvítum rítum
hreina reina

(kongen pryder sine mörke skibe, med hvide skjolde (pryder han) de smukke rener (skibe).

Det er rigtig nok klingklang, men hvor længe vil nogen digter i et nyere sprog, hvis han nu engang vil vise dets rigdom, holde ud på denne vis i korrekte rim at give en sammenhængende mening?

Linierimet er noget særeget for den nordiske poesi; det bruges hverken i angelsaxiske eller tyske digte. Tilfældig forekommer det, som bekendt, hos klassiske digtere, for at forstærke udtrykket; samt i latinske vers fra middelalderen med forsæt. Nyere nordiske digtere have også forsøgt at efterligne det, men det vil næppe göre nogen god virkning i vore dage, ja formedelst vor stavemåde næppe mærkes af øret; som dette af den svenske digter Livijn:

Än kring Lögarns länder
lätta sjömör sitta.

Enderimet have vi selv, så det behøver kun liden forklaring. Det er helrim på to stavelser eller afstumpet. Der rimes sammen, enten to og to linier, eller fire, eller alle otte

linier i en strofe. Men der rimes altid kun to eller flere på hinanden følgende linier, aldrig, som hos os, skiftevis, første og tredie, anden og fjerde.

Den ældste og simpleste versart (háttr, hljóða-háttr) er „Synge- eller Talesproget“, Fornyrðalag (som det almindelige navn brugt af Jon Olafsen). I hver linie er der to fødder, hver bestående af to fjerdedele eller deres værd. Rimet er bogstavrim, stundum med to rimstave (fornyrðalag) eller fuldstændig med tre (bálkarlag). Når det holder sig strængt til fire lange stavelser i hver linie, hedder det Starkaðarlag efter Stærkodder den gamle:

þeir 'ru jöfrar	— — — —
alvitrastir o. s. v.	— — — —

Målfylling, og tildels anden fylding (tillæg af en enkelt stavelse) anvendes hyppig, hvorved versarten nærmer sig daglig tale:

senn váru	æsir
allir á	þingi
of þat	rœðu
ríkir	tífar o. s. v.

Nogle foretrække at skrive to linier sammen i én, hvilket kun er en formsag:

senn váru æsir allir á þingi o. s. v.

Der gives to arter: det otteleddede, der består af otte verslinier, og det sexleddede, der består af sex; begge atter med flere afvexlinger.

En meget smuk art af det otteleddede dannes f. ex. ved at lade hveranden linie være afkortet (mandlig):

bar tállaust
tvennan blóma
aldinviðr
einu sumri;
ok úkalt
utifuglar

öndvert ár
urpu tvisvar.

(frugttræet visselig bar to gange blomster i én sommer, og de vilde fugle lagde to gange æg i den milde vår).

Oehlenschläger har efterlignet det:

holdt i hånd
hårprydglansen;
vidt for vind
vifted svævet.

Det sexleddede (ljóðaháttr) fremkommer af det otteleddede ved at bortkaste en fod i enden af hver halvdel. Den første og anden, fjerde og femte linie er da som i det otteleddede; den tredie og sjette derimod have hver tre fødder og sine egne, to eller tre, rimstave:

deyr fè,
deyja frændr,
eyðisk land ok láð

(kvæg dør, frænder dø, land og rige ødes).

úngr var'k forðum,
fór'k einn saman,
þá varð'k villr vega

(ung var jeg fordum, jeg fór alene, da tog jeg fejl af vejen).

Hver halvdel i fornyrðalag danner, som exemplerne vise, sædvanlig en sætning for sig, og griber ikke over i den anden.

De ved rimstave forbundne linier rives heller ikke gerne, som i angelsaxisk, fra hinanden, så at rimstavene komme til at stå i to sætninger.

Der findes i nogle sange i Sæmunds Edda en blanding af det otteleddede og det sexleddede fornyrðalag. Det må snarere anses for en følge af overleveringens unöjagtighed, end af digterens vilkårlighed, som ved denne blanding af uensartede dele kun vilde forstyrre sit eget værks harmoni. Dog forekommer også slige uregelretheder i det mindre andensteds, f. ex. i Hákonarmál.

I de ældste digte har denne versart ellers en regelret inddeling i ensformige strofer, men den forekommer også uden afdeling i strofer eller fortløbende med ganske vilkårlige afdelinger efter indholdet, især i episke digte.

Jon Olafsen, Finn Magnusen og Rask have sammenlignet fornyrðalag med klassiske versarter. Det otteleddede ligner det adoniske vers, kun at dette som første fod har regelrette daktyler, medens det nordiske tillader større afvexling. Det sexleddede kan tilfældig komme hexametret temmelig nær; som

góð er gáta þín, Gestr inn blindi, getit er þeirrar.

(god er din gåde, Gest hin blinde, gættet den er alt).

Ved de øvrige versarter grundes inddelingen på fodmålet og på rimet. På fodmålet, da verslinien kan have ikke blot to, men tre, fire og flere fødder. Da bogstavrimet findes overalt, kan kun linierimet og enderimet danne den anden inddelingsgrund.

Nærmest det otteleddede fornyrðalag ligger Toglag (togmælt). Det har to fødder i hver linie, af hvilke den første kan udvides ved en kort stavelse. Målfylding anvendes sjælden, i de höjtidelige arter slet ikke. Foruden bogstavrimet har det linierim, og kan efter dets beskaffenhed inddeles i mange arter: hver linie rimet eller kun hveranden; første linie halvrimet, anden helrimet; med lutter mandlige rim eller med kvindelig rimet bagled; med helrim overalt, o. s. v. F. ex. med lutter mandlige rim:

lá brýtr, lög skýtr
lúngarmr, rángbarmr;

med halvrim i første linie, helrim i anden:

ok báru í byr
blá segl við rá;

o. s. fr.

En længere versart kaldes i almindelighed Drótt-kvæði. Det almindelige består af strofer på otte linier med tre fødder

i hver. Det kan være uden linierim eller med linierim, det sidste hyppig; som

Hèr verðr | þröng á | þíngi,
þóf gengr lángt or hófi o. s. v.

(her bliver trangt på tinge, valkningen bliver umådelig).

Gefjón | dró frá | Gylfa
glöð djúpröðuls auðla,
svá at af renni-röknum
rauk Danmarkar auka o. s. v.

(Gefjon drog glad fra den guldrige Gylfe Danmarks forøgelse (Sælland), så at det røg af de dampende heste).

Forlænget drotkvæde (hrynjandi) er som forrige med fire fødder. Det kaldes også liljulag, fordi digtet Lilja er digtet deri.

Da drotkvæde ofte anvendes til höjtidelig digtning, gives der mange forandringer deraf med hensyn til stavelsemålet og linierimet. Desuden gives der adskillige variationer ved en blanding af toglag og drotkvæde, hvilke ingen videre forklaring behøve.

Når de foregående versemål anvendes, men med enderim, så kaldes versarten Rúnhenda. Den kan være kortere og længere, og enderimene af forskellig art; f. ex. med tre fødder:

fara Viðris grey
valgjörn um ey;

med fire fødder:

þiggja kná með gulli glöð
gotna ferð at ræsi mjöð o. s. v.

Der findes, som i al poesi, andre egenheder, hvoraf nogle anføres som exempler:

I de længere digtarter forekommer hyppig et indskud eller en parenthes, der hverken forøger eller forstærker hovedtanken, men var et middel for skalden til at få manglende rimstave eller rim. Et sådant indskud kaldes stál og verset stælt:

blóð fèll varmt á víðan
(vá frægr konúngr) ægi,

hvor indskudet: den berömte konge stred, ikke videre forøger tanken om det varme blod, der faldt i havet:

Udtrykket forstærkes på mangehånde måder ved gentagelse af samme eller lignende udtryk, i strofens begyndelse eller slutning. F. ex. når Odin i Vafþrúðnismál siger:

fjöld ek fór,
fjöld ek freistaða,
fjöld ek reynda regin.

Eller når Odin i Hávamál siger om sit forhold til Gunnlöð:

ill iðgjöld lèt'k
hana aptr hafa
sins heila hugar,
sins svara sefa.

Viser eller sange kunne, ligesom hos os, ved slutningen af hver strofe have sit omkvæd (niðrlag eller viðkvæði); f. ex. Harald Hårdrådes vise om den russiske kongedatter, der forsmåede ham. Han opregner sine færdigheder og bedrifter, og ender hver gang med:

þó lætr gerðr í Görðum
gollhríngs við mèr skolla
(og dog spotter mig guldrings Gerde i Garderige).

Men der gives også et særeget omkvæd, stevet.

Ved versarternes anvendelse i et helt digt opstode nemlig særegne digtformer. De kunne bestå af flere, dog sjælden over hundrede, ensdannede strofer, eller af flere, tildels hver for sig selvstændige, sange. Blandt de historiske lovsange ere især to mærkelige: den kortere og mindre kunstige Flokk (flokkr), og den længere og kunstigere Drapa (drápa). Den sidste, drapen, kan bestå af flere afdelinger, som adskilles fra hinanden ved et omkvæd eller Stev (stef). Hver enkelt afdeling med stev kaldes Stevmål (stefjamál eller stefjabálkr). Stevet består i to eller fire linier, og er ingen fortsættelse af den episke for-

tælling, men en bemærkning, der udhæver heltens hæder eller bedrift. Exempler: Thoraren Loftunges Höfutlausn, Egil Skallagrimsens Höfutlausn, Einar Skulesens Geisli eller Strålen om kong Olaf den hellige. Denne art er simpel og naturlig, og de forskellige stev, der slutte hvert stevmål, give sangen afvexling.

Men stevet er ikke altid samlet på ett sted. Det kan også fordeles i flere strofer, i deres begyndelse, midte og slutning. Det står da heller ikke i forbindelse med det øvrige af strofen, men må desuden selv samles, for at give en mening. Det bliver da, efter dets bestanddele og deres fordeling på flere steder, todelt, tredelt, firdelt. Todelt er det i Sighvat skalds Knútsdrápa, hvor en strofe begynder med: Knútr er und himnum, og en anden slutter med: höfuðfremstr jöfurr. Samlet bliver det altså: Knútr er und himnum höfuðfremstr jöfurr, Knud er under Himlen den ypperste konge. Tredelt findes det dels i midten (klofastef), dels i slutningen (efter Egilsson rekstef), f. ex. når i Hallarsteinns digt Rekstefja over kong Olaf Trygvesen hvert stevmål består af tre strofer, og sidste linie af første strofe er: Hann var ríkstr konúngmanna, sidste linie af anden strofe: Olafr und veg sólar, og sidste linie af tredie strofe: höll ok fremstr at öllu, hvilke, når de læses samlede, ligeledes udgöre en sammenhængende mening. Endelig firdelt, f. ex. i Jómsvíkíngadrápa, hvor det i samme strofe er fordelt således:

Ein drepr fyrir mèr allri,
útrauðr á lög skeiðum
örr þengill bað ýta
ítr manns konan teiti;
goðætt of kemr grimmu,
gekk herr á skip darra
hinn er kunni gný guma,
gæðíngs at mèr stríði,

hvor stevet findes i første, fjerde, femte og ottende linie.

Dette ser ud som kunstleri og er jo heller ikke andet. Vi forbigå andre kunstige behandlinger, og anføre kun endnu et par exempler, for at vise sprogets rigdom, uden hvilken slige kunster næppe lade sig gennemføre i et helt digt. I følgende halve strofe giver hver side af digtet sin fuldstændige mening:

Haki Kraki
hamdi framdi
geirum eirum
gotna flotna,

nemlig Haki hamdi geirum gotna, Hake tvang med våben mændene; Kraki framdi eirum flotna, Krake fremmede med fred mændene. Men i følgende derimod ved at læse overkors:

Haki Kraki
hoddum broddum
særði mærði
seggi leggi,

nemlig Haki broddum særði leggi, Hake med spydene sårede benene; Kraki hoddum mærði seggi, Krake med rigdomme hædrede mændene.

3. Det poetiske sprog og det poetiske udtryk. Det poetiske sprog udgör ligesom et eget tungemål, med sine egne stamord og sine egne afledninger og sammensætninger, af hvilke mange ikke forekomme i den daglige tale. Oprindelsen tillægges guderne. Også Homer kender jo dobbelte udtryk for samme genstand, nogle i gudernes sprog, andre i menneskenes. Når vi på menneskelig vis tale derom, må vi anse stamordene fremkomne ved en tilströmning fra andre sprog; sprogene dannes, som det jo hedder hos en gammel forfatter, per alluvionem, som opskyllet land. Når man betragter ordlighederne, måtte man da kunne opdage, ad hvilken vej ord, forsåvidt de ikke ere selvdannede, nærmest kunne være komne til norden. En ofte slående lighed går helt ned til de klassiske

sprog; og ordene kunne da være indkomne ad to veje: ad en østlig vej og en vestlig. Mod østen fra græsk igennem slåviske sprog; mod vesten fra latin igennem keltiske; f. ex. græsk κράνη (κρηνη) er det poetiske ord hrönn, bølge; græsk ναυς, lat. navis, er det poetiske ord nór, skib. Langt flere ere komne fra latinen end fra græsken; vil det sige, at samkvemmet har været större med keltisk end med slåvisk? f. ex. porcus, = börgr, svin; vaccus, vacca, = viggr, vigg, nød, kvæg; lacus, keltisk llwch, logh, = lögr, sø; vultus, angels. vlite = litr, ansigt; apertus (spansk abjerto) = bjartr, klar. En endnu nærmere og större overensstemmelse finder naturligvis sted med angelsaxisk, oldsassisk og andre fjærnere tyske sprogarter; f. ex. angels. beam, t. baum, = baðmr, træ; angels. isern, isen, t. eisen, = ísarn, jærn. Navne på sydlige dyr og planter genfindes derfor i norden: det poetiske ord for en konge, jöfurr er egenlig eber, vildsvin; buen kaldes efter træet, hvoraf den er gjort, álmr, ælm, også ýr (yrbogi, Guðrúnarkviða 2), eng. jew, t. eibe, taxus baccata (bemærket af Säve; at det er et træs navn, véd Snorraedda: menn kalla ý einn við). At de gamle poetiske ord genfindes i dialekterne, følger naturlig deraf, at dialekterne ere de ældste sprogformer, men de genfindes ikke blot i de nordiske, som forr, heftig, modig, = norsk forr (måske stammen til fyrri, fyrstr), i en langt videre kreds går ord som undarn, måltid, der forekommer i Völuspá, i Krákumál og i et brudstykke (örn drekkr undarn) og genfindes ikke blot i alle nordiske hoveddialekter, men i møsogotisk (hos Ulfilas) og i flere egne i Tyskland (F. Magnusens afh. om de gamles tidsinddeling), medens det på Island selv er ubekendt; tá, der et par gange forekommer i Sæmunds Edda, og var de islandske indfødte fortolkere ubekendt, har jeg genvíst i det svenske tå (dansk fortov = forta), og det henføres nu af Lüning til de tilsvarende ord i tyske dialekter.

Her åbner sig en vid og underholdende undersøgelse: at genfinde de gamle poetiske ord i de endnu levende dialekter.

Af de forskellige sprogkilder udströmme for samme ting dobbelte udtryk, det ene mere almindeligt, det andet mere sjældent; f. ex. hjarta og negg, hjærte; ör og bil, pil; trè og baðmr (t. baum) træ; öl og bjór (t. bier), øl; eldr og fúni ild; jörð og fold, jord; nótt og njóla, nat; skip og nór, skib; garðr og tún (t. zaun), gård; gamall og forn, gammel, o. desl.

Men på visse, hyppig omtalte, genstande forekomme mangfoldige blot poetiske benævnelser, som Snorra-Edda meddeler en del af; sådanne ere: navne på mand og kvinde, konge, våben, bølgen og havet, land og ø, dyr, o. s. v. samt en mængde mythiske udtryk for de samme genstande. Her er ligeledes en undersøgelse, der endnu skal ordnes; nemlig filologisk at oplyse, hvorfra sådanne ord have deres oprindelse; f. ex. når kongen kaldes jöfurr eller tiggi eller vísi, eller þengill eller ræsir eller siklingr; når kvinden, foruden de almindelige navne kona, mær, brúðr, víf, ekkja, hedder man, fljóð, sprund, snót, drós, svarkr, strind, skorð, rein, brík, fjörn, o. s. v.

Det poetiske sprog benytter fremdeles de ældste grammatiske former og andre fra den almindelige prosaiske tale udelukkede sammentrækninger, o. desl., ligesom i alle andre folks poesi; f. ex. af at blóta datiden blèt for blótadi; af at temja tillægsformen tamiðr for tamdr; af fè ejeformen fíar for fjár; navneformen sía for sjá, o. desl.; eller bogstavomsætninger, som rann og hrönn, bølge; viðr og vinnr, vinder; eller sammentrækninger, som rauð-máni for rauðr máni, rødmånen, skjoldet; kald-bárur for kaldar bárur, de kolde bølger, havet. Det har derhos sine særegne ordformer, der kun forekomme i poesi eller efterligninger af den poetiske talemåde, som det nægtende — a eller — at, f. ex. vara eller varat, var ikke.

Forskelligt fra det poetiske sprog, de for dette særegne poetiske ord, er det poetiske udtryk, skaldskabsmål (skáldskaparmál). Det er, efter Snorra-Edda, tre slags: for det første, når man nævner en ting, som den hedder, eller med dens rette navn; for

det andet, når man isteden for det rette navn sætter et andet, for navnet selv et fornavn (fornafn); for det tredie, når man omskriver tingen, hvilket kaldes kending (kenníng). Det skönnes let, at der kun er to tilfælde, thi det første, når man nævner tingen med sit rette navn, er det sædvanlige prosaiske udtryk; det poetiske udtryk er enten et fornavn eller en kending.

Det første og simpleste slags er de mangehånde troper, metaforer, der bruges her, som i alle andre sprog. Man sætter for tingen selv dens egenskab eller virkning; man sætter delen isteden for det hele, det enkelte for det almindelige, o. s. v. Man giver for tingen selv dens beskrivelse, og det atter ved et stamord eller ved afledning og sammensætning. F. ex. søen hedder bif, bevægelse; guldet hedder blik, glans; poesi hedder mærðr eller lof, berömmelse og ros. Buen hedder álmr, ælm; skibet hedder kjöll, kølen; hovedet hedder reik, der egenlig betyder den stribe, der dannes fra panden over issen, når håret falder til begge sider. Når det engang mythisk er givet, at man for en mand kan bruge navnet på ethvert træ af hankönnet, for en kvinde navnet på ethvert træ af hunkönnet, kan man altså kalde manden hrunnr, en busk, reynir, en rön; kvinden björk, en birk, þöll, en tall eller fyrr. Isteden for spydet kan man nævne et visst enkelt spyd, isteden for hesten en viss enkelt hest: spydet hedder gungnir, det er navnet på Odins spyd; hesten hedder grani, det er navnet på Sigurd Fofnersbanes hest. En beskrivelse kan også fremkomme ved afledning og sammensætning: en broder hedder blóði, som er af samme blod; en sön hedder arfi, arvingen. En mand hedder ordspekingr, den veltalende, ráðgjafi, rådgiveren; hesten hedder málfeti, som går med afmålte skridt; vinden gnýfari, som farer med gny o. s. fr. Beskrivelsen kan også, som i andre sprog, udvides ved malende, skildrende epitheta (sannkenningar), der også kunne sættes for tingen selv: kongen kaldes þjóðmærr, den folkeberömte, manden dáðrakkr, den dådstærke, o. s. v.

Alt dette er simpelt og let forståeligt, og kan jo være ganske smukt; men når man nu fra et fornavn springer til siden og tager et mednavn (meðnafn), så bliver det søgt og uhjemligt, og vækker kun latter. Det bruges ofte, hedder det i Snorra-Edda, når nogen vil digte mörkt eller forblommet, isteden for tingen selv at sætte en anden, der har samme benævnelse. Skaldene satte da isteden for ordet selv dets mednavn, og for mednavnet atter dettes mednavn, indtil niende eller tiende led; sædvanlig gik man dog aldrig så vidt. F. ex. Ordet lind, lindetræ, betyder både et skib og et skjold; man kan da bruge alle skibets navne om skjoldet, og alle skjoldets om skibet. Ordet egðir betyder både en ulv og en örn; man kan da bruge alle ulvens navne om örnen, og alle örnens om ulven. En ulv, vargr, betyder ogsaa en landflygtig (vargr í veum); man kan da kalde en landflygtig gandr, som betyder en ulv. En hæl hedder hæll, men hæll betyder også en enke, ekkja. Da derfor Egil Skallagrimsen var bleven gammel og grå, og holdt sine forfrusne fødder hen til ilden, kvað han:

eigum ekkjur
allkaldur tvær;
en þær konur
þurfa blossa

(jeg har to enker, såre kolde, disse kvinder trænge til ilden). Han sagde her enker, men mente sine hæle eller fødder. Foruden lysten til det gådefulde, kan der have været andre grunde, som bevægede skalden til at anvende deslige kunster; deriblandt letheden at få et manglende rim eller rimstav. Sighvat skald digtede om en mand, der hed Berse, = björn; han kunde altså bruge hvilken anden benævnelse på en björn han vilde; han behøvede en rimstav på h, og satte húnn, der betyder en björneunge. Men at gå videre end til det nærmeste mednavn, at forfølge mednavnene gennem flere led, var ikke sædvanligt. Et exempel er: Skald Ref brugte for ordet uldtot, flóki (ullarflóki), ordet trè, træ; thi for flóki kan man sige ský

(begge ord betyde en sky), for ský rafn, for hrafn hestr, for hestr mar, for mar sær, for sær víði, for víði viðr, for viðr bein, for bein teinn, for teinn trè, og er således lykkelig og vel kommen fra uldtotten til træet. Det er da ikke andet end narreværk.

Den egenlige omskrivning eller kending (kenníng) er en udvidet leddet beskrivelse. Den dannes af et hovedord med en tilföjet bestemmelse, og indeholder en beskrivelse, taget af tingens oprindelse, egenskaber, brug, foretagender, omgivelser o. desl. Den må da i det mindste bestå af to led, og siges da at være kendt, men kan også indeholde flere, nemlig tre, og kaldes da tvekendt, fire, og kaldes da trekendt, sjælden flere.

Efter oprindelsen kunne disse omskrivninger være mythiske eller historiske, hvilke begge ere overleverede, eller selvopfundne, nygjorte (nýgervíngar). F. ex. mythisk er den, når guldet kaldes Freyju tár eller grátr Mardallar, Frejas tårer eller gråd. Historisk er den, når guldet kaldes sáð Kraka eller Fyrisvalla sáð, Rolf Krages sæd eller sæden på Fyrismarker. Selvdannede, der tildels også kunne være brugte för af andre, ere sådanne som disse: Skibet hedder kólgurafn, bølgeravnen eller állskorfr, havravnen, thi det flyver som en fugl over havet; gråd eller tårer kaldes hvarmaskúr, öjenlågenes regn. Mange af disse toleddede omskrivninger, der findes i de ældste digte, ere meget sindrige: Hovedet hedder i de Eddiske sange hjálmstofn, hjælmstubben; hjærtet móðakarn, sindets agern; egemet viljabyrði, villiens eller sjælens byrde.

Hvis hovedordet allerede udtrykker begrebet, så at den tilföjede bestemmelse er overflødig, så kaldes udtrykket hlaðit, overladet, overfyldt; f. ex. skati betyder allerede en mand, altså er gullskati en pleonasme; floti betyder en flåde, altså er otr-heims-floti, odderhjemmets (havets) flåde en pleonasme. Hvis derimod bestemmelsen udelades, kaldes udtrykket en halvkending (hálfkenníng); f. ex. álmr, en ælm, betyder

allerede, som et træs navn af hankönnet, en mand; det er altså pleonastisk, at kalde ham boga-álmr, buens ælm, men det er, som i sig selv rigtigt, ligefuldt tilladt; ligeså at kalde en kvinde veiga-þöll, drikkens tall, skönt þöll alene allerede betyder en kvinde; súð, planken, sættes for det fuldstændige sæsúð, søplanken, skibet, o. s. v.

Når man nu vil gå videre, fra den toleddede omskrivning til den treleddede o. s. f., så fremkommer den længere omskrivning meget simpelt ved atter at omskrive tillægget eller bestemmelsen. Sværdet er kampens ild; kampen kan atter omskrives ved pile-brag; altså bliver det hele treleddede eller tvekendte udtryk for sværdet: pile-brags-ild, flein-braksfur. Ligervis kaldes himlen mána-systur-braut, månens søsters, d. e. solens, vej; jorden jötna-dólgs-móðir, Jætters fiendes, d. e. Thors, moder; kvinden linna-látrs-gná, ormens lejes, d. e. guldets, gudinde.

Enhver længere omskrivning kaldes rekit, vidtdrevet, og behøver nu ingen videre forklaring end nogle exempler. Ved trekendt eller fireleddet omskrivning kaldes havet

jötna dólgs móður belti

Jætters fiendes (Thors) moders (jordens) bælte; jordens bælte, d. e. havet.

Jorden kaldes himlens gulv således:

glens beðjar salar gólf

Glens kones (solens), solens sals (himlens), himlens gulv (jorden).

Krigeren kaldes sværdsvinger således:

gunnar ræfrs hyr-brigðir

krigens dækkes ild-svinger;

krigens dække er skjoldet, skjoldets ild, sværdet. Disse og andre omskrivninger stå ikke samlede, men fordelte omkring i verset, og må altså opsøges.

Går skalden endnu videre, så tager han isteden for tingen selv mednavnet, og anvender det på omskrivningen, eller med andre ord: isteden for tingen selv og dens omskrivning tager

han et mednavn og sætter dets omskrivning isteden for den rette; udtrykket bliver da endnu mere forblommet. F. ex. en dværg hedder litr, men litr betyder også et ansigt; isteden for omskrivningen på et ansigt kan skalden altså sætte omskrivningen på en dværg. Gunnløg Ormstunge vil sige, hvorledes den elskedes åsyn henrykker ham, gör ham tavs, og det udtrykker han således:

hólm-leggjar viðr (vinnr) hilmir
hríng-sköglar mik þöglan.

Han vil simpelt hen sige: møens åsyn gör mig tavs (vinnr mik þöglan); men nu skal møens åsyn omskrives: hríng-skögul er en mø; hólm-leggjar hilmir, holmens bens, d. e. stenens, beboer er en dværg; han siger altså isteden for møens åsyn gör mig tavs: møens dværg gör mig tavs, fordi litr, åsyn, også betyder dværg, og ligesom ordene kunne sættes isteden for hinanden, kan deres omskrivninger sættes isteden for hinanden.

Det er en vidtløftig kundskab at kende alle disse troper og omskrivninger; ved de mythiske og historiske må man göre sig bekendt med deres oprindelse, ved de andre bruge sin egen kløgt. F. ex. Ulven kaldes Viðris grey, Odins hund, thi ved hans fødder sade to ulve; ilden kaldes sævar niðr, søens slægtning, thi Hler og Logi vare brødre; galgen hedder Vínga meiðr, Vinges træ, thi Vinge (i Völsungesangene) blev hængt; huset kaldes arin-kjóli, arnens eller ildstedets overkjole eller kappe. I almindelighed, ingenlunde altid, ere dog de, der ikke indeholde mythiske eller historiske hentydninger, temmelig lette at forstå af sig selv, da de sædvanlig tages af tingens egenskaber, ved manden f. ex. af hans tapperhed i kampen, hans gavmildhed, o. desl., ved kvinden af hendes smykker og dragt, af drikken, som hun byder om ved gæstebud, o. desl.; manden hedder så skjald-blœtir, skjoldbløder, kvinden silkinorn, silkenorn, o. s. v. Og derved tages intet hensyn til, om manden og kvinden virkelig besidde de egenskaber, der tillægges dem; udtrykkene ere almindelige. En mand, om han

end er nok så ukrigersk, kaldes ikke desmindre sókn-heggr, krigsmødets hæggetræ; en kvinde, hvad enten hun er rank eller ikke, veiga-þöll, drikkens gran.

Især i den senere tid sattes der pris på denne kunstige behandling af poesien. Harald Hårdråde, der beredte sig til et slag, vilde i et vers opmuntre sine folk, skönt de ikke bavde deres rustning ved hånden, til at gå rask frem, og kvad først

Fram göngu vèr
í fylkingu
brynjulausir
undir blár eggjar.
Hjálmar skína,
hefkat ek mína,
nú liggr skrúð várt
á skipum niðri.

Dette er nu let forståeligt. Men kong Harald forkastede det strax, og sagde: denne vise er ilde digtet, jeg kommer til at kvæde en anden, som er bedre; og så kvað han:

krjúpu vèr við vápna
valteigs brákan eigi
svá bauð hildr at hjaldri
hald-orð í bug skjaldar o. s. v.

(ikke krybe vi under våbenbraget (så bød den trofaste kvinde) i kampen i skjul bag skjoldet), hvori han fik anbragt linierim, et indskud og nogle omskrivninger.

Omskrivningerne indtage en stor plads, de sige i grunden intet, og ere kun tom kløgt; ofte udtrykkes en ganske simpel tanke ved lange omskrivninger; og forskellige læsemåder med hvad deraf følger, forskellige forklaringer, bringe endnu mere forvirring i det, der skulde være en opløftelse for sjælen. Lange digte, der f. ex. skildre kamp, der kan udtrykkes på så mangehånde måder, komme derved til at mangle indhold, i det de opløste omskrivninger sige et og det samme. Derved går en stor del især af den senere nordiske poesi tabt for os; enkelte

kunne more sig ved at finde ud af den, historikerne lade sig nöje med meningen; de, der ere vante til anden poesi, kan ingen nydelse have deraf. Kort sagt, denne slags poesi er smagløs. Når disse troper og omskrivninger imidlertid fortsættes, kan derved stundum fremkomme en billedrække, så smuk, at ingen digter nu vil forsmå den; stundum derimod ere også billederne så dristige, at vi i vore dage næppe have mod til at gå ind på dem; stundum så lange, så sammenflættede, at der skal en del øvelse til at samle billedernes enkelte led til en helhed, og under denne forstandsøvelse forgår den poetiske nydelse. Smukt er det, når Thjodolf fra Hvin vil beskrive havets brændinger, der bruse i nærheden af svenske kongens gravhöj, og da lader østersøen kvæde søgudens sang til gammen for svenske kongen, som om denne var levende, og kunde høre havets brusen:

ok aust-marr
jöfri sænskum
gýmis ljóð
at gamni kveðr.

Dristigere er det, når Eivind Skaldespilder (i Hákonarmál) lader hjaltets (sværdgrebets) hårde fødder (klingen) træde på nordmænds isser og skjolde:

tröddusk törgur
fyrir týs ok bauga
hjalta harðfótum
hausar norðmanna.

Dristigere er det vel endnu, når en anden skald om sit forgyldte sværd siger, at det er bestænket med Frejas tårer: vi bære i hånd hjælmens fordærv (sværdet) bestænket med Frejas öjenlåges tø (guldet). Dog er det endnu til at udholde. Men når elskeren (Gunløg Ormstunge) vil sige, at møen så på ham, og udtrykker det således (efter én forklaring): Den med lin smykkede løgenes valkyries (d. e. kvindens) høgstrålende brå- (öjenhårenes) måne (d. e. hendes öje med

høgeblik) skinnede på mig fra brynenes ilds (d. e. öjets) lyse himmel (panden); hvor sindrigt det end monne være, hvo kan udholde det? Langt hen i tiden varede disse omskrivninger ved; vi ville tage endnu én fra den senere tid, og dog i en simpel versart. Sturla Thordarsen vil skildre, hvorledes mændene drikke i kongens hal: bægerne stødte mod tænderne, og vinen randt dem ned i brystet; og han siger så:

skaut vínfars
vísa mönnum
á góm-sker
gyltu borði;
hilmis hirð
en húnángs-bára
í geð-knörr
glymjandi fèll.

(skaut, det skød; vínfars gyltu borði, med vinskibets, bægerets, gyldne rand: bægerets gyldne rand skød eller stødte á góm-sker, imod gummeskæret, tænderne; vísa mönnum, for kongens mænd; men hilmis hirð, for kongens hird, húnángsbára glymjanði fèll í geð-knörr, honningbølgen, vinen, larmende faldt i sinds- eller hjærteskibet, brystet.

Hvorledes forholder det sig nu med denne omskrivning? er den nordisk, født og båren i norden eller er den kommen udenfra? Den er nordisk, den hører norden til, den var udbredt over hele norden, den er ikke indført; men den hører også hele verden til, den fødes af sig selv hos alle folk, og det er kun dens udvikling, dens större eller mindre overdrivelse, den måde, hvorpå den anvendes, der gör den til et mere eller mindre ejendommeligt fenomen.

Den første simple art af omskrivning (den toleddede) hører norden til; den er ikke lånt, men ligesom medfødt. Den findes overalt hos menigmand i det menige sprog; ikke som noget tillavet, noget kunstigt, men som en ganske naturlig måde at tale på. Den findes i Norge; havet, søen kaldes blåmyren;

i et af Asbjörnsens æventyr (i Juletræet) hedder det: gutten havde slet ingen lyst til at ride på blåmyren om høstkvælden. Den findes i svenske landskaber; Säve har sendt mig en hel del især fra Gulland; Gullænderen kalder den dag i dag båden åbukken, uden deri at finde noget søgt; Dalekarlen kalder en stor båd bekk-oxe; Gullænderen siger fremdeles busk-fisk, en orm, en slange; når man kører med én hest, kalder han hesten, der jo er spændt imellem skaglerne: ann trad i råer, en tråd i rør (lignelsen er tagen af en tråd i væverskeen). Denne omskrivning er også dansk, hvo der er bekendt med talemåderne i Jylland, skal dèr kunne finde exempler. Den forekommer allerede i gammel dansk, endog i prosa; thi hvad er vel halsbast (i den ældste danske bibeloversættelse) andet end halsbåndet, d. e. nakken. Vore kæmpeviser gentage de gamle kendinger, som birtings-bad. Hos Kingo er det en almindelig ting; han kalder hovedet hjærnebusken, tungen mundsværdet (og den måske jeg aldrig så, mig med sit mundsværd dræber); han taler om gravens ormestræde (når døden har fra vognen spændt i gravens orme-stræde) eller de dødes orme-sogn (og i de dødes orme-sogn man mig et benhus giver); om lyste-druer (mit hjærte flyder frem, hvor lyste-druer drybe), om hovedets græde-å, om dåbens rense-flod. Vore ældre prosodier give endog anvisning til at opfinde flere deslige omskrivninger (men det er sagtens på sin tysk): at kalde drukkenskab hjærnebryder, vankelfod (Sören Gottlænder eller Judichærs Prosodia danica). Ja, i vore ganske ny moderne fortællinger, hvis forfattere aldrig have drömt om en islandsk kending finder man lignende. (I en sådan så jeg tilfældig som et slags höjtideligt udtryk: de med skørter forsynede væsener, hvilket sagtens skal være en omskrivning for kvinder). Ere disse omskrivninger så almindelige hos os, findes de vel også hos vore naboer, de svenske; ja, temmelig hyppige ere de hos Stjernhjelm og Dalin, for ej at gå videre; Stjernhjelm kalder Cupido

våldsvärkare, hugbrännare; Dalin kalder solen det klare verldens öga.

Hvis de nu, mine herrer, vil se Dem om i poesien udenfor norden, så vil det vise sig, at netop slige udtryk høre den klassiske poesi til, at lignende overdrivelser have hjemme i den østerlandske, og at der var en tid i Europa, da digterne endog satte stor pris på udtryk, der ligefrem svare til de islandske omskrivninger. Hos Homer ere jo beskrivende sammensætninger så almindelige, at intet exempel derpå behøver at anføres; hos de latinske digtere næsten endnu nærmere svarende til vore (Jon Olafsen har oplyst det); thi hvad er Martis opus andet, end vort Yggjar leikr, Odins leg; hvad er arva Neptunia andet, end vort ægis fold; og arborum comæ andet, end viðar fax, skovens hår, bladene. I Europa udbredte denne kunstige poesi, disse lignelser eller billeder, disse, som Chasles med rette kalder dem, images ingénieuses et colorées, sig fra Spanien til Italien, fra Italien til Frankrig, fra Frankrig til Tyskland, og de nåede ligeledes Shakspeare, der giver fortræffelige exempler på dem, såvel i den ædle höje stil, som i dens karikaturer. Den franske digter Ronsard efterlignede ikke de nordiske digtere, men han bar sig ad på lignende måde, når han kalder kysset un combat, munden une douce guerrière, nordenvinden l'esbransle-rocher, klipperysteren, og stjærnerne med en tvekending les torches du convoi du jour. Dette höjtravende sprog blev mode i Frankrigs selskabsliv, i damekredse, hvorfra Molière måtte jage det ud ved sine Précieuses ridicules; når damen siger til tjeneren: sæt stole, så udtrykker hun sig så: voiturez-nous ici les commodités de la conversation! Den tyske digter Neukirch kalder i en sonnet sin elskede der seufzer blasebalg, des trauerns löschpapier, sandbüchse meiner pein und baumöl meiner schmerzen. Og orienten! hvo kan fatte og forklare dens dristige billedrigdom! Natten, den sky gazelle, flygter for morgenløven; morg-

enrøden svæver som en guldfalk med sine brede vinger over sin azurne rede; et halvhundrede angelkroge stikker i hver møens hårlok; hvo der kommer hende nær bliver spiddet på hendes öjenhår, der ligesom koste feje stjærnerne ned af himlen; den forelskedes hjærte er en rullesten, der slibes af i tårebækken; og når kongens yndling dukker op af nådehavet, se, da er han fra top til tå besået af perler, af herskerperler.

Når jeg har dvælet mindre ved det i den nordiske poesi, der, når man vil sætte sig ind i den, let forstås af sig selv, fordi det hører til poesiens almindelige mærker, mere ved det, der syntes påfaldende og fremmed, og jeg dog ikke gerne vilde, at vi skulle skilles i ufred fra den nordiske kending, eller at mine tilhørere uden videre skulle bryde staven over de mange og store med omskrivninger opfyldte partier af nordens gamle digtekunst; så tilföjer jeg endnu til slutning, som en art retfærdiggörelse, et par ord: Vi spörge jo ikke blot, hvor ypperlig poesien var, men overhovedet hvorledes den var; og svaret interesserer os, når det giver et nogenlunde levende og klart billede af digteren og hans tid, når det kaster noget lys på den menneskelige ånd og dens udvikling. „Tror I, siger Thomas Thorild blandt andet (i En critik öfver critiker), tror I eller kan nogen dødelig tro, at den dødelige, som I således mestre, mener selv at have frembragt noget mærkelig slet eller fult, tror han ikke tværtimod at have frembragt noget i sin hensigt og for sin verden mærkelig stort? Hvorfor tage I da hans værk i den modsatte mening, hvori han skabte det? Der er noget frembragt i snillets verden, nu eller för; der er fejl deri, råber I; ja, det formode vi alle og altid. Men er der nogen fortjeneste deri, nogen sandhed, noget sagt på en ny og livligere måde, nogen vakker tanke, noget sköннere udtryk, eller er der noget mislykket, noget ret hjærtelig mislykket i det store? Det interesserer verden. Man skal tage hver sag som den er, og

man skal dömme alt efter sin grad og efter sin art". Og af samme mening er Göthe, digternes konge, den lifligste og den dybsindigste af alle: „I enhver literatur ere fuldkommenheder og fejl forbundne. Når man vil nyde dem, må man lade dem gælde ohne mäkeln und markten". Den nordiske poesi i sin ejendommeligste skikkelse, som den videst drevne forstandskløgt, er mærkværdig, er uden lige. Der er kun ett, det vide vi jo, der til ingen tid gælder, som ikke er tilladt, og som dog hver dag finder sin hylding, det mådelige.

[Den anden afdeling, der handler om de nordiske digtere og digte, er for vidtløftig til her at meddeles].

4. Til nordisk sproghistorie.

(Uddrag med tillæg).

Det er en bemærkning, mine herrer, som de let kunne göre og vel allerede ofte har gjort, at sprogene i midten af Europa tillige med folkene samle sig i store masser. Denne sammentrængning er ikke blot naturlig, men også nødvendig. Uden den vilde civilisationen ikke få hold og varighed. Af mange adspredte, oprindelig afsondrede dialekter samle sig tilsidst store skriftsprog, der så med uimodståelig magt udbrede sig over mægtige nationer, ja endog i visse henseender over hele verden; og disse mægtige nationer få iblandt andet just ved de store literaturer sammenhold, og blive næsten uforgængelige. Rusland og Tyskland, Frankrig og England, den pyrenæiske halvø, ere exempler derpå. Naturen gör ikke på én gang alt; først samles de enkelte tungemål i almindelighed i to (nordtysk, sydtysk; nordfransk, sydfransk o. s. v.), stundum i tre (spansk, oprindelig delt i to, og portugisisk, o. s. v.), og derpå forenes de i ett. Undertiden, som i Italien, finder man endog flere mindre selvstændige stater ved siden af hinanden, og dog ett sprog, ett almindeligt skriftsprog for alle. Hvorimod andre store riger (som Polen) med vold opløses og i tidens løb adsplittes just derved, at deres fælles tungemål med vold undertrykkes, og når disse folk atter ville samles, begynde de med at göre sig sprogenes enhed ret levende. Anderledes ser det ud, når man tager folkene for sig imod norden. Lappiske, finske,

siberiske folk eller rettere horder, fordelte over store flader, i splittede hobe, hver følgende sine egne små interesser, drage om fra sted til sted, og tale vistnok beslægtede tungemål, men ligesom de handle uden enhed, tale de uden enhed. Det falder sammen. Om nu ikke ganske den samme plads, en lignende i det mindste, indtage i historien de folk, som vi kalde de nordiske. Fra begyndelsen vare de som alle spredte og adsplittede i mangfoldige småriger, siden lod det til, at de vilde forbinde sig i storriger, endelig vare de både delte og forenede i tre riger, men aldrig have de opnået nogen virkelig fælles enhed. Medens alle andre folk samlede sig, have de nordiske idelig ligget i strid og splid, og der har aldrig nogen mand været stor nok til at göre noget stort af dem. Men hvor der ingen enhed er, det følger da vel af sig selv, dèr er heller ingen kraft og styrke. Det er sandt, der er også mange afsondringer i de germaniske sprog, og der har været endnu flere, splid er også karakteristisk for dem; men medens ståterne kævles, have de dog fået en sikker og varig forbindelse i sproget, og medens de gensidig forfølge hinanden, ere de alle enige om indtil fanatisk heftighed at give dette en större udbredelse og en eneherskende magt. Det er sandt, at det opløste Italien har behøvet århundreder til at forene sig, splid er også karakter for det; men det har dog arbejdet imod ett mål, som enhver Italiener vedkender sig og som alle andre folk erkende — ett sprog. I norden derimod findes endog firlinger: islandsk, norsk, svensk, dansk, og der er ingen udsigt til deres forening. Og ere sprogene splittede ad, hvorledes går det da med literaturerne? Lad os kun bekende hvad vi ikke kunne nægte: disse literaturer ere dog i sig selv brakmarker, der kun til visse tider, i visse perioder, bleve opdyrkede, og som derpå i andre perioder bleve bevoxede med ukrud, der kvalte mange ædle spirer. Der har ikke manglet på mænd, som have følt alt dette, som have indset, at når sproget taber sit område, må det efterhånden synke sammen, og når sproget har få geniale dyrkere, vil lite-

raturen blive til en småkøbstads literatur. De have derfor set sig om efter en udvidelse, efter en forening; men de have ikke ret vidst, hvorhen de skulde vende sig. Jens Skelderup Sneedorf bemærker, at det ved reformationen havde været let at indføre det höjtyske sprog i Danmark; han kunde tykkes ved denne forfærdelige sætning, der skulde synes at måtte tilintetgöre Danmarks rige, at have haft en af den danske regerings hovedtanker for öje, at annektere Danmark til Holsten, men han fandt det dog nok ærefuldere, selv at knytte sig som et betydende led til Nordtyskland. Da nu det ikke skete, så vendte han sig til den anden side, så vidste han ikke noget bedre, end at forene det danske og svenske sprog, at göre den danske og svenske literatur til en fælles nydelse og ydelse for begge folk. Og er ikke det, mine herrer, er ikke det et faktum, som mange brave mænd ligefra den tid, især her i Danmark, til en viss tid også i Sverrig, have set sväve over sig oppe i skyerne, og, idelig skuffede, have rendt omkring efter på jorden. Thi imellem svensk og dansk sprog, imellem svensk og dansk literatur, er der i sandhed ikke endnu indtrådt nogen organisk forbindelse. Dansk sprog og literatur, nu tillige afsondret fra norsk, thi det vil De dog sikkert have set, at de ikke gå sammen, men fra hinanden, ligger nu ene, indskrænket til en liden læsekreds, der kun i meget ringe grad nogensinde kan udvides. Så forfriskende og oplivende det er, at se det adspredte forbindes, det adsplittede at blive til enhed, så nedslående er det, at se det oprindelig ene at söndres, det nu og da forbundne idelig efter enhver tilnærmelse at rives fra hinanden. Mange andre sprogs historie har derfor noget opløftende ved sig, medens den nordiske sproghistorie nærmest må gennemgå opløsningens historie, söndringens, adsplittelsens, og bærer få mærker af en stadig iver efter enheden. Det er en anderledes glæde, at se det store blive til, end at se det af mangel på sammenhæng at svækkes, eller endog at se det truet med at gå under. Men dette æmne er os givet. Ved at behandle det kunne to ting blive os klare, ikke blot opløs-

ningens virkelighed, men tillige enhedens nødvendighed. Og opgive den kunne vi ikke, sålænge vi endnu med den svenske skald kunne sige: Ach, våra minnen älska vi ännu!

Lad os endnu hertil knytte en bemærkning om sproghistorien. Den er ganske almindelig, men det er dog godt at have den for öje. Sprog og historie er tvillinger; derfra udgår sproghistoriens vigtighed, omfang, betydning. Det er just af vigtighed at kende sammenfletningen af folkets begivenheder og sprogets, og den inderlige forbindelse, der finder sted imellem begge. Men der er to sider af sproget, som herved ikke må blandes: folkesproget og skriftsproget; og det er fornødent at følge dem ad deres forskellige veje. Der gives i almindelighed et visst tidspunkt, til hvilket folkesproget endnu har overhånd, hvorpå skriftsproget uddanner sig som eneherskende magt. Dertil er hidtil taget for lidet hensyn. Der er, også i sprogenes historie, en middelalder og en nutid; i hin bliver folkesprogets arter til ligeså mange skriftsprog, i denne går skriftsproget sin egen vej, og jo mere det danner sig, desto dybere synker folkesproget; ja, den bestræbelse, skönt lidet bevidste, som vi nu efterhånden finde som herskende, går ud på at forlade middelalderens færd, og at göre skriftsprog og folkesprog til ett, ved det første at udjævne og endelig at udslette det sidste. Jo mere almuen oplyses ved skoleundervisning og læsning, desto mere bliver dens egen tale opløst, for at forvandles til en, ofte modbydelig, jargon. Så er der altså to ting, som sproghistorien må undersøge; og det bliver da, når vi gå tilbage til begyndelsen, et af de vigtigste, et af de første spörgsmål: hvor er sprogets rod? nemlig hvor er folkesprogets? og hvor er skriftsprogets? og falde de sammen? have de overhoved et fælles rodmål, som de ikke ere afvegne fra? kunne de føres tilbage til et oldsprog?

Thi hvis det nuværende sprog som en levende gerning, som et forplantet modersmål, kan knyttes til et ældre, der kan føres hen til et endnu ældre, som indeholder grundlaget for dets oprindelse og udvikling, så vil det vise sig, om og hvorvidt der i

denne rod, i de dialekter, hvori den har spaltet sig, og endelig i det skriftsprog, som af dem har udviklet sig, (forudsat nemlig, at det ny skriftsprog ikke er udenfra indført eller efterlignet) uden afbrydelse og uden ophør åbenbarer sig en og samme uforstyrrede livskraft. Hvis så er, da kan der bestandig foregå en ny og dog ensformig udvikling, en bestandig fremskridning; og når sproget ikke, ved ligegyldighed indenfra eller ved vold udenfra, rives løs fra sine rødder, da vil udviklingen hindres fra at blive til vilde og saftløse skud. Da hersker der igennem det hele en fri, aldrig hæmmet, strömning; det som er tabt, kan fornyes, det, som vil visne, kan forfriskes; den gamle næring skyder op fra roden, og formes på ny ved den indre organiske kraft; og den saft, der endnu er tilbage i dialekternes hentörrede grene, kan ledes hen til og vorde frugtbringende for stammen. I hele forgangenheden, der visstnok tillige indeholder meget råt og fordærvet stof, kan enhver, der vil give tanken en ny vending, foredraget en ny kolorit, fantasien en fornyet flugt, også dertil finde midler, der inderlig slutte sig til det nærværende; ja, stundum skaber digteren af det forgangne, der i lang tid har hvilet som en død kapital, ved at give sig hen til det gamle og ved sit ingeniums vidunderlige instinkt, en ny fylde af uforgængelig rigdom, og forvandler, ligesom naturens skaberkraft, det grönne bæger til en farverig krone. Have vi ikke set Majdagen (Tullins) forædlet i Rungsteds lyksaligheder, Liden Gunver mangfoldiggjort i Helge? Dog er det ikke digteren alene, for hvem sprogkundskaben er et sådant dannelsesmiddel; for sproglæreren er det gamle sprog og kundskaben derom en aldeles nødvendig betingelse for frugtbar virksomhed. For ham er det en stor vinding, når sprogfenomenet ikke længer står for ham som noget tomt og tilfældigt, som noget, der blot skal erindres, men böjer sig villig og let over imod sit udspring, og derved vinder i lys og klarhed; når den grammatiske væv ikke ligger for ham som noget uredt garn, men trådene deri lade sig forfølge, og harmonien deri eftervise, og han ved hjælp af denne Ariadnetråd

kan finde vej igennem sproglabyrinthen. Først da vil han med held kunne oplyse det fortrinlige i den grammatikalske bygning, og måske hævde sit folks ære, hvis det forholder sig som der er sagt, jeg tror af Humboldt, at hvad for en skæbne et sprog kan have haft, aldrig får det en fortrinlig grammatikalsk bygning, med mindre det i det mindste en gang har været talt af en åndrig og dybttænkende nation. Og tage vi nu den anden side af tungemålene med, hvad skulde sproggranskeren kunne udrette, hvis han ikke, ved at betragte ordsamlingen og dens forunderlige vexling igennem tidernes løb, — et af de fenomener, som granskningen, hvor indflydelsesrigt det end er, mindst har givet sig af med —, tillige af den kan oplyse, ligesom fra grunden af, folkets selvstændighed eller dets afhængighed af andre, den dannelse, det har modtaget indenfra og hvad det har optaget af fremmede, den delagtighed det har haft i kulturen i almindelighed, og de bidrag det måske har givet til at fremme den. Thi alt det er nedlagt i ordet. Hos nogle folk strömme hist og her, nu og da, fremmede ord ind, som antyde indførelse af fremmede sæder, skikke, opdagelser, kunster; hos andre er sproget sågodtsom overvældet af fremmede ord, og det får snart udseende af, at folket intet véd, uden hvad det har lært af andre. Nogle bekendtgöre frejdig i deres eget sprog hvad stort de have opdaget eller opfundet, visse på, at det da vil være kundbart for hele Europa; andre, der også have gjort noget stort, meddele deres opdagelser i et fremmed sprog, og at de kunne det, regne de sig endog til en ære. Men hvor ringe sproget end kan være, det udgör dog et led i den hele kæde, så at også det må tages i betragtning, hvilken oplysning det enkelte sprogs historie kan yde til sproghistorien i almindelighed, måske ikke alene ved sine særegne naturlige produkter, men også ved sine unoder, sin vranghed. Endelig, hvis De deler den forestilling med mig, at al kundskab, når den attrår sandhed, er guds forherligelse, at det er dens sidste og höjeste mål, så er den sproghistoriske kundskab en del af den naturvidenskabelige, så skal den ikke

blot skrabe sammen, ikke blot sönderlemme, men den fører til samme endemål, som naturbeskuelsen, til åndens åbenbarelse i det idel omskiftelige. Jeg har i et af mine småskrifter udtrykt det således: brugen er idel omskiftelse, men harmoni er evindelig skönhed. Aldrig, tænker jeg, har jeg sagt noget sandere og skönnere. Igennem hele naturen, og i hvor höj grad gælder ikke også det om sproget, går omskiftelsen, men igennem alle omskiftelserne går harmonien som guds evige ånde. Sproghistorien kan også bidrage sit til at oplyse de materielle tilværelsers forening i et åndigt princip, men det vil naturligvis især ske, når den ikke beskæftiger sig med ett sprog alene, men sammenstiller flere, eller med et stykke af et sprog i en viss given tid, men når den tager hele sprogets liv for sig, og flere beslægtede sprogs liv for sig, for om muligt at levendegöre den ideelle bevægelse, den luftning, den ånd, der åbenbarer sig deri. Thi den må i det mindste søges, selv om den ikke kan findes. Et maleri af Raphael lader sig anatomere, lader sig opløse i lærred og farver, farven i olie og farvestoffer; man kan undersøge lærredets væv, farvernes tilhæftning, farvernes blanding. Men den Raphaelske ånd lader sig derved hverken bortdisputere eller forklare, og intet maleri lader sig fortolke som en tilfældig udgydelse af farver på et stykke lærred. Heller ikke sproget. Det guddommelige lever deri, som i alt, hvori der er ånde.

[Anvendelse på etymologien, dens historiske udvikling til Rask; dens nyeste historie].

Der er et kredsløb i naturen. Det går ud fra enheden igennem mangfoldigheden, og hvis det fuldendes, vender det igen tilbage til enheden. Vor første betragtning må derfor blive af særegen betydning: udgå de nordiske sprog fra nogen enhed? et spörgsmål, som vi kun behøve at besvare med hensyn til det danske, thi om de andre vil der ingensomhelst tvivl være. De gamle Islændere kalde deres sprog en enkelt gang: vor túnga

(íslenzka forekommer aldrig), men sædvanlig: norrœna, til bevis på, at det var det selvsamme som det norske; og Nordmændene ville ikke nu falde på, at udelukke svensk fra dette slægtskab. Derimod er det blevet en slags modesag, at udelukke dansk. Men historien lader sig hverken skræmme eller pålægge tavshed. Det er en så viss historisk sandhed, som nogen på jorden, at de gamle selv, Nordmænd ikke mindre end Islændere, kaldte det over hele norden udbredte sprog: dönsk túnga, det danske sprog, hvilket ikke kan have hensyn til andet, end det sprog, der taltes i Danmarks rige, af det danske folk; ja, det bevidnes udtrykkelig i den islandske lovbog Grågås: at således kaldtes det sprog, som brugtes af Islænderne, de Danske, Svenske og Nordmændene, fra de kongevælder, hvor Islændernes tungemål lød. (Ef útlenzskir menn verða vegnir á landi hèr, danskir eða sænskir eða norrœnir or þeirra konúnga veldi þriggja, er vor túnga er, þar eiga frændr þeirra þær sakir, ef þeir eru út hèr, en af öllum túngum öðrum, enn af danskri túngu, þá á engi maðr vígsök at sœkja. Altså: det sprog, der taltes i de tre nordiske riger og på Island, det og intet andet er dansk tunge). Vidnesbyrdene herom ere mangfoldige, og nogle af dem, de norske, ere mærkelige, fordi de oplyse, at det sprog, hvori selve de norske konger digtede og hvori de bleve besungne, kaldes dönsk túnga, Islændernes modersmål. De islandske skalde droge igennem hele norden, og besang i dette deres eget sprog konger og jarler, der alle forstode det, Knud den store og Valdemar Sejr ikke mindre end de norske og svenske konger. Og denne benævnelse, dansk tunge, der må have været en naturlig følge af det danske navns berömthed, forekommer ikke blot „i medeltiden“, men fra den ældste tid, og brugtes ikke „förnämligast af utländningar“, skönt den brugtes også, og udelukkende, af dem (lingua dacisca).

Der må da såre tidlig være foregået en stor forandring med dette sprog i Danmark, eftersom det i vore ældste sprogmindesmærker har tabt så meget af sine böjningsendelser og andre ejendommeligheder. For en stor del lader dog dette sig for-

klare af vore mindesmærkers sildigere alder; når vi gå til de ældste opbevaringer, finde vi tydelige spor af, at det engang har besiddet det, der nu er tabt.

Runestene have vi fra den hedenske tid og den kristelige. Sproget i disse indskrifter fra gamle Danmarks sydligste grændse indtil Sverrigs nordligste, er det samme sprog, der kun kan læses og forstås af dem, der have kundskab i Islandsk, med de samme böjningsendelser og øvrige former, som de islandske. Hvorledes skulde disse indskrifter over mænd og kvinder, fædre, mødre, brødre, søstre og andre slægtninge, besørgede og udhugne af deres nærmeste slægt, bestemte til at sættes i nærheden af alfarvej, på höje og andre fremragende steder, for at kunne læses af alle, hvorledes kunne de være forfattede i noget andet sprog end det, som taltes i selve landet? Nogle af disse indskrifter ere vers; for at forstå dem, må man endog være vel hjemme i den ældste islandske poesi. Et sprog som hin danske tunge de gamle omtale må altså på den tid, da deslige indskrifter bleve til, have været herskende i Danmark og i Sverrig, eftersom også de svenske ere i det samme. Af fortvivlelse over det slående i dette bevis havde Molbech det indfald, at denne overordenlige mængde af indskrifter ikke vare forfattede af indfødte, at der gaves islandske rejsende runemestere, ligesom der var islandske rejsende skalde, og når det var disse omdragende runemestere der forfattede dem, så behøver man jo ikke at undre sig over, at sproget er islandsk. Eller kunde man måske tænke sig, at det kunde have gået til som nu, da vi på vore kirkegårde finde latinske, tyske eller franske gravskrifter, og skal dette bidrage til at göre indfaldet rimeligere, så måtte det vel dog, skulde man tro, vække billig forundring, dersom vi fandt alle gravskrifter over danske mænd og kvinder, store og små, affattede i et fremmed sprog. Men runeindskrifterne selv angive ikke så sjælden selve de indfødte nære slægtninge, der lode dem sætte, naturligvis kun i det sprog, som de selv forstode, ja som selv indhuggede dem. Og når Islænderne havde så travlt med

indskrifter for os, når de sendte en sådan mængde runemestere ud, så må de vel have haft mange af dem, og så må de vel have været meget øvede og ikke forsömt sine landsmænd. Men lige det modsatte er tilfældet. På Island selv findes ingen runestene fra den hedenske tid; alle de, som dèr haves, ere senere kristelige ligstene (den hidtil antagne over Kjartan Olafson † 1002 er ikke ægte. Maurers isländische volkssagen. Leipzig 1860, s. 65); og om Islændernes ringe kyndighed i runeskrift findes gentagne klager. Vor samling af runeindskrifter, tildels ældre end Islands bebyggelse, må da anses for et tilstrækkeligt bevis på, at den gamle danske tunge engang blev talt i sin fuldstændige form i Danmark; dog således, at den i sin ældste skikkelse besad de allerældste former, ældre end nogle af dem, af hvilke de siden bleve afløste på Island (mannum, isteden for den siden udviklede omlydsform mönnum; gaurva isteden for det siden udviklede görva, gera).

Når sproget var i Danmark, så kan der være formodning for, at noget af det, som er nedlagt i det islandske sprog og opbevaret på Island og derfra kommet til os, også har været dèr; at f. ex. (hvilket jeg för har oplyst) de sange, hvoraf Saxo har oversat så mange på latin, havde han i den danske tunge (lingva patria), i det samme sprog, som han tillægger de nordiske Væringer i Konstantinopel (Danicæ vocis homines); og ikke blot ett, men flere brudstykker af disse sange, som vi endnu tydelig kunne genkende i hans latinske oversættelse, have bestået netop af de samme ord, som de levninger Islænderne i deres skrifter have opbevaret (Bjarkemålet, Vexelsangen imellem Njord og Skade). Hvis vi da ikke kunne tilegne os nogen lod eller del i de islandske Eddaer eller i nogen islandsk fornsaga eller hvad derfra kan være udgået, så kunne vi måske dog sige: at vi have besiddet sange og fortællinger i den danske tunge, bevarede fra en tid, der er ældre end islandsk literatur, indtil Saxos dage.

Dersom den danske tunge engang i en fjærn fortid var Danmarks sprog, så må den have efterladt sig levninger, spor af sig, både i de ældste og ældre sprogmindesmærker og i det endnu den dag i dag herskende tungemål; eller omvendt, dersom der i det nuværende danske sprog og i alle sprogmindesmærker, når vi forfølge dem tilbage i tiden, findes tydelige og hyppige spor af denne danske tunge, former og ord, der hverken lade sig forklare af tysk eller latin eller på nogen anden vis, men kun af den danske tunge, fordi de gengive netop dens ejendommeligheder, så må den engang have været det herskende sprog i Danmark. Denne slutning er ligeså simpel, som den i historisk henseende er viss. Vore love fra middelalderen have været til i denne tunge, der først efterhånden i tidens løb er bleven sløvet i sine endelser. De sællandske lagmænd, som Knud den store kaldte over til England, for at give Vederlagsretten for danske krigere, vare ikke oplærte af Islændere; de gave loven i landets sprog, og de langt senere slettere afskrifter, vi have af den, vise ved deres levninger af gamle endelser, at disse engang må have været fuldstændigere. I de øvrige love, landskabslovene, finder man ligeledes, medens sproget i det hele har fået en nyere skikkelse, flere, oftere forekommende, lovtalemåder, men også almindelige udtryk, med de oprindelige fuldstændige endelser, netop således som de skulle være (mædh loghum, tviggiæ mannæ vitni, af hans börnum, hverium suni); og vi slutte med rette: siden disse ældgamle grammatiske endelser findes i disse tilfælde, så må de engang have været i alle de andre. Thi oprindelig har intet sprog i verden både grammatiske endelser og tillige ikke grammatiske endelser; og når dette fenomen indtræder, kan det kun forklares deraf, at endelserne efterhånden ere faldne bort; ingen kunde det falde ind, at tilföje endelser, om hvis betydning hverken han selv eller nogen anden i landet havde mindste forestilling. Tage vi f. ex. udtrykket dødsens (at være dødsens), som vi endnu have, så kan det ikke være nogen i den nyeste tid tilföjet form, som for alle,

der ikke kan islandsk, er uforståeligt, men det må være en levning af en ældgammel ejeform (isteden for den nu brugelige: dødens). Og tage vi lovenes ord for os, så finde vi på hvert blad, på hver side, næsten i hver linie ord (styld, nam o. desl.), som ingen nu kan forstå, med mindre han kan islandsk, kan gammel-islandsk, det vil sige: det er ord, som tilhøre den gamle danske tunge, den og ingen anden. Men det vilde da være den störste urimelighed, hvis det skulde være faldet de gamle lagmænd ind (som vore moderne jurister) at spække loven med ord, som ikke tilhørte det land og folk, for hvilke loven blev given.

Dette, såvel levninger af den gamle sproglære, som af gamle, nu tabte ord, gælder ligeledes om de følgende gamle danske skrifter, af hvilket indhold de end monne være, hvad enten det er lægebøger eller bibeloversættelser eller rimkröniker o. s. v. et fortsat bevis på, hvor dybt de må have været grundede i folkesproget, siden de så hårdnakket have holdt sig.

En anden række kendsgerninger er ligeså klar og afgörende: navne, personers og steders. Det skulde dog være besynderligt, om man hele Danmark over opkaldte alle, drenge og piger, rige folks börn og fattiges, efter Islændere og Islænderinder; og alle gamle danske personsnavne genfindes jo dog i islandsken: Harald, Svend, Erik, Ragnhild, Thyra, Thora. Det sprog, som disse navne hørte til, må vel altså have hørt det land til, hvor disse navne brugtes. (De bleve først senere fortrængte af fremmede, bibelske, da kristendommen havde fået overmagt, tyske, da Tyskland havde fået overhånd). Det skulde også være besynderligt, om de danske kongers og deres slægts tilnavne skulde være dem givne af folket og bevarede af det i et sprog, som folket selv ikke forstod: Knud Danaast, Thyra Danabod, Svend Tjuguskæg, Harald Hein, Erik Emun (emunæ, eimuni), Henrik Skatelær (Skatelår, skötulær, af skata). Men åbenbar kan endnu mindre alle gamle steders navne i et land oplyses og forklares af et sprog, der aldrig har stået i nogen tænkelig forbindelse med

dette land; og dog må ikke blot alle gamle norske og svenske stedsnavne, men også alle gamle danske, stæders og landsbyers og herregårdes og kirkers og gaders og stræders, hele Danmark over, Slesvig deri indfattet, indtil Slien, forklares ved hjælp af den danske tunges eneste nu tilværende form, den islandske; og uagtet alle igennem århundreder foregåede forandringer, ombytning af bogstaver, sammentrækninger o. s. v. kunne de forklares deraf: købmagergade er en frygtelig fordrejelse af køtmangergade (fleischerstrasse), af köt og mángari; Nestved kommer af nes og þveit; Andvordskov af öndverdr og skógr; Århus af ejeformen ár og ós; Sjøring er fordrejet for Sjørind, af Sjorændæ, det er: at sjóvar enda (Knytlinga kap. 46); en stor mængde landsbyers navne ere sammensatte af mænds egennavne, der alle ere gamle: Vemmeløv, forhen Vemundælef, det er Vemundarleif; Asmindrup eller Asminderup, Asmundæthorp, det er Ásmundarþorp; og eftersom haugar (höje) som endelse hyppig bliver til høve, øve, ja med ejeformens s foran til — sige, — se, så have vi i Ölsige, Ölse gl. d. Ölishøve, det er: at Ölvishaugum, ved Ölvers höje. Når således alle landsbyer give sig til at råbe: jo, hører kun på os, vi må jo vide det, da vi bleve til, brugte det danske folk sin danske tunge, hvo kan da modstå? (Der findes rigtig nok i Fyn nogle huse: Lipzik og Brunsvik, o. fl. der se ganske tyske ud, men jeg håber ikke, at nogen vil bruge dem imod mig og med nogle geografier antage dem for tyske kolonier). Og når de enkelte steder have danske navne, så tvivler vel heller ingen om, at alle landsinddelinger, grændser o. desl. vare danske: syssel, herred, bol, ornumme o. s. v. ja, navnene på planterne i vore skove (skovmærke, skóga merki) ere også danske; og vore ugedagsnavne (Odins dag, o. s. v. selv møgedag, miðvikudagr) og — ja, vi må ligeså godt standse, thi det får ellers aldrig ende. Alt hvad folkeligt vi have i vort sprog har haft sin oprindelse fra den danske tunge.

Men på selve det nuværende danske sprog, i hvor meget det end kan være forandret, afveget, omskiftet, forværret eller

forbedret, må jo også oprindelsen være kendelig den dag i dag. Ikke som om islandsk nogensinde blev talt i Danmark, den gamle danske tunge må jo have været ældre; det sprog der gik over til Island, var det norske, og det udviklede sig dèr til islandsk; men der må igennem alle disse have gået et grundlag, fælles for alle, forskelligt fra andre, et grundlag der kan tjene til at oplyse norsk og svensk, og, hvis dansk hører hertil, ligeledes dette. Dette bekræftes igennem alle sproglærens dele.

Lydlæren lader sig ikke fremstille og forklare, uden ved at gå ud fra de tre grundlyde og deres forbindelser. Udviklingen af den sidstdannede selvlyd ø lader sig ikke forstå uden dens forudsætninger: overgangen fra ai til e, overgangen fra ui til y; den dobbelte omlyd fra au til ey, det er ø. Og således resten.

Könnet er i alle sprog meget foranderligt. Det første naturlige instinkt er efterhånden tabt, og forstanden springer over fra det ene til det andet, thi i grunden har den ikke længer forstand derpå. Hvorledes kunde ellers i dansken hankön og hunkön falde sammen i et fælleskön? I svensk og dansk ere mange afvigelser: sanden, sandet; en sköld, et skjold; en lefnad, et levnet; ett ljud, en lyd; ett ting, en ting; ett bi, en bi. Ser man efter i gammeldansk, så falder det svenske kön, afvigende fra vort, sammen med dette. Vil det ikke sige, at de begge ere udgåede fra en oprindelig fælles ældre kilde? (isl. sandr, skjöldr, lifnaðr, hljóð, þíng, bí). Stundum er adskillelsen allerede foregået i sprogets egen middelalder, især ved intetkönsords flertals overgang til hunkön, som en lov, af lag, fl. lög, der har samme form som et entals hunkön; en gæld af gjald, n., fl. gjöld; ligeså ting, der har antaget de to kön efter den dobbelte betydning (et thing, en ting). Her viser sig tydelig forståeligheden som öjemed, og sproget har beriget sig: lopt, n. har opløst sig i: luften og loftet; efni, n. har opløst sig i: en evne og et æmne; bú, n. har opløst sig i: en bo og et bo. Anledningen til könsforandringen kan man mangen gang fristes til at

søge i det tyske sprogs betydelige indflydelse på vort (en lyd, der laut; en bi, die biene) og ligefrem have vi derfra ord, som forstanden, der verstand, sv. förståndet; fornuften, die vernunft, sv. förnuftet; afskeden, der abschied, sv. afskedet; en fejl, der fehler, og dog fl. flere fejl, sv. ett fel, fl. fel; men denne indflydelse er fra en sildigere tid, og i almindelighed have vi, hvor fristende end det fremmede kunde være, beholdt det gamle nordiske kön, som: en båd, bátr, das both; en dal, dalr, das thal; en arv, arfr, das erbe; ja endog et sind, der sinn, uagtet vi sige dennesinde (isl. sinn, n. gang); et stræde, stræti, die strasse. Men sligt kunde dog næppe finde sted, hvis vort sprog ikke hørte til den nordiske side.

Fremfor alt må böjningen, den, hvor meget der end udslettes, genkendelige böjning, bære præg af sprogets oprindelse. Hvorledes have nu vore sproglærere båret sig ad med navneordenes böjning? Have de kunnet knytte den til den latinske? eller have de banet lærlingen vej til den igennem den höjtyske? De have været meget ilde farne, og når de vilde forklare flertallet, måtte de hjælpe sig igennem med en ganske mekanisk-praktisk iagttagelse, der lærte dem, at i nogle ord var flertallet ligt entallet, andre föjede -e til, atter andre -r eller -er. Nogen theori kunde ikke findes deri, og theorien viser dog hen til den fælles nordiske. Det svenske vilde have ført dem nærmere til den, men heller ikke her var nogen sammenhæng erkendt. Og dog lader det sig endnu ret vel skönne, at den oprindelige theori falder sammen med kildens: ordenes inddeling i lukte og åbne, og deres ordning i begge klasser efter de tre kön. I de lukte danne hankönsord flertal på -e (sv. -ar, t. -e: fisch -e), hunkönsord på -er (sv. -er, t. -e med omlyd: bank, bänke), intetkönsord danne flertallet ligt entallet (som i svensk, t. -er med omlyd: buch, bücher), f. ex. en dag, dage, en sag, sager, et flag, flag; en dal, dale, en kval, kvaler, et tal, tal; en fjord, fjorde, en jord, jorder, et ord, ord; en stud, stude, en hud, huder, et bud, bud; en vind, vinde, en kind, kinder, et sind, sind; en sang, sange,

en tang, tænger (med omlyd), et hang, hang; en snog, snoge, en bog, bøger, et tog, tog. Hvorfor just disse endelser? hvorledes de ere udgåede fra de ældste, hvorledes de have været i sprogets middelalder, hvorledes nu mange andre indvirkninger ere indtrådte (en præst, præster; et pant, panter), det er undersøgelser, som tilhøre den rene granskning. At endelser have været tabte og ere genvundne, er en af de mærkeligste iagttagelser (ven, gl. d. vene, nu venner). Omlyden og dens anvendelse udgör et særeget afsnit. I svensk, der har bevaret vokalerne, ere de åbnes flertal adskilte: hankön droppe, droppar, hunkön stjerna, stjernor, intetkön hjerta, hjertan, öga, ögon, äpple, äpplen; hos os ere alle tre faldne sammen i endelsen -r: dråber, stjærner, æbler, og vi have kun som levninger af -nböjningen: öjen, øren (isl. augu-n, t. alle på -n: funke -n, welle -n, ohr -en). Vore sproglærer slå i almindelighed endelserne -r og -er sammen; men vil nu snart finde, at de have forskellig oprindelse. En udførligere betragtning af den svenske böjningsmåde og vor vilde ydermere oplyse begge sprogenes fælles oprindelse, og vi genkende den i adskillige levninger. Vi bruge sædvanlig kun en ejeform på -s og have lagt den til alle kön, men vi have haft den anden ældre form på -ar, thi vi have den endnu som -er eller -e: løverdag (laugardagr), nattergal, nattetid (gl. d. om nattertide), fruerpige, giftermål, o. lign. Ligesom vi have bevaret en uendelig mængde ejeformer på -s, styrede af til (tillands, tilbords, tildels, tillivs, tilgavns) have vi også sådanne på -e: at komme tilsyne (til sjónar, gl. d. til syunæ), vise tilrette, gå tilhånde, være tilstede, græmme sig tildøde. Ligeledes er den gamle ejeform i flertallet bevaret (uden tillæg af -s) i sammensætninger: gl. d. Grækeland (siden tyskformet Grækenland), herredag, himmerige (himnaríki), endog med n i: allevegne (allravegna, af vegr, vej); samt styret af til: tage tiltakke (af þökk, fl. þakkir), komme tilorde. Også hensynsformen have vi haft, i ental på -e, i fl. på -um; hyppig forekomme de i gl. dansk, og endnu i adskillige forbindelser: med alle (með öllu),

medrette, ad åre, i tide, have i sinde, være på færde, i live, for orde, i gære (egenlig i gærde), komme af syne, have i hænde (tillige med omlyd). Hensynsformer i flertallet ere: stundum (af stund, stunder), fordum, igennem (ígegnum), imellem.

Det ubestemte kendeord fremkom af talordet én, det bestemte ved tilföjning af stedordet hin; og adskillige egenheder ved deres brug lade sig kun oplyse ved hjælp af det gamle sprog. I ordet verd-en (isl. veröld, sv. verld, udtalt verd, t. welt) tilföjede vi kendeordet (isl. veröldin), og glemte det så ganske, at vi siden böjede: verdenen, verdener. Den dobbelte böjning i lukte navneord har efterladt os de uden det gamle sprog uforståelige ejeforms-levninger på -sens: landsens (isl. lands-ins, landets) ulykke, livsens ord, dødsens, verdsens, nådsens, havsens (åbent hjærtens) o. s. v., hvori Molbech formedelst ukyndighed om den gamle böjning søgte en könsforandring (som om man nogensinde havde sagt en land for et land).

I tillægsordenes, stedordenes, talordenes og biordenes böjning vil der ligeledes findes mange levninger af det gamle. Uden det vil man ikke forstå udtryk som: ungersvend; fjærmer og fjærmest; fager, fejrest; almuens udtale hinner; formerne både og begge; forkortningen thi (sv. ty); talordsdannelsen efter tiere og snese; eller kunne overtyde sig om, at instinktet har ret, når det adskiller tillægsordets höjere grad længere fra biordets længer o. desl. Men vi dvæle endnu kun ved gerningsordet som det, hvorfra det øvrige udgår.

Det har til alle tider været vanskeligt for sproglærerne at blive herre over de såkaldte uregelmæssige verber, hvilke de derfor ofte have kastet i hob og ordnet alfabetisk. Men det stærkeste bevis for, af hvilket oldsprog et nyere sprog har haft sin oprindelse, må det just være, når man ved at gå ud fra oldsproget kan oplyse gerningsordenes böjningsfærd, der atter dybest griber ind i orddannelsen. For de nordiske sprog er dette görligt. Gerningsordene ere stærke eller svage; de stærke böjes ved indre böjning, de svage ved ydre tillæg eller afled-

ning. Den stærke böjning deler sig i to arter: 1) böjning ved grundlydskifte eller afvexling af de rene grundlyde (finde, fandt, funden); 2) böjning ved aflyd, det er datidens dannelse ved forbindelse af grundlydene, der efter forbindelsens natur danner flere klasser (fare, fór, faret; gå, gik, gået; gribe, greb, grebet; byde, bød, budet). Den svage böjning föjer til stammen, den nögne eller udvidede rod, et tillæg (de, te), og forbinder stammen og tillægget ved en bindevokal; når bindevokalen er bortfalden, får datiden to stavelser (søge, søgte, søgt, hvor bindevokalen i er bortfalden); når bindevokalen (det stærkere a) er bevaret, får datiden tre stavelser (elske, af ala, al-i-ska, elskede, elsk-a-ði, elsket). Der gives endnu et tilfælde: når navneformen har fået omlyd, men denne omlyd i datiden og biformen falder bort, og grundlyden vender tilbage (dølge, dulgte, dulgt; grundlyden er u, stamordet dul, med omlyd formedelst i: dylja, uden omlyd: duldi; egenlig skulde det altså hedde: dylje, dulde, dult; ligeså sælge, solgde, det er sålgde, solgt, hvor grundlyden a i stammen sal, salg, er gået over til å). Ved nu at gå tilbage til den gamle böjning og tage tilbörligt hensyn til de senere selvlydsforandringer kan man oplyse de nuværende formers sammenhæng med de ældre. Det samme gælder da også om de svage gerningsords afledning af de stærke, nemlig af de stærkes datid (springe, sprang, at sprænge; ligge, lå, for lag, at lægge). Omlyden er fremkaldt ved et oprindeligt i i endelsen, og vedbliver i det afledte ord hele ordet igennem, eller grundlyden vender tilbage i datiden og biformen. En anden overensstemmelse med det gamle sprog, der fra sprogets middelalder bestandig aftager, og nu kun er kendelig i enkelte levninger, der just som forældede vække en vis höjtidelighed, ligger i andre böjningsformer, især datidens flertal (gik, fl. ginge; fandt, egenlig fand, fl. funde). Svensk har bevaret dem troere.

Fra gerningsordenes böjning komme vi ved en naturlig overgang til orddannelsen. Således som modersmålet nu er,

viser det os i denne henseende hen til to kilder: det gamle nordiske og det tyske; men vi ere os historisk bevidste, at den første er den ældste; og jo mere vi ty til den, desto mere vinde vi det, som vi overalt søge, forstand på ordet, indsigt i ordets betydning. Imellem at veje og en vogn kunne vi ingen sammenhæng finde, men den kommer frem, når vi ved siden deraf stille det gamle: at vega, vá (vag) og vagn; ligeså træder forbindelsen imellem at søge og sogn tydeligere frem ved hjælp af det gamle at sækja og sókn. En hel række af tillægsord bliver os klarere, når vi stille de tilsvarende gamle for os, der dannes af stærke gerningsords datider, med dobbelt betydning, både aktiv og passiv. Af at fara, fór, fóru, betingende fœri, dannes tillægsordet fœrr, den som kan fare eller den som kan fares (befares); derfor hedder det i vore ældre love, at manden er før (krigsfør) når han kan fare, og vejen er ligeledes før, når den er fremkommelig, kan befares. Af nema, nam, námu, betingende næmi, dannes tillægsordet næmr, som kan tage (rumme, lære) og som kan tages; det oplyser altså forbindelsen imellem vort at næmme, næm, lærenæm og næmt at lære. Ligeså: af at gefa, gaf, gáfu, gæfi, tillægsordet gæfr, som kan give eller gives, vort gæv (gæv og gængs). Vi sige at bebrejde en noget, med den mening, at forekaste en noget, foreholde en noget (t. vorwerfen, vorwurf), gl. d. at brejde uden tysk forstavelse; isl. at bregða, af bragð, hurtig bevægelse (at bregða sverði, at svinge sværdet, o. s. v.) oplyser os om, hvorledes betydningen er kommen ind i ordet. Vi tale om timelig velfærd i betydning af verdslig velfærd, men hvorledes komme vi til at sige det, da vi have indskrænket betydningen af en time til en stund; det bliver os klart, når vi få at vide, at ordet tími, en time, oprindelig betyder tid, og det timelige betegner altså das zeitliche, hvad der hører til tiden, modsat evigheden. Vi tale om denne verdens elendighed, elende, men udtrykket vinder først sit rette indtryk på os, når vi erindre, at elendig er landflygtig, örlendis, og dette vort livs elende er vor landflygtig-

heds-tilstand, vor forvísningsstand fra vort rette hjem. Vi finde undertiden dobbelte, aldeles enstydige, former, vi sige syden og sönden; det bliver os mere fatteligt, når vi få at vide, at dette er grundet i det gamle sprog, hvor ombytning af ð og nn er ganske almindelig: suðr og sunnr (sviðr og svinnr, fiðr og finnr, viðr og vinnr). Vi bemærke ofte, at vi have afledninger, men mangle stammen dertil; hvis ordene ere nordiske, så finde vi gerne stammen i gammel dansk, som bevis på ordets rette hjem: at hente (heimta, af heimr, hjem), at vænte (vænta, af ván, vån, håb), at skryde (af skrúð, skrud), lyde (lýti, af ljótr, stygg); vi have også taget mange afledninger af det tyske uden stamme, men da savne vi gerne stammen aldeles, vi sige fortörne af t. zorn, men vi have intet tilsvarende torn, som det jo efter overgangslovene skulde hedde; vi sige erobre, men have intet ob, bedrøve, men have intet trüb eller drøv. Dette og mere er en følge af den senere mekaniske måde, hvorpå afledte ord optages af et fremmed sprog, modsat den organiske udvikling, der går igennem samme tungemåls forskellige aldere. Overhovedet ville vi ved at gå tilbage til det gamle sprog, og følge dets udvikling igennem vort eget, erhværve megen kundskab, mange oplysninger om ordene og deres sammenhæng, der på ingen anden måde er at vinde: ingen, af talordet einn og det nægtende -gi med tilföjet n; ikke (egenlig intet) af talordet eitt, et, og det nægtende -gi; enten, sv. antingen, af annat tveggja, et af to (gg for ng); i vejrlig er slutningen afledsendelsen leikr, sv. väderlek; alskens er en sammensætning af al og kön (allskyns); endeligt, endalok eller endalykt, er en sammensætning, af ende og lok eller lykt, slutning; handsel er en sammensætning, af hånd og sal (handsöl); lørdag, løverdag, af laug, ejef. laugar, bad, og dag; legem af lík, legeme, og hamr, hami, ham; elskov, elskugi, af elska og hugr, hugi, hu; vindue af vindauga; helvede, helvíti, af Hel og víti, straf; stakkel af stafkarl; ransage er egenlig at holde husundersøgelse, af rann, hus; nabo og genbo ere ren nordiske ord, men kun forståelige

af det nordiske sprog (nábúi), o. m. fl. Vi have taget adskillige ord af det tydske, som ufortrøden, unverdrossen, uden at tænke på, at vi kunde have taget dem af en nordisk rod (trauðr). At svensk også i mange tilfælde tjener til at oplyse vore ord, bekræfter slægtskabet; styffader, af stjúpr, bekræfter, at stiffader (ikke stedfader) er den rette danske skrivemåde; om vi skulle skrive vandgren eller vangren (af forstavelsen van-, mis-) afgöres vel af sv. vatten- eller vattugren. Af tysken have vi, som bekendt, optaget en stor del sammensætninger; hvor lidet de høre os til, skönnes iblandt andet deraf, at vi ikke bruge de ord, der danne sammensætningen, i deres rette betydning udenfor denne: ukrudt, af unkraut, men krudt alene i en ganske anden betydning; bomolie, netteldug, men ikke bom i betydning af træ, og ikke nessel eller nettel, men nælde; ja, selve formen frastøder os i almindelighed, når vi have fået sans for det nordiske: temmelig, af ziemlich (nordisk vilde det være sömmelig), rigtig, af recht, (nordisk vilde det hedde ret, rèttr, med assimilation) fordægtig, nederdrægtig, vidtløftig, o. s. v. Hvis derimod vor hu engang vender sig til norden, ville vore digtere derfra kunne hente mangt et betegnende udtryk, som Oehlenschlägers ulivssår; dobbelte udtryk, tildels med dobbelte formninger, ville give deres tale afvexling og liv, som bredskuldret og hærdebred.

Dette er kun nogle efterdömme (exempler), hvorefter man kan dömme. De kunde let fordobbles; men de kunne være nok til at oplyse det vi havde foresat os: at det danske sprog fra arilds tid indtil den dag idag hører til samme sprogafdeling som det svenske, norske og islandske, nemlig den nordiske.

Meget fører os også til den overbevisning, at for os som et nordisk folk må kundskaben om det svenske sprog blive en fornøden kundskab, og at vi, hidtil nedsænkede i det tyske, hvis vi ville vel fare, må vende os til den modsatte side. Dertil ville vi også opfordres ved beskuelsen af den svenske folkefrihed.

Lang tid tilbage har den svenske almue haft sæde og stemme i rigsforsamlinger, ikke sjælden har den medvirket til de vigtigste forandringer i regeringen selv og dens foretagender, og aldrig har vel den svenske bondestand været således bundet til jordpletten, at bonden jo ved årets eller terminens slutning kunde vælge sig en anden herre. Ordets brug styrker ordet, og i Sverrig kunde det frit bevæge sig på rigsdagen om de almindeligste og om de höjeste interesser, besvangret med stærke udbrud af lidenskaberne, af had og frygt og avind og kærlighed til arnen og fæderneslandet. Heller ikke er den svenske literatur ufrugtbar; den besidder store ejendommelige videnskabsmænd, som storhovedet Oluf Rudbeck og söndagsbarnet Emanuel Svedenborg, og blandt dens lærde mænd ere nogle Europas lærere, som botanikeren Linnée, sproggranskeren Ihre, kemikeren Berzelius. Imellem deres og vor literatur går der flere paralellismer: historisk i fantasierne om rigernes ælde hos Rudbeck og Petræus, i dyrkningen af den islandske literatur, som de misunde hinanden, hos Bure og Vorm, poetisk i dramaets udvikling hos Messenius og Hegelund, psalmens hos Spegel og Arrebo, Svedberg og Kingo, o. s. fr. Hvad om det viste sig, at vor literaturs historie först da får sin fuldeste interesse, når vi stille den svenske literaturs historie ved siden? Her dvæle vi kun ved sproget.

Hvorledes er forholdet imellem det danske og svenske sprog? er der krig eller fred imellem dem? skal vi give det ene fortrin for det andet, eller lade hvert være godt for sig? Det er en ren sprogundersøgelse, men det er os næppe muligt at bevare dens renhed. Der blander sig både natur og vane i vore undersøgelser.

Dansk og Svensk frastøde hinanden på to måder, både derved at de afvige fra hinanden, og derved at de ligne hinanden. Hvor skal da tiltrækningen findes? I sine epigrammer over sprogene (i Smärre dikter) siger Tegnér om Dansken:

Mig behagar du ej. För veklig för nordiska styrkan,
äfven för söderns behag mycket för nordisk ännu.

Det er en mellemting, hverken det ene eller det andet. Nicander (Minnen från södern) omtaler begge sprogene som to brydninger af et og det samme. „Det svallar intet haf, siger han, mellan Sverige och Danmark; endast Sundet löper emellan dem som en vänlig flod. Dess inbyggare tala ju samma språk, ehuru i olika brytningar.“ Også han taler om det danskes blødhed, om „ljudet af ett på en gång främmande och begripligt språk, hvilket förekommer Nordmannen såsom endast en vekare brytning af hans eget.“ Det går os ligeså med svensk. Det er os for hårdt, og det har for megen klang; så meget kan vi ikke tåle; vi holde af at udvide; vi tænke, at de sleske. Ja, når vi se nöjere til, når vi tænke os videre om, må det endog være os imod, thi når vi lære det bliver det os indlysende, dels, at meget af det, som vi nu i over hundrede år så snildt have udtænkt for vort eget sprog, af sig selv falder overende som nonsens, dels, at vi ere skredne så vidt frem, at en forening med svensken dog er umulig; havde det været för, medens sprogene endnu vare i færd med at forme sig, da havde det været muligt, men nu have vi aflagt så meget, at tilbagegang er umulig. Hvad skulle vi da med det?

Ved selvlydenes retskrivning er der en gennemgribende forskel imellem dansk og svensk brug. Dansken går ud fra, at vokalen oprindelig er kort; skal den ved skrivningen udtrykkes som lang, så sker det ved vokalfordobbling; og deraf blev en regel med allehånde forviklede undtagelser og undtagelsers undtagelser; ja man kunde ikke engang finde rede deri, uden at tage endnu et middel til hjælp, det understøttende stumme e (vaer, foer). I svensken derimod gik man lige den modsatte vej; her gik man ud fra, at vokalen oprindelig er lang; skal der udtrykkes, at den er kort, så tilkjendegives det ved at fordobble endekonsonanten, hvis det ikke ses af flere konsonanters sammenstød. Loven er simpel og naturlig: hvarje särskilt vokal udgör en stafvelse, emedan den kan särskilt uttalas (Svensk språklära utgifven af Svenska Academien).

Optage vi den, så lider vor brug et afgörende nederlag. Og dersom vi forsøge at krydse imellem begge folks brug, så fare vi kun over fra den ene malström i den anden. Den svenske brug har ligeledes sine undtagelser og afvigende bestemmelser (dam, en dame, dam, støv; heter, hette). Danske ord få endog en ganske anden betydning (for = foer, dog = dog, døde).

Skrivemåden kunne vi imidlertid måske få bugt med, og skulle vi end opgive nok så meget af det tilvante, enhver vane taber sig, når man vender sig til det modsatte. Men med sproget selv er forholdet ganske anderledes; i lydlæren og alt hvad der afhænger deraf, det er så godt som i hele sproglæren, have begge sprogene skudt så vidt ud fra hinanden, som to ulige brødre. I svensken ere grundlydene bevarede, i dansken ere de i alle endelser, også i afledningsendelser, blevne til det sløve e; selv i stamstavelsen er det stærkt og klart tonende a (jag, vara) blevet til e eller æ. Det svenske a kalder Tjällmann (i grammatica svecana) med rette: vårt dunder a, som hafver högsätet för det danske e; og ord med endelser på a kalder han storgörare och dundrande ord på a, som hafver högsätet och förmånnen för alle andre bokstäfor uti alphabeto. Men også grundlydene i og u ere bevarede, hvor vi enten aldeles have tabt dem (nio, tio), eller handlet med dem, som om vi havde tabt al bevidsthed om dem, som vi vel også have (till salu, til salg, som om stammen ikke var sal, af sälja, men salg, af sælge, uagtet vi sige hær og hærje). I svensken finde vi også å for a, æ (låta, lade, gråta, græde; låg, lav, og regelret foran nd, ng: stånd, stand; stång, stang), overhovedet nordiske lyde, hvor vi, thi vi have för haft dem, have overført tyske (klen, klein; arbeta, arbejde). Dersom man vil se sig noget om i disse regioner, vil man snart fornemme, at vi ere komne for langt frem ad vor egen vej, til at vi med nogen tilfredsstillelse skulde begive os tilbage. Det bløde vender ikke gerne tilbage til det hårde, og det som er tabt, vil ikke let erstattes. De hårde medlyde, som vi, såvel i midten som i enden have gjort

til bløde, ere i svensken sædvanlig (ikke altid) bevarede (gata gade, haka hage, skrapa, skrabe; emot imod, sak sag); ligeså de bløde medlyde, som vi enten have blødgjort endnu mere eller kastet bort (öga öje, möda möje, väder vejr, gagn gavn, våga vove, låge lue, håg hu, slug snu, duger duer); uagtet de svenske, selv digterne, ikke tage i betænkning at bortkaste hele endelser (ha, bli, bry) hvilket vi ikke kunne gå ind på. Dansken har fremdeles ved omsætning søgt at blødgöre hårde medlydsforbindelser (vatten, botten vand, bund for vatn, botn). Vi have overhovedet hang til at udvide, til at göre udtalen let og mat, svensken til at trække sammen, til at göre udtalen kort og stærk (tyngd tyngde, kramp krampe, tåp tåbe, tron troen, trosmål troeslære, rådrumm råderum, tranbär tranebær, trebent trebenet). Hvorledes skulle vi kunne forliges med sådanne uartigheder?

Den stærkeste overbevisning om forskellen imellem begge sprog og umuligheden af, at vi kunne forene vort med det svenske, vil man få ved at forfølge disse og lignende lydbevægelser igennem böjningen og afledningen. Der er en viss genfødende, altså gentagende og tilbagevendende kraft i sprogene, men den yttrer sig kun ved visse opfordrende lejligheder; og vi måtte sikkerlig sættes i en usædvanlig bevægelse, som vi, der får det heftig, men hos hvem det snart går over, næppe vilde være istand til at vedligeholde, dersom vi isteden for vore enslydende endelser skulde optage former som herrar, kvinnor, hjartan, riken; hoppas, hoppades, hoppats; tror, trodde, trott; ser, såg, sågo, såge; löpa, lopp, lupo, lupit; böj, böjom, böjen o. s. v. Vi finde os måske i så af og til at læse svensk, og derved at overføre disse snirklerier eller kunstlerier til vore simple forstandsmidler, men at vi, for at forstå dem, i vor tænkning skulde optage hele det ældgamle system, hvoraf de ere udsprungne, det må ingen vænte af os, dertil have vi gjort altfor stor fremgang, det ere vi komne ud over.

Betragte vi nu svenske ord og talemåder, så er det tillige åbenbart, at vore naboer også i denne henseende have styret deres

egen kås. De have slet ikke bekymret sig om os, ikke taget noget hensyn til os, ikke gjort det mindste for vor skyld; tværtimod, der forekomme mange udtryk i svensken, hvis mening vi fuldkommen dele med dem, som vi ikke have noget imod, men som de tage på en ganske anden, endog stik modsat, måde; så at vi, hvis det ikke var usömmeligt, i ord, i ganske uskyldige ord, at tilkendegive sit had, hartad kunde falde på, at de gjorde det kun for at drille os. Når vi lære noget udenad, så lære de det utantill; når vi drikke langt ud på natten, så drikke de långt in på natten; når vi sige hør til! så sige de hør på! lad mig høre fra dig, det skulde man dog tro var rigtig sagt, men de sige: låt mig höra af dig; når noget hos os tillyses fra prædikestolen, så pålyses det hos dem; vi göre et oplag af varer, de göre et nederlag af dem; vi finde en pligt uundgåelig, de kalde den uundviklig; vi tale om samfundet, de om samhället; vort hjærte banker, deres klappar; vi benytte en ting, de begagna, nytte og gavn er jo rigtig nok det samme, men det er dog aldrig faldet os ind at begavne noget; adskillige af deres talemåder forekomme os også, i det mindste ved første öjekast, noget underlige, når f. ex. vi afrette dyr, men de tillige kan afrätta mennesker på en anden måde (henrette dem); når vi adsprede vore tanker, men de förströ deres; når de danne ord som landremsor (jordstrimler) og ordflöde; når vi gøde jorden, men de tillige kunne gøda sine kreaturer og sig selv med; når vi læse bøger, de läsa (låse) deres huse; når vi hulke, men de snyfta, hvilket for os lader ilde; at være husvant, falder os temmelig naturligt, men at blive husvarm (Nicander) tykkes os noget stærkt; vi lade os nöje med en dragt prygl, som kan varme nok, de give en ett kok stryk (Hagbergs overs. af Hamlet). Også i lærde sager går hvert sprog sin vej: hvad vore botanikere kalde tohunnet, kalde deres tokvinnat; og vore bidere blive til svenske betlare. Og med forundring spörge vi, hvad der kan have bevæget dem til denne underlige betoning (pártisk, ordèntlig); hvorfor de i deres ordstillinger og ordforbindelser afvige

fra vore, ja foretrække latinske og tyske (att tage upp det, tage det op; det är jag, det er mig, är det du, er det dig; det kommer en stund, der kommer en tid), hvorfor de skille att fra sit gerningsord (att här vidröra ett ämne, her at; att i sin förtviflan göra häftigt motstånd, i sin fortvivlelse at göre). Er det, mine herrer, et sprog vi kunne lære? lære nu på vore gamle dage?

Ordforrådet og dets anvendelse (betydningslæren) udgör i hvert sprog en betydningsfuld afdeling. Om udviklingens gang end i det hele er meget beslægtet, har den dog for hvert især sine særegne enkeltheder. Det gamle sprogs ordforråd udgör en afsluttet kreds, som vi sjælden kende fuldstændig; som oftest kende vi kun den ordsamling, der er fornøden til de opbevarede æmner; mange ord kunne have været almindelige, som vi kun kende af deres levninger i mange enkelte, ofte adspredte, folkekredse, hvor de forblive, og have vanskelighed ved at arbejde sig op til almindelig erkendelse (dialektord, f. ex. med, slædemed, lig slædetræ, der egenlig er isl. meiðr, træ). Imidlertid kommer udenfra en ny kulturströmning, der krydser, stundum endog standser, den gamle. De gamle ord tabe noget, eller de tabes endog ganske; noget af deres betydning falder bort, omkiftes, indskrænkes, bliver uklar (isl. kátr, munter, bliver kåd, overgiven; isl. kyn, kön, slægt, kommer til at betyde könnet alene); ny ord blive antagne, ikke så meget af nødvendighed, som af sløv ligegyldighed (vi måtte dog være meget fattige, dersom vi ikke skulde kunne udtrykke begreber som svankende eller døgenikt uden ved disse ord); en tid lang vandre endog to ord ved siden af hinanden (at döma och sententiera; straf och poen; skriptermål och bikt); endelig lader man de gamle falde (man ombyttede, bemærker Nordin, mö med jongfru, kyrtil med rok, nesa med skymf, gerningesmän, der forekommer i Konunga styrilse, med handtverksmän, sinnelag med gemöthe, tilfyllast med erklecklig); man forstår nu ikke nær så godt eller ikke på den måde de gamle ord som de ny (man forstår ikke længer vindöga, men fönster, ikke sted så tydelig som ort).

Man kan let tænke sig denne indströmning så stor, tider, da sproget bevæger sig igennem så stor en mængde af fremmede udtryk, især når disse tillige modtage det hjemmefødtes præg og stempler, at folkets egne trænges tilbage i den grad, at alt hvad folket siger, som ikke er ganske trivielt, kun er modtagne fremmede tanker. Da gælder det, om folket og sproget kan holde denne törning ud, om de ved selvtænkning og indre dygtighed kan holde sig oppe eller gå under i et hav af lutter fremmede ord og toner, hvilket jo omtrent er det samme som når der i poesien, indenfra og udenfra, foregår noget lignende. Den islandske poesi viste tidlig hang til poetiske omskrivninger, naturligvis fordi den havde mere tilböjelighed til forstand og kløgt end til digtning og fantasi; og det kom så vidt, at de poetiske omskrivninger udgjorde omtrent hele poesien, så at sagen bestod i at have forråd af disse utallige talemåder, og at kunne blande dem sammen på utallige måder. Poesien var ikke andet end denne blanding af ingredienser forskellige fra det sædvanlige sprog. Hos vore unge poeter træffe vi noget lignende. De læse sig en stor mængde til af de store poeters udtryk og vendinger, eller, om jeg så må sige, læse dem ligesom ind i sig, og tro ved deres gentagelse at kunne begejstre sig selv og andre; de kunne skabe digte i dusinvis, men når man tager hele dette ydre apparat bort, ligesom når man opløser de islandske omskrivninger, så er hele poesien flöjten, og hvad der bliver tilbage er en höjst triviel prosaisk tankegang.

Her komme vi endelig til noget, der måske igen kan forsone os med vore kære naboers sprog: det er ligeså tysk som vort eget. Dansken har ofte været udsat for bebrejdelser for sine fremmede ord, hvorledes forholder det sig med svensken? uden tvivl endnu værre. I Sverrig virkede de samme årsager og endnu flere, end i Danmark. Tingen har sine historiske grunde, men også sine naturlige og sproglige. Det fremmede kommer kun ind hvor det indføres, men tillige kun dèr, hvor der er åbninger, hvor der er huller, der skulle fyldes. Hånd-

værker, videnskaber og kunster, især krigskunsten, krævede en tidlig indvandring; handelen havde endnu tidligere fremkaldt den, ligesom i Danmark, og i Sverrig kom ikke blot fremmede lejetropper ind, selve landets indfødte krigere befordrede sprogforvirringen i selve folkets masse. Gustaf Adolf krigede 18 år i Polen, förend han deltog i trediveårskrigen; hele denne tid levede svenske soldater i fremmede lande, og vare nødte til at tale adskillige landes fordærvede sprog for at göre sig forståelige. Med denne babelske sprogforvirring vendte de tilbage, og udbredte den, ærede for deres bedrifter, i de fjærneste kroge. Det simple daglige sprog, siger Nordin, måtte vige for feltsproget, der dannede ligesom et aldeles nyt tungemål, og især skal være kendeligt i breve fra denne tid. Foruden den vidtudbredte brug af franske ord i de höjere stænder blev altså brugen af tyske ord hyppig blandt almuen, og den kunde vel optage mangt et ord, som en videnskabsmand vilde have forkastet. Det er ret heldigt for os. Mener De jeg tænker på, at vi så meget mere kan hovere over dem? Nej, men hvis det svenske sprog engang skulde blive nordens, så må der nødvendig foregå en betydelig rensning, ved hvilken måske vort overgangsvis kan komme i betragtning; og er det ikke en særdeles heldig omstændighed, at de svenske germanismer ere så grove, at vi slet ikke ville have med dem at göre (beprisa, beskympfa, bedyra, betyga, betyg, afskudda, bof, blixt, angelätenheter, sidentyg).

Jo mere man roder op i deslige fremmede ord, desto större, just ikke glædelig indsigt får man i folkenes sprogliv; og det skulde være en ganske underholdende betragtning, når man vilde anstille en udførligere sammenligning imellem de måder, hvorpå de svenske og vi have optaget germanismer, såvel hvad formen, som ordene selv angår (ståndaktig, standhaftig; de svenske sige tigga, isl. þiggja, vi tillige betle, betteln, isl. biðja, biðla, bejle).

Men når vi nu, hvilket dog vel ikke vilde være noget uoverkommeligt arbejde, samlede alle i svensken forekommende tyske ord i en hob, og kastede dem overbord (i havsnød kan

det undertiden være nødvendigt at opoffre noget af det levende), hvad bliver der så tilbage? En nordisk ordsamling, der vel kan deles i to dele: ord, som svensken har tilfælles med islandsk, og svenske ord, som ikke genfindes i islandsk, og dog ere af ren nordisk oprindelse. Det fornöjer os just, hvis vi kunne finde, at der imellem fjældene og i dalene findes meget, der har været skjult, og meget, der kan være blevet til efterhånden, som Island aldrig har kendt noget til. Her er et arbejde af betydning, isteden for de kedsommelige alfabetiske ordbøger. Da dets hensigt er, at opklare og berige skriftsproget, så er det åbenbart, at det må gå ud fra alle genstandenes og tænkningens arter, og for hver især oplyse, hvad dialekterne og hvad skriftsproget i hver henseende kan yde; da vil man vinde, hvad der hidtil i et sprog har været tænkt over enhver ting, hvori der formodenlig vil ligge, hvad der endnu i dette sprog på den naturligste vis kan tænkes derover. Den første overbevisning, man må skaffe sig, er imidlertid den, at det svenske sprog er så megen umage værdt; men den er let at vinde. Man vil snart ved at tage en ordbog eller ved læsning støde på en hel mængde ord, der berøre nu det ene nordiske sprog, nu det andet, nu dialekterne hist og her, nu igen synes ganske uafhængige af alt andet; noget bliver givet, man véd ikke hvorfra, andet tager bekendte begreber og afleder dem eller sammenknytter dem på måder, som vi ikke kende til. Det må have været et meget tænksomt folk, der må kunne bringe det meget vidt, når det kun vil lade være at lefle med fremmed tænkning. Exemplerne gå i det uendelige: dam (støv), and (høst), rå, råmærke (grændse), dank (præs, løbelys), biltog (landflygtig), trumpen (vranten), snygg (ren), ymnig (overflødig), att dalra, darra (dirre), att idisla (at tygge drøv), att börja (begynde), att brå (slægte på), at hota (true), att yra (fare om, fantasere), yrfä, yrväder, att tveka (være i tvivl), att tvehågas (være uviss), tvehågsenhet (uresolverthed), o. s. v. Ja, her er en rig nordisk sprogkilde.

Så hører jeg da, mine herrer, og de have jo selv ofte hørt det nu, da det næsten er blevet mode, patrioten udbryde: De tider ere forbi, da en svensk var det samme som en fiende, da svenske bøger vare forviste fra Danmark og det svenske sprog var en slags varulv; ved at forbinde os politisk med Sverrig og Norge, skaffe vi os det tryggeste værn imod Tyskland, ved at tilegne os det svenske sprog bane vi os den letteste overgang til det gamle norden og vor egen fortid; vi kunne dog umulig alene udrette alt, fra begge sider råbe de jo til os:

Immer strebe zum ganzen, und kannst du selber kein ganzes
sein, als ein dienendes glied schliess an ein ganzes dich an!

Hvad sjelf ej är ett helt, sig till det hela slute!
För hvarje halft är stunden hastigt ute.

Fra den ene side have vi nu fået nok; efter i mange hundrede år at have ydet den alt hvad vi kunde, mere end vi burde, vende vi tilbage til vort hjem, en ny medbör fylder vore sejl, nu da vi for alvor styre mod nord, en ny henrykkelse fylder vore hjærter.

Det vil måske tykkes påfaldende, men da jeg søgte et klassisk sted til at slutte disse bemærkninger, faldt min tanke, der så tit har været skuffet, på hine bekendte ord af Horats:

Hæc ubi locutus fœnerator Alfius,
Jamjam futurus rusticus,
Omnem redegit Idibus pecuniam,
Quærit Calendis ponere.

Det svenske sprog er dog fornødent for os, og det er fornødent for de svenske, at også vi granske det; det er fornødent for os, at sætte alle fordomme til side, ja at finde os i det, som ikke er nogen fordom, at jo mere vi lære at kende det, desto

mere vil vort sprog, det vil sige vor behandling deraf (thi selv er det uskyldigt) tabe i vore öjne, desto mere ville manglerne, som vi nu anse for fuldkommenheder, blive tydelige. Og denne vor kundskab må naturligvis ikke blive på overfladen; den må omfatte, og gå tilbunds deri: i de forhistoriske granskninger, fra ny af og på ny gennemtrængte, hvilket höjlig behøves; og i de historiske granskninger, hvorpå de svenske allerede med held have begyndt; og endelig, hvad der vil udgå fra denne historiske betragtning, adskillelsen af klinten fra hveden, så at dette sprogs udyder og mangler, hvilke ikke ere få, må vorde indsete, for at de kunne hæves, og det selv rent og klart må stå frem og fornyes, fredes og vorde frodigt i al sin nordiske herlighed.

Rettelser.

s.	53,	lin.	13	nedenfra:	ved l. med
—	81,	—	16	—	: blommen l. blomman
—	109,	—	8	—	: egemet l. legemet

De i Aaret 1861 indkomne Priis-afhandlinger.

Til Besvarelse af de i forrige Aar udsatte Priisopgaver ere 7 Afhandlinger indkomne, nemlig 1 over den theologiske, 1 over den retsvidenskabelige, 1 over den lægevidenskabelige Opgave, 1 over østerlandsk Philologi, 2 over den historiske og 1 over den astronomiske Opgave.

Vedkommende Censorers Bedømmelser af disse Afhandlinger lyde saaledes:

I. Bedømmelse af den theologiske Priisafhandling.

Som Besvarelse paa det for Aaret 1860—61 udsatte theologiske Priisspørgsmaal:

> „Petrobrusianernes Lære og Historie og det Forhold, hvori man har stillet dem til Anabaptisterne paa Reformationstiden"

er indkommen en paa Dansk skreven Afhandling, med Motto: „*Δεῖ γὰρ καὶ αἱρέσεις ἐν ὑμῖν εἶναι, ἵνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν.*"

Forfatteren har flittig benyttet de ikke meget rige Kilder til Petrobrusianernes Historie, hans Arbeide fortjener Ros med Hensyn til Formen og den lette, livlige historiske Fremstilling.

Derimod savnes paa flere Punkter Grundighed og Kritik, hvilket navnlig er Tilfældet med de væsenlige Partier, som behandle Petrobrusianernes Oprindelse og deres Stilling til Anabaptisterne efter Reformationen. Udbyttet af Undersøgelsen er derfor ikke blevet tilfredsstillende. I Henhold til de foranførte gode Egenskaber anseer Facultetet imidlertid Afhandlingen for værdig til Accessit.

Kjøbenhavn, den 3die October 1861.

H. N. Clausen. *C. E. Scharling.* *C. Hermansen.*
J. A. Bornemann. *F. Hammerich.*

Forfatteren fandtes at være Cand. theol. *Ernst Chr. Schebel.*

II. Bedømmelse af Priisafhandlingen i Retsvidenskaben.

Til Besvarelse af den i Aaret 1860 udsatte Priisopgave:

„At udvikle Læren om Sammenstød af Forbrydelser „efter almindelige Strafferetsgrundsætninger og de danske Love“

har Facultetet modtaget een Afhandling, som er skreven paa Dansk og har til Motto: „Æn ængi logh ær æmgoth at fylghæ sam sannænd“ (jydske Lovs Fortale).

Den af Forfatteren givne Fremstilling af den danske Straffelovgivnings Regler om Sammenstød af Forbrydelser er aldeles ufuldstændig og i flere Punkter ligefrem urigtig. I det Parti af Afhandlingen, hvor Forfatteren har beskjæftiget sig med det opgivne Æmnes Besvarelse efter almindelige Retsgrundsætninger, har han vel paa en nogenlunde fyldestgjørende Maade forsøgt at bestemme, under hvilke nærmere Betingelser et Sammenstød af Forbrydelser kan antages at være tilstede, og i enkelte herhenhørende Punkter maae Forfatterens Resultater ansees for tilfredsstillende. Men ligesom der ogsaa i denne Deel af Afhandlingen savnes en nærmere Udvikling af de opstillede

Hovedsynspunkter, saaledes har Forfatteren aldeles forbigaaet det vigtige Spørgsmaal om, efter hvilke almindelige Grundsætninger Straffen bør fastsættes ved Sammenstød af Forbrydelser. Afhandlingen, der er en Oversættelse af en oprindelig tydsk Text, viser derhos, at Forfatteren har Vanskelighed ved at udtrykke sig i det danske Sprog, hvorfor Fremstillingen i det Hele er uklar og indeholder flere meningsforstyrrende Sprogfeil. Efter det Foranførte kan Facultetet ikke ansee denne Afhandling for værdig til at erholde den udsatte Præmie.

Det juridiske Facultet, den 11te October 1861.

J. Gram. *A. Aagesen.* *J. Nellemann.*

III. Bedømmelse af Priisafhandlingen i Lægevidenskaben.

Det medicinske Priisspørgsmaal:

„Forskjellen imellem det indeklemte og obstruerede Tarmbrok, fremstillet deels med Hensyn til den historiske Udvikling, deels med Hensyn til dens praktiske Resultater“

har fremkaldt een Besvarelse, der er indleveret under Motto: „Nihil, nisi quod certum & comprobatum habeam, adoptavi.“

Man maa anerkjende, at Forfatteren har med Flid og som det synes med Interesse sat sig ind i den bedste og vigtigste Deel af den nyere medicinske Litteratur i denne specielle Retning, men vi antage ikke, at han har benyttet dette paa den rette Maade; deels har han nemlig noget slavisk fulgt visse Kilder i Afhandlingens Hovedpartier, deels har han indbragt Udviklinger, som ikke foranlediges af Spørgsmaalet. Men hvad der i Særdeleshed maa fremhæves, er det, at Spørgsmaalets egentlige Kjerne ikke er tilstrækkeligt opfattet af ham. Ved at stille Grændsen imellem den ældre chirurgiske Terminologies to Hovedcategorier Brokobstruction og Brokindeklemning, burde

han være kommet til en fuldstændigere Oplysning af disse Begreber, og navnlig paaviist den Rolle, som Betændelsen spiller, og som saa væsentligt har suppleret de tidligere Anskuelser om Obstruction; vi indrømme, at dette er Opgavens egentlige Vanskelighed, men i denne Henseende er Besvarelsen ogsaa for mangelfuld. Vi skulle dertil føie, at den med Hensyn til Ordning og Sammenarbeiden af det Hele ikke kan ansees for fuldført og lader Mere end almindeligt tilbage at ønske og fordre. Som en Følge heraf kunne vi ikke erkjende Afhandlingen for værdig til Universitetets Priisbelønning.

Kjøbenhavn, den 1ste October 1861.

Stein. *Buntzen.* *Saxtorph.*

IV. Bedømmelse af Afhandlingen i østerlandsk Philologi.

Som Besvarelse paa det i den østerlandske Philologi for Aaret 1860—61 udsatte Priisspørgsmaal:

„At fremstille Reglerne for de relative Ords og Sætningers Anvendelse i det arabiske og hebraiske Sprog“,

er indkommen en paa Latin skreven Afhandling, med Motto: „Alle Bække løbe i Havet“ (Præd. 1, 7).

Forfatteren giver heri en ret fyldestgjørende Prøve paa gode Kundskaber i det arabiske og det hebraiske Sprogs Grammatik, og benytter undertiden enkelte Kilder, navnlig for det Arabiske, der ikke ere ganske almindelige. Desuden er Afhandlingens Plan og Inddeling ret tilfredsstillende, saa at Forfatteren fortjener Anerkjendelse og Opmuntring til at fortsætte disse Studier. Da Arbeidet imidlertid indeholder adskillige ikke uvæsentlige Feiltagelser, enkelte Dele trænge til en omhyggeligere Bearbeidelse, og dets sproglige Form røber en utilladelig Hast og fuldstændig Mangel paa Omhu, kunne vi ikke tilkjende Forfatteren Priisbelønningen; hvorimod vi dog paa Grund af

Arbeidets gode Sider ikke ville undrage det en hæderlig Omtale, idet vi ansee Forfatteren værdig til et „Accessit".

Kjøbenhavn, den 3die Octbr. 1861.

C. Hermansen. *N. L. Westergaard.* *A. F. Mehren.*

Forfatteren fandtes at være Stud. theol. *P. R. Wolf.*

V. Bedømmelse af de historiske Priisafhandlinger.

Som Besvarelse af den i det forrige Aar udsatte historiske Priisopgave:

> „Ved Hjælp af mythiske, historiske og monumentale Kilder at undersøge Sagnet om Stærkodder, med Hensyn til dets Oprindelse, Udvikling og geographiske Udbredelse i de nordiske Lande,"

have vi modtaget tvende Afhandlinger, begge i Modersmaalet, af hvilke den ene har til Motto: „Sang og Sagn", den anden disse Ord af Saxo: „Vincit opus famam, nec sermo suppetit actis".

Forfatteren af den første har med Kritik og heldig Kombinationsevne benyttet de vigtigste Kilder og Hjælpemidler, om endog ikke altid de første i de bedste Udgaver, og skjønt han paa flere Steder har støttet sig til Forudsætninger, navnlig i ethnografisk Henseende, som maae ansees for ubeviste, saa er dog det Resultat, hvortil han er kommen, efter hans Opfattelse ikke uberettiget. Vi tage derfor ikke i Betænkning at tilkjende Forfatteren den udsatte Priisbelønning. Den anden Afhandling vidner vistnok i visse Henseender om en poetisk Opfattelse af vore Oltidssagn og har adskillige aandrige Sammenstillinger, men lader derimod savne ikke blot et nøiere Kildestudium, men ogsaa i det Hele en klar og sindig historisk Behandling af

Æmnet, hvorfor denne Afhandling ikke har kunnet komme i Betragtning til nogen Belønning.

Kjøbenhavn, den 3die October 1861.

Werlauff. *Velschow.* *F. Schiern.* *C. F. Allen.*

Forfatteren af den belønnede Priisafhandling fandtes at være Studiosus *Frederik Engelhardt Bojsen.*

VI. Bedømmelse af den astronomiske Priisafhandling.

Til Besvarelse af det astronomiske Priisspørgsmaal, hvori det ifjor forlangtes, at en vis Coefficient af niende Orden i Planeten Hygiea's Perturbationstheorie særskilt skulde udledes, er der indkommen en paa Dansk skreven Afhandling, med Motto: „Per ardua ad astra".

Denne Besvarelse løser Opgaven fuldstændigt og vidner om roesværdig Flid, ualmindelig Udholdenhed og sjelden Ufortrødenhed. Hvad selve Udførelsen af Beregningen angaaer, viser Forfatterens Fremgangsmaade tillige en kløgtig Afbenyttelse af alle de Prøver, ved hvilke det er muligt at sikkre sig imod Feil, og overhovedet giver hele Anordningen af de i Original meddeelte Udregninger et fuldstændigt Overblik over de udførte, indviklede Operationer. Efter at have prøvet enkelte Partier af dette meget vidtløftige Arbeide, og have forsikkret os om, at det Resultat, hvortil Forfatteren omsider kommer, fortjener al Tiltro, tage vi ikke i Betænkning at tilkjende ham Præmien. Vi ansee det for ønskeligt, at Forfatteren udtogsviis bekjendtgjør sit Arbeide, som er af en ikke liden astronomisk Interesse.

Kjøbenhavn, den 3die October 1861.

d'Arrest. *Adolph Steen.*

Forfatteren fandtes at være Cand. magisterii *Hans Øllgaard Lind.*

Universitetets Priis-Spørgsmaal

for Aaret 1861—62.

1) I THEOLOGIEN.

At vise, hvorledes og paa hvilke Grundlag Forestillingerne om Livet efter Døden have udviklet sig hos Jøderne i Tidsrummet imellem det gamle Testaments kanoniske Bøger og Christi Fremtræden.

Ostendatur, quomodo et unde notiones Judæorum de vita post mortem futura excultæ sint inde a tempore librorum veteris testamenti canonicorum ad ætatem usque Christi.

2) I RETSVIDENSKABEN.

At ædvikle Læren om Betingelserne for Vindicationsretten efter vor ældre og nugjældende Ret.

Exponatur, quibus titulis probatis restitutio possessionis et legibus nostris antiquis data sit et hodiernis detur.

3) I STATSVIDENSKABERNE.

Hvad forstaaes ved Proletariat, og hvad kan fra Statens Side gjøres for at forhindre dets Opkomst og Udbredelse?

Qvæ vis subjicienda est proletariatus nomini nunc vulgo recepto? Qva ratione publice obsisti potest, ne proletariatus oriatur propageturque?

4) I LÆGEVIDENSKABEN.

En Vurdering af F. B. Osianders og L. I. Boers litteraire og practiske Virksomhed og sammes Betydning for vor Tids Fødselshjælp.

Disquiratur, quid F. B. Osiander et L. J. Boer litteris et praxi effecerint, et quantum illorum opera nostræ ætatis ars obstetricia profecerit, proficereve possit.

5) I PHILOSOPHIEN.

At anstille en Sammenligning imellem Platos og Hegels Lære om Staten.

Comparatio inter Platonis et Hegelii de civitate philosophemata instituatur.

6) I CLASSISK PHILOLOGIE.

Hvilket Værd have de paa antike Mynter og Relieffer forekommende Afbildninger af gamle Monumenter?

Qvænam fides tribui potest iis, qvæ in numismatis et anaglyphis inveniuntur, antiquorum monumentorum imaginibus?

7) I ØSTERLANDSK PHILOLOGIE.

Af Rigvedas første Bog at oplyse Dannelsen og Brugen af Udsagnsordenes Tider og Maader.

Libro Rigvedæ primo perlustrato, ostendatur, quomodo tempora modique Verborum formentur et adhibeantur.

8) I HISTORIE.

At fremstille den græske Nations kirkelige og borgerlige Forfatning under det tyrkiske Herredømme indtil Begyndelsen af det 18de Aarhundrede.

Exponatur conditio nationis Græcorum ecclesiastica et civilis sub dominio Turcorum usque ad initium seculi decimi octavi.

9) I NATURHISTORIE.

Der ønskes en Fortegnelse over alle Arter Diatomeer, som forekomme i en selvvalgt Deel af Danmark, der i det Mindste maa have en Udstrækning af tre Qvadratmile. Forsaavidt det maatte ansees fornødent, maa der tillige gives Beskrivelser af de iagttagne Former, og Besvarelsen maa være ledsaget af Afbildninger og af en Samling af alle Arter, opbevarede paa hensigtsmæssig Maade.

Desideratur enumeratio specierum omnium Diatomacearum in parte aliqua Daniæ, ab ipso scriptore delecta, quæ non minor tribus milliariis quadratis sit, crescentium. Detur descriptio formarum observatarum, quoad necessarium habebitur, et commentationi adjungatur collectio specierum omnium idoneo modo conservatarum.

10) I ÆSTHETIK.

At paavise og ved Exempler oplyse, hvorvidt Man i Romanpoesien tør tilsidesætte den historiske Sandhed, og hvorvidt Man bør respectere den.

11) I MATHEMATIK OG ASTRONOMIE.

At udvikle de Resultater, hvortil Man nu er kommen ved Undersøgelsen af de Functioners Natur, der tjene til Opløsning af de algebraiske Ligninger af femte Grad.

Explicetur, quænam sit natura jam cognita functionum, quibus radices æquationum algebraicarum quinti gradus determinari possunt.

12) I PHYSIK OG CHEMIE.

Hvilke Opdagelser i Chemien kunne betragtes som fremkaldte ved de Forsøg, Man efter Berzelii Død har gjort, for at berigtige de af ham bestemte Æqvivalenttal?

Qvænam in chemia inventiones ex iis experimentis natæ esse putandæ sunt, quæ post mortem Berzelii facta sunt ad corrigendos numeros æquivalentes ab eo constitutos?

Anm. Besvarelserne af Opgaven i den classiske Philologie skulle affattes paa Latin og Besvarelserne af den æsthetiske Opgave paa Dansk; til alle de øvrige benyttes enten det danske eller det latinske Sprog, efter Forfatterens frie Valg. Afhandlingerne maae indsendes til Universitetets Rector inden den 1ste Juli 1862, med Undtagelse af Besvarelserne af den naturhistoriske Opgave, til hvis Indlevering Tiden staaer aaben indtil 1ste Juli 1863.

Ved nærværende Skrift indledes Universitetets forestaaende Høitidelighed i Anledning af Hans Majestæt Kongens Fødselsdag. Festen er berammet til Onsdagen den 23de October Kl. 12 og Talen holdes af Conferentsraad, Professor Madvig.

Festen holdes iaar i Universitetets store Auditorium i den nye Bibliotheksbygning. Den aabnes og sluttes med den for denne Høitid bestemte Cantate, som udføres af Studerende.

Videnskabernes og Universitetets Venner og Velyndere indbydes til, i Forening med Universitetets Lærere og Studerende, ved deres Nærværelse at bidrage til Festens Forskjønnelse.

Kjøbenhavn den 14de October 1861.
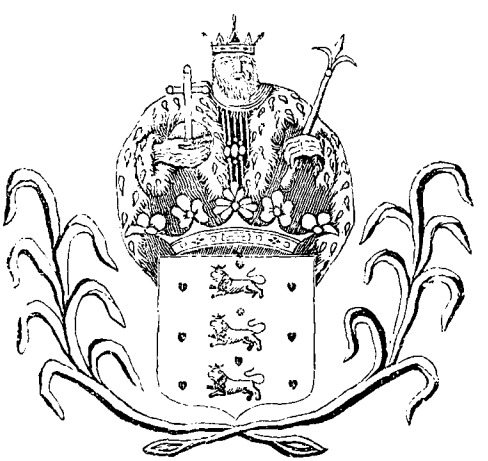
Under Universitetets Segl.